

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

**Odraz britského a amerického feminismu v české
společnosti 19. století**

Vedoucí DP:

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Autor:

Vendula Mlčochová

České Budějovice 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně
a zapsala všechnu použitou literaturu.

V Českých Budějovicích dne 1.12.2006

Vendula Mlčochová

Ráda bych vyslovila poděkování za vedení diplomové práce pí. Prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. Za věcné připomínky a podporu svým rodičům. A také Danieli Čuntovi, bez jehož pomoci by se tato diplomová práce rodila jen obtížně.

Tato diplomová práce se pokusila o komparaci anglo-amerického a českého feminismu v 19. stol., zvláště pak vliv desetiletého amerického pobytu na Vojtu Náprstka a skrze něj, po jeho návratu do Čech, na české ženské hnutí. Z archivních pramenů jsem se soustředila na dobový tisk, ale především na studium Náprstkových sešitů tzv. scrap books, ve kterých V. Náprstek uchoval formou výstřížků a jiných písemností cenný historický materiál, jakousi specifickou kroniku všeho důležitého v ženském hnutí v druhé polovině 19. stol. v Čechách s přesahem do začátku 20. stol. a dále na Kostru k deníku V. Náprstka psanou J. Zeyerem.

Součástí diplomové práce je také popis vývoje feminismu, nejdůležitějších protagonistů a ženských organizací ve výše zmíněných třech zemích.

Práce je také doplněna obrazovým materiálem.

Reflection of British and American feminism in the Czech society of the 19th century

This diploma work tries to compare the Anglo-American and Czech feminism. It is mostly focused on the influence of Naprstek`s ten years American staying, on his person and through him on the Czech movement after his return to Bohemia. I concentrated on the contemporary press gained out of archive sources, mostly on the Naprstek`s scrap-books. In those scrap-books Naprstek has kept in a form of articles and other papers the valuable historical material relevant to women movement in the Czech lands of the second half of the 19th and the early 20th century. The last source I used was The framework to Naprstek`s diaries written by Julius Zeyer.

There is also a description of feminist progress, the most outstanding representatives of this movement and women`s organizations in these three mentioned countries.

The work is also completed by a picture material.

„Can man be free if woman be a slave?“

Percy Bysshe Shelley

Obsah

Úvod.....	8
Emancipace či feminismus?.....	10
Vývojové etapy feministického hnutí.....	15
1. Žena a společnost.....	20
1.1. Žena ve společenských vrstvách.....	21
1.2. Emancipace v závislosti na společenských vrstvách a důvody jejího vzniku.....	24
2. Co bylo na počátku?.....	29
2.1. Vývoj anglického a amerického emancipačního hnutí od konce 18. století do šedesátých let 19. století.....	29
2.1.1. 1790-1860.....	30
2.1.1.1. Konec 18. až počátek 19. století.....	30
2.1.1.2. 1820-1850 „Pioneer feminism“.....	34
2.1.1.3. 1840-1860 „Organized feminism“.....	36
2.1.1.4. „Marriage laws“.....	38
2.2. Vývoj ženské otázky v první polovině 19. století v českých zemích.....	40
2.2.1. Salony	41
2.2.2. Karel Slavoj Amerling a jeho encyklopedie dam....	44
2.2.3. Vlastenecký feminismus.....	47
2.3. Srovnání českého, anglického a amerického hnutí.....	52
3. Spolková a vzdělávací činnost.....	57
3.1. Dvě ženy, které stály na počátku.....	59
3.2. Příčiny vzdělávacích aktivit žen.....	62
3.3. Ženské vzdělávací spolky.....	64
3.3.1. Minerva.....	70
3.4. Anglofonní svět.....	78

4.	Emancipační snahy Vojtěcha Náprstka.....	85
4.1.	Vojta Náprstek a jeho americký pobyt	85
4.1.1.	Charakteristika pramenů.....	85
4.1.2.	Kostra deníku o Náprstkově pobytu v Americe.....	87
4.1.3.	Závěr.....	90
4.2.	Vojta Náprstek a panímaminka.....	92
4.3.	Náprstkova činnost vlastenecká a emancipační.....	95
4.3.1.	Vojta Náprstek a Americký klub dam.....	101
4.3.2.	Závěr.....	105
4.4.	Scrap-books.....	106
5.	Přelom 19. a 20. století – ve znamení boje o volební právo.....	109
5.1.	První česká politička.....	112
5.2.	Diferenciace v českém hnutí.....	115
5.3.	Britské a americké sufražetky.....	117
	Závěr.....	126
	Použité prameny a literatura.....	132
	Přílohy.....	136

Úvod

Hlavním cílem předkládané práce je komparace anglo-amerického feministického hnutí s českým ženským hnutím. V této oblasti je západní feministické bádání o veliký krok napřed. Existuje celkem uspokojivé množství literatury o britském a americkém feministickém hnutí.¹

Cílem této práce není přinést nové zásadní objevy či teorie na poli feministického hnutí v 19. století, to přenechám odborníkům na slovo vzatým. Mým cílem bylo spíše poukázat na specifické aspekty českého emancipačního hnutí, které z něj, podle mého názoru, dělají specifické hnutí v rámci Evropy. A také ukázat, že i když české hnutí vzniklo o několik desítek let později než anglo-americké, přece jen není méněcenné či opožděné. Možná jsem také naznačila možnou další cestu v rámci bádání o ženách. Ukázat, že i srovnání s jinými hnutími může být pro česká ženská studia přínosem. A usnadnit práci dalším lidem, kteří by chtěli komparaci českého feministického hnutí s jinými hnutími, zvláště anglo-americkým, obětovat kousek svého času.

Období 19. století je velmi významným obdobím nejen z pohledu vývoje celé společnosti, ale hlavně z pohledu gender studies. 19. století je stoletím plným změn - dochází k obrovskému technickému, vědeckému, kulturnímu a společenskému rozvoji. Je to století, které nás přivedlo na práh moderní doby. Z vynálezů objevených v tomto století těžíme ještě dnes. Ovšem změny se netýkaly jen společnosti jako celku, ale také žen - a to žen jako celku na jedné straně a žen jako plnohodnotných jedinců na straně druhé.

Západní historiografie je v otázce zkoumání ženy jakožto historického činitele mnohem dále než historiografie česká. Ono české zdržení pramení z celkového opoždění české historiografie, co se dějin každodennosti a dějin

---

¹ Ch. Bolt, *The Women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s*. University of Massachusetts Press, Amherst 1993. S. Evans, *Born for Liberty. A History of Women in America*. Maxwell Macmillan 1989. A.F. Scott, *The American Women. Who was she?* Prentice-hall, Inc. 1971. *a history of women in the west IV. Emerging feminism from revolution to world war*, edd. G. Fraisse – M. Perot, Cambridge, Mass. /London 1993.

mentalit týče.² Ve světě je věnována pozornost historickému výzkumu ženské otázky již řadu let, čemuž odpovídá i počet publikací a časopiseckých studií vydaných na toto téma. V západním světě docházelo v průběhu sedmdesátých let 20. století k vytváření ženských studií jako samostatných historiografických odvětví.³

U nás se ženskou problematikou začali historici zabývat mnohem později a ještě dnes není studium dějin žen plně rozvinutým oborem. Počátky zájmu českých historiků o dějiny ženy má své kořeny teprve v devadesátých letech minulého století.⁴ Přitom má ženské hnutí v českých zemích zcela specifickou podobu. Vyvíjelo se odlišně od hnutí v západní Evropě a právě proto stojí za důkladné prozkoumání. Čeští historici se v počátcích svého zájmu o ženské dějiny zaměřili hlavně na ženu v 19. století a dobu dřívější. K období první čsl. republiky existuje pouze omezený počet studií a bude nutné pohled na ženu v této době doplnit. V pozadí pozornosti historiků nezůstala ani žena druhé poloviny 20. stoletím tedy žena v době komunistického režimu.⁵

V devadesátých letech minulého století začala v České republice působit také Nadace Gender studies, která provozuje knihovnu s feministickou literaturou a to nejenom českého původu, ale z valné většiny literaturou cizojazyčnou.

Co je úkolem gender studies? Ženská studia neznamenají pouze postavit do centra zájmu daný objekt, v tomto případě ženu a její uplatnění v mužském světě, nýbrž sledovat historické proměny ženské sebeidentifikace a to, jak ženy vnímaly svůj duševní potenciál, své možnosti. Je třeba zkoumat celý systém nástrojů, které vymezovaly místo ženy ve společenské hierarchii, počínaje nerovnoprávným postavením v právním systému a konče např. estetickými normami a dobovou morálkou.⁶ Pohled „gender“ zabírá obě

---

² Milena Lenderová, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s.8.

³ Jana Burešová, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001, s.8.

⁴ Více informací o začátcích výzkumu na toto téma a pronikání oboru ženských studií na vysoké školy je možno nalézt v monografii Jany Burešové, *Proměny*, s.8-10.

⁵ Projekt v rámci něhož se zkoumá postavení ženy v komunistické éře se nazývá „Paměť žen“.

⁶ Jana Burešová, *Proměny*, s.9.

pohlaví a rozdíly mezi nimi. Většinou osciluje mezi dvěma póly: buď vnímá tyto rozdíly jako propastné, absolutní, nebo naopak považuje za původně nepatrné, uměle vypěstované výchovou.⁷

Překlad pojmu „gender studies“ by mohl být - „gender studie“ „studie o rodu“ či „o pohlaví“. Většina českých historiček a historiků tento termín nepřekládá. Odpovídající český ekvivalent, který by vystihoval anglický termín zatím nebyl nalezen.

Pokud se týká literatury k tématu českého ženského emancipačního hnutí, systematicky zpracovaná literatura zatím chybí. Jedná se spíše o biografie, dopisy, paměti, novinové a časopisecké články, studie a odborné historické články a monografie zabývající se jednotlivými aspekty českého feministického hnutí. Západní historiografie je v této oblasti mnohem dál. Jako první si ženy v dějinách, vzájemného ovlivňování ženy a rodiny a ženy a společnosti všimli sociologové a demografové.⁸

V posledních desetiletích 20. století vzrostl zájem o dějiny ženy ve společnosti celkově. Společným rysem české i zahraniční historiografie věnující se ženě je, že o této problematice píše především ženy. Mezi významné historičky, které přispěly k výzkumu ženské problematiky v českých zemích jsou např. Milena Lenderová, Marie L. Neudorfová, Pavla Vošahlíková, Pavla Horská, Marie Bahenská.⁹

Emancipace či feminismus?

Ženské emancipační hnutí není jevem, který by lidskou společnost provázel od jeho počátků. Jeho počátky je velmi těžké najít. V každé zemi, národě a kultuře sahají jeho počátky do jiné doby. V českých zemích se začátky emancipačního hnutí nalézají přibližně ve čtyřicátých letech 19. století, pak na dvě desetiletí umlkají a znovu se objevují v šedesátých letech

---

⁷ Milena Lenderová, *K hříchu*, s.6.

⁸ Z demografického hlediska jsou ceněné především práce Pavly Horské a Pavly Vošahlíkové.

⁹ Nejcennějším a doposud ojedinělým monotematickým výsledným materiálem historického výzkumu ženské problematiky je sborník *Žena v dějinách Prahy*. Jedná se o sborník příspěvků z konference pořádané v roce 1993 Archivem hlavního města Prahy na téma *Ženy měst pražských od středověku do 20. století*.

daného století. V anglofonním světě se první stopy emancipace dají nalézt již v osmdesátých letech 18. století, první polovina 19. století je v těchto zemích označována jako „pioneer feminism“, kdy je emancipační hnutí nesourodé, nejisté ve svých požadavcích a ještě dosti slabé. Prvních větších úspěchů a i určité jasné formy nabývá ženské hnutí až v druhé polovině 19. století. Také kulturní prostor hrál v počátcích emancipačního hnutí důležitou roli. V jeho první fázi je zeměpisně možno vymezit jej na prostor Evropy a Ameriky, čili na křesťanský civilizační prostor, ovšem v průběhu 20. století se šířilo dál.¹⁰ Feminismus a feministická hnutí jsou součástí většiny evropských kultur, ať již současných či minulých. Nestojí na okraji společenského zájmu, ale jsou integrované do všech oblastí společenského života – politiky, ekonomie, vzdělání, kultury, náboženství, sociální stránky.

Ženská emancipace si kladla za svůj hlavní cíl především zrovnoprávnění ženy s mužem. Po právní stránce, [...], bylo toto snažení ukončeno uzákoněním rovných práv pro obě pohlaví.¹¹ Další vývoj feministického hnutí měl podobu řady neúnavných ženských aktivit sledujících cíl, aby zákoně daná rovnost přešla i do praktického společenského života, který byl v zajetí mnoha konzervativních tradic a předsudků. Daný vývoj pak vyústil ve druhé polovině dvacátého století, zvláště v některých státech západní Evropy a USA, do další podoby feministického hnutí, [...], kdy se cílem stalo získávání výhod a výjimek pro ženy, [...].¹²

Ženské hnutí se v dějinách lidské společnosti, postupně zhruba od poloviny 19. století, ale v zárodcích ještě dříve, stávalo novým fenoménem. Nejčastěji je v celém světě označováno termínem emancipace. Emancipace je stále probíhající proces, který se ale netýká jen žen. Současný stav lidské společnosti je výsledkem obecného vývoje, [...], je ale také z velké části výsledkem úsilí několika generací žen o umožnění podílet se na veřejném životě, vzdělávat se a pracovat i jinak než pouze v domácnosti.¹³ Emancipační proces začal být na počátku 20. století, častěji pak po první světové válce,

---

¹⁰ Jana Burešová, *Proměny*, s.18.

¹¹ V českých zemích se tak stalo za první republiky v únoru roku 1920.

¹² Jana Burešová, *Proměny*, s.19.

¹³ Tamtéž, s.18.

označován samotnými ženami výrazem feminismus.¹⁴ A ve většině případů se obě slova používala jako synonymum.

Původ slov „feminismus“ a „feministka“ lze vystopovat do Francie pozdního 19. století. „French dictionaries (and many earlier historians) have erroneously attributed the invention of the word *féminisme* to Charles Fourier in the 1830s, but in fact its origin remain uncertain.“¹⁵ První žena, která se za feministku prohlásila byla Francouzka Hubertine Auclertová, která toto označení použila v roce 1882 ve svém časopise, La Citoyenne (Občanka), a tímto označením pojmenovává sebe a své družky, které se zabývají ženskou otázkou.

V letech 1894-1895 se tyto termíny dostaly do Británie a před rokem 1900 se začínají používat také v Belgii, Španělsku, Itálii, Německu a Rusku. V době před koncem 19. století se dostaly také do Spojených států a okolních zemích, zde ovšem nebyly běžně používány před rokem 1910. Během 20. století zdomácněla slova feminismus a feministka skoro po celém světě, nevyjímaje i tak konzervativní země jakými jsou Japonsko a Arábie.

Pokud bychom se podívali na původ slova „emancipace“, zjistíme, že jeho kořeny sahají až do starověku. V této době se latinské slovo „emancipatio“ používalo v římském právu ve velmi širokém slova smyslu. Dalo by s přeložit jako osvobození, vyproštění, vymanění, zrovnoprávnění, získání nezávislosti apod. Původně se slovo emancipatio používalo v římském právu pro právní jednání, kterým otec propouští dítě ze své moci, aby se stalo svéprávným. Později se termínem emancipace označovalo vymanění z nedůstojného, nerovnoprávného společenského postavení a různých omezujících vlivů (emancipace žen, černochů, židů, katolíků v Anglii).¹⁶

---

¹⁴ V moderní době je pojem feminismus vnímán jako hanlivý výraz. V myslích mnoha lidí je feminismus spojen s radikální až extremistickou ženou, která se snaží všechno mužské potlačit.

¹⁵ Francouzské slovníky (a mnoho raných historiků) chybně přisoudila vymyšlení slova „*féminisme*“ Charlesi Fourierovi, někdy ve třicátých letech 19. století, ale ve skutečnosti zůstává původ slova neznámý. Karen Offten, *European Feminism 1700.1950. A political history*, Stanford University Press, California 2000, s.19.

¹⁶ <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/20207-emancipace>

V moderní době se nejčastěji tento výraz užívá ve spojitosti s hnutím za politické, hospodářské a společenské zrovnoprávnění žen s muži.

Cíle feministického hnutí se během doby, podle úspěchů a neúspěchů, měnily. Proto i definice feminismu jako hnutí 20. století musí být odlišná od definice feminismu jako hnutí 19. století. Feminismus je v současnosti na Západě chápán jako označení hnutí žen za jejich zájmy, jako ideologie [...], jako výraz pro emancipaci ženy, jako politikum, jako filozofie či dokonce nový životní styl, jako „móda“, umožňující mnohým nacházet zvláštní identitu a jako [...] vědní obor. Označit někoho za feministku či feministu (i mužský rod se zde vyskytuje) může být v současnosti vrcholným vyznamenáním i nadávkou zároveň.¹⁷

Jednotná definice daného pojmu neexistuje. Lze citovat definici z pera Jany Burešové: „Feminismus neznamená snahu žen „být jako muži,“ neohrožuje muže a nechce se nad nimi vyvyšovat. Jedná se přesně naopak o studium a pojmenování rozdílnosti. Celá problematika feminismu tkví v možnosti rozhodnout se, v čem tkví rozdílnost, ne rovnost. Rovnoprávnost je podstatná, ve stejném státě musejí mít ženy stejná práva, což se v současné době bere už jako samozřejmě vyřešená záležitost. Feminismus je analýza různosti, diskuse, která vede k definici různosti ženské a mužské společenské struktury.“¹⁸

Jak je vidět, najít definici feminismu, není zrovna jednoduché. Definice se bude lišit na základě historického pozadí společnosti, tradic, kultury, politického zaměření společnosti atd. Výrazy „feminismus“ a „feministka“ se nicméně brzy staly velmi obsáhlými pojmy označujícími rozličné názory a postoje a zůstaly natolik flexibilní, aby se do tohoto označení vešli všichni, kdo obhajovali a obhajují emancipaci žen. Feminismus jako slovo, se často chápe jako pojem „samovysvětlující se“. Krásný příklad tohoto „self-explanatory“ podala Karen Offten. „Like other „isms“ feminism has

---

¹⁷ Jiřina Šiklová, O feminizmu, women a gender studiích u nás a na západě, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.21.

¹⁸ Jana Burešová, Proměny, s.21-22.

became a term that evokes strong emotions and often engenders fear of change, as well as embodying the promise of change; [...].¹⁹

Třetí a poslední definici kterou uvedu, pochází z pera výše zmíněné K. Offten: „Feminism is a name given to a comprehensive critical response to the deliberate and systematic subordination of women as a group by men as a group within a given cultural setting.“²⁰ Tuto definici uvádím z důvodu její odlišnosti od ostatních definic, na které jsem narazila. Výše v textu bylo zmíněno, že západní historici pojem feminismus přisuzují Ch. Fourierovi, tedy muži. Karen Offten je jediná autorka, u které jsem se setkala s přisouzením označení feminismus ženám od mužů. Stejná autorka pak svou definici ještě dále rozvádí následovně: „Feminism makes claims for a rebalancing between women and men of the social, economic and political power within a given society, on behalf of both sexes in the name of their common humanity, but with respect for their differences, the challenge is fundamentally a humanistic one, raising basic issues concerning individual freedom and responsibility as well as collective responsibility of individuals to others in society and modes of dealing with others.“²¹

Na závěr veškerých uvedených charakteristik přidávám ještě jednu definici emancipace jak ji viděl pisatel v roce 1892. „[...] *Co jest emancipace žen? Málo slov vyskytuje se v moderním našem životě, o kterých by panovaly tak různé a tak nejasné pojmy, jako slova emancipace, a přece každý chce o ní mluvit, každý jí chce rozumět. Jsou lidé, kteří nedovedou si představit emancipovanou dámu jinak, než jak kouří cigarety, nápadně se obléká, chová*

---

¹⁹ Jako ostatní “ismy” také feminismus se stal termínem, který vyvolává silné emoce a často vyvolává strach ze změny, stejně jako ztělesňuje příslib změny; [...]. Karen Offten, *European Feminism*, s.20.

²⁰ Feminismus je jméno dané všeobecné kritické odpovědi na úmyslné a systematické podmaňování žen, jako celku, muži, jako skupinou v rámci daného kulturního prostředí. Karen Offten, *European Feminism*, s.20.

²¹ Feminismus klade požadavky pro znovu vyrovnání vztahu mezi ženami a muži na základě sociální, ekonomické a politické síly v rámci dané společnosti, ve prospěch obou pohlaví ve jménu jejich společné lidskosti, ale respektem pro jejich rozdílnosti. Tato výzva je ve své podstatě zásadně humanistická, vyzdvihující základní záležitosti týkající se svobody a zodpovědnosti jednotlivce, stejně jako kolektivní zodpovědnost jedinců k ostatním ve společnosti a způsobů jednání s ostatními. Karen Offten, *European Feminism*, s.21.

se co nejvíce mužský atd. [...] a vyskytne-li se přece takové individuum ženské, [...]; jest to mužatka, se kterou emancipace nemá co dělati. V tomto všeobecném významu znamená tedy emancipace žen snahu po neodvislosti žen od mužů. V širokém tomto rámci pak někteří rozeznávají blíže otázku práce ženské, otázku vzdělání a otázku politických práv ženy. Ale otázka vzdělání žen, tak jak nyní se pojímá, spadá na konec v jedno s otázkou práce, s otázkou existenční, [...].“²²

Vývojové etapy feministického hnutí

Tradičně se ženské hnutí v anglo-americkém světě dělí do dvou vln. Historický průběh se samozřejmě ve Velké Británii a Spojených státech amerických lišil, avšak i přesto můžeme vysledovat některé společné rysy. První vlna feminismu je dlouhé a různorodé období, spadající, podle Humm (1992), do období začínajícího dlouho před Mary Wollstonecraft a končí někde v polovině 20. století. Autorky a autoři této vlny vychází z myšlenky, že ženské tělo umožňuje nadvládu mužů nad ženami. Šlo samozřejmě o představy a předsudky o ženském těle ve vědě i společnosti, které ženu definovaly jako pohlaví fyzicky a intelektuálně méněcenné. Druhá vlna anglo-amerického feminismu, začíná koncem šedesátých let [20. století], kdy dochází k novému zakládání ženských skupin, organizací a později k pronikání feministických myšlenek do vědeckého světa. I tato druhá fáze hnutí vychází z přesvědčení, že biologický úděl stále určuje reakce mnoha mladých žen na jejich budoucí role a podporuje je v tom, aby braly jen špatně placenou práci nebo práci na částečný úvazek.²³

V evropských zemích končí první vlna feminismu první světovou válkou a začíná asi tak sto padesát let před tím – liší se v každém státě. Jako ukončení první fáze můžeme brát přiznání hlasovacího práva pro ženy. Co všechno se za toho jeden a půl století stalo? Muži debatovali o ženství, morálce, právech a povinnostech ženy, jejich úloze ve společnosti, avšak

---

²² Nesý, P.C.: Emancipace žen se stanoviska národohospodářského, Kalendář paní a dívek českých, 1892, s.98.

²³ Libora Oates-Indruchová (ed.), Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení, Praha 1998, s. 10.

jakékoli změny, o které ženy usilovaly, zpochybňovali a vysmívali se jim. Je to období v němž i ženy diskutovaly, psaly a měnily názory o sobě samých, a to měrou, která nikdy před tím neměla obdoby.²⁴ Objevovaly se nové názory na ženskou úlohu ve společnosti, ženskou roli jako manželek, matek, zaměstnankyň, feministek. Ovšem ne všichni byli ochotni nastávající změny akceptovat, či aspoň objektivně posoudit a to z obou táborů – mužského i ženského. Všechny tyto změny ve vnímání ženy se odehrávaly na pozadí celkových společenských změn – ideologických, vědeckých, politických, národních snah a formací, revolucí, industrializace a urbanizace²⁵. Ve většině zemí získaly ženy volební právo až na konci první vlny feministického hnutí a to během či po skončení první světové války.

Zisk volebního práva na počátku 20. století se ženám té doby jevil jako obrovský úspěch všech jejich dosavadních snah. Bohužel velmi rychle ženy zjistily, že ziskem volebního práva se sice jejich právní postavení „na papíře“ změnilo, ale v reálném životě to situaci žen ve společnosti nijak zvlášť neovlivnilo. A tak přišla druhá vlna feminismu, která se dotkla dosud téměř nepředstavitelných a nedotknutelných základů ženské identity²⁶. Tato druhá fáze se většinou klade do období mezi léty 1960-1990 (K. Offten). Někteří historici dokonce volají už i pro třetí vlně feminismu.²⁷

Sociologický slovník uvádí existenci tří forem zároveň zdrojů současného feminismu. Jsou to: feminismus radikální, feminismus rovných práv a feminismus sociální. „Radikální f. se objevil v USA a ve Velké Británii jako působení žen v soc. reformním a morálním hnutí evangelických náboženství. Usiloval hlavně o nápravu morálně narušených žen (prostitutek). F. rovných práv, nazývaná také liberální f., jasně identifikovatelný z prací M.G. Wollstonecraftové a J.S. Milla, se soustředil na vysvětlování rozdílů

---

²⁴ Lynn Abramsová, *Zrození moderní ženy, Evropa 1789-1918*, Brno 2005, s.7.

²⁵ Tamtéž, s.7.

²⁶ Tamtéž, s.8.

²⁷ V Nizozemí např. mají vln šest – podle tamních historiků se prvky emancipačních snah dají nalézt již v pozdním středověku. Někteří autoři na Západě se domnívají, že v 70. letech se objevila tzv. „třetí vlna“ feminismu, diferencovaná na bílý a barevný feminismus, která je dle některých autorek již nyní vystřídána postfeminismem. Postfeminismus považují někteří autoři za největší revoluci lidských dějin, jiní za úlet, módní vlnu, která brzo pomine.

mezi mužem a ženou vlivem soc. okolí v kontrastu všeobecnému přesvědčení, že tyto rozdíly jsou dány vrozenými dispozicemi. V rozvoji obou těchto větví f. se odrazily hist. události zejm. am. revoluce a její Deklarace nezávislosti. [...]

Jestliže liberální f. usiloval o možnost seberealizace žen v placeném zaměstnání, ve svobodném podnikání, v oblasti vzdělání, pak tzv. soc. f. šlo o více. Proletářské ženy totiž měly stejné možnosti na trhu práce jako jejich muži, ale nezískaly nic v jiných oblastech, nezlepšily své postavení v rámci celé společnosti.

V 60. l. se objevuje první vlna neofeminismu [...]. V 80. l. se ve f. objevují trendy zdůrazňující odlišnost žen od mužů, jejich specif. Vlastnosti a možnosti. Hovoří se o postfeminismu. Je charakterizován třemi W: „Women Want to be Women“ (ženy chtějí být ženami). Dnešní f. je celosvět. hnutím, které se rozvíjí v celé řadě směrů.²⁸

Považovala jsem vhodné na začátku své práce aspoň ve zkratce popsat postavení ženy ve společnosti 19. století. Daná charakteristika se vztahuje především k české společnosti, ale některé všeobecné charakteristiky platí pro celou evropskou společnost 19. století. V této části se také naznačuji, jak se rodila emancipace v závislosti na jednotlivých společenských vrstvách. Jelikož podnět k emancipaci vychází především z měšťanské společnosti tak i já jsem svou práci zaměřila na tuto společenskou vrstvu.

České feministické hnutí se v českých zemích začalo projevovat plně ve druhé polovině 19. století. Počátky ovšem spadají zhruba do čtyřicátých let. Není možné začít s komparací anglo-amerického a českého hnutí tak, že vezme počátek českého hnutí, které se za anglo-americkým opozdilo a srovnáme je. Tím bychom hodnotili odlišné fáze hnutí v daném okamžiku a došli k nesprávným závěrům. Společenské, politické a kulturní pozadí bylo ve všech zemích jiné a přispělo k specifickému vývoji každého hnutí. Proto jsem druhou kapitolu zaměřila na počátky anglo-amerického hnutí, abych ukázala jaké byly podmínky, které zapříčinily dřívější zrod tohoto hnutí, jeho poměrně dlouhou dobu inkubace, jeho neúspěchy a porovнала to s počátky

---

²⁸ Blíže: Velký sociologický slovník, Praha 1996, s.308-310.

českého hnutí a ukázala na rozdíly, které vedly ke zcela odlišnému vývoji v českých zemích. Neboť bez pochopení vlivu historických událostí na život společnosti a jednotlivce nelze vysvětlit, proč jsou jednotlivá hnutí tak rozdílná či podobná.

Ženské emancipační hnutí se odehrávalo na několika rovinách z nich nejdůležitější a dominantní bylo vzdělávání. Již od dob Magdaleny Dobromily Rettigové, Marie Palacké-Riegrové a Boženy Němcové se české ženy soustředily na filantropii, která přerostla v možnost získání slušného zaměstnání pro ženy, což se neobešlo bez přiměřeného vzdělání. Takže prvním cílem na cestě k rovnoprávnosti a získání politických práv českých žen bylo vzdělání. Teprve vzdělané ženy začínají v českých zemích bojovat za svá politická práva. A právě v přístupu ke vzdělání je velký rozdíl mezi srovnávanými emancipačními hnutími. Zvláště americké ženy dávají po sérii neúspěchů na emancipačním poli přednost boji za své volební právo a vzdělávání nepřisuzují tak důležitou roli. Vzdělání bylo totiž ženám v USA umožněno v celkem široké míře muži již po válce za nezávislost.

Čtvrtá kapitola se věnuje významnému českému vlastenci Vojtěchu Náprstkovi a jeho aktivitám spojených s ženskou emancipací. Vojta Náprstek tvoří jakousi spojnicí mezi Amerikou a českými zeměmi. Přibližně deset let strávil v Americe a během svého pobytu se zajímal mimo jiné i o ženské hnutí. Po svém návratu do Prahy se rozhodl předat své poznatky o „vyspělejší“ americké společnosti české společnosti – především ženám. Z Náprstkovy činnosti vznikly tzv. „scrap-books“ – knihy výstřížků, které tvoří důležitou součást předkládané práce.

Náprstek si již za svého pobytu v Americe vystříhoval zajímavé články ze všech periodik, které mu přišly do ruky a vystřižené články si lepil do zvláštních sešitů, kterým se začalo říkat anglicky „scrap-books“. Tyto sešity výstřížků jsou velmi důležitým pramenem k poznání postoje české společnosti k ženské otázce a to nejenom v rámci českých zemích, ale právě i vzhledem k zemím ostatním – především anglofonním. Vytvořil tak velmi originální života v Čechách v druhé polovině 19. století. Kde jinde také získat ucelený přehled o vývoji emancipačního hnutí, postoji společnosti k tomuto hnutí, názory jednotlivých osobností a možných informačních provázanostech než právě v dobovém tisku. Historik, který v budoucnu bude hledat informace

o ženách v dobovém tisku může být Vojtěchu Náprstkovi vděčen za ulehčení práce.

Pramenná základna, která se dá využít v rámci daného tématu přesahuje možnosti této práce. Proto jsem se rozhodla soustředit pozornost právě na dobový tisk, který odrážel nálady společnosti a svou snahou o „novinářskou objektivnost“ se snažil postihnout různé aspekty událostí, které ve společnosti, a to nejenom české, probíhaly.

Poslední – pátá kapitola je věnována boji za volební právo žen. Dovolím si tvrdit, že jde o snad největší rozdíl mezi českým a anglo-americkým hnutím. A to jak v rámci délky boje o volební právo, tak např. v jeho radikálnosti či ženských aktivitách.

1. Žena a společnost

Každá kulturní oblast, každá země, každá společenská vrstva si vytvořila obecněji platné normy pro vztahy mezi muži a ženami.²⁹ Přesto, že se žena podílela na běhu společnosti stejnou měrou jako muž, byla jí přiřazena role druhořadá. Po staletí bylo ženino postavení odůvodňováno z filozofického, fyziologického, politického, psychologického a náboženského hlediska. [...] společenské postavení ženy se v toku času měnilo, bylo přímo úměrné historickým procesům a změnám v ekonomice, v institucionalizaci společnosti a v petrifikaci zvyklostí, názorů, předsudků a ustanovení ve vztahu ženy k muži, k rodině, k potomstvu, k příbuzenstvu, k obci a státu.³⁰

Ženy byly po celou dobu trvání lidského druhu nedílnou součástí společnosti. Neopominutelnou, ale nikoli samozřejmou. Přijmout ženy jako součást národa znamenalo uznat, že muži a ženy mají mnoho společného, že je spojují určité rysy, zkušenosti a (národní) zájmy. To předpokládalo překonání či přehodnocení mnoha tradičních názorů na ženy, jejich roli ve společnosti a na celkové uspořádání společnosti. Zároveň byla potencionálním druhým, vůči němuž se identifikoval jednotlivec, občan a příslušník národa, chápaný vesměs jako muž.³¹

Co způsobilo, že se ve druhé polovině 19. století postavení ženy začalo měnit? V 19. století se díky vzrůstající - zviditelněné ekonomické aktivitě žen dostává na povrch rozpor mezi dosavadními právními, filozofickými a i náboženskými představami na postavení ženy ve společnosti. Názory, myšlenky a přesvědčení se dostávají do rozporu s realitou. V tomto století se rodí nové myšlenky, názory, filozofické směry, které se snaží nově definovat měnící se svět a společnost a tím pádem i úlohu ženy v ní. A tak se utváří nové vztahy mezi mužem a ženou, které jsou charakteristické pro rodící se moderní společnost.

Ekonomické a společenské změny vedly k tomu, že se ženy začínají aktivně podílet na prosazování svých možností. Je zde patrná souvislost se

---

²⁹ Pavla Horská, *Ženy v evropských dějinách, Dějiny a současnost* 6, 1994, s.4.

³⁰ Jana Burešová, *Proměny*, s.22.

³¹ Jitka Malečková, *Úrodná půda. Žena ve službách národa*, Praha 2002, s.7.

změnou života celé společnosti, v první řadě rodiny, při přechodu od typické feudálně zemědělské společnosti ke kapitalistické městské společnosti.³² Ženy v zemědělství, ženy zabývající se manufakturní domácí výrobou, všechny tyto ženy byly produktivní, aniž by to jakkoli narušovalo rozdělení sfér, také tato práce přinášela někdy až 50% rodinných příjmů, často v naturáliích. Ovšem na přelomu 18. a 19. století se z důvodu industrializace manufakturní výroba přesouvá do továren na okrajích měst a ženy se za práci, kterou až doposud vykonávaly doma, taktéž přesouvají. V této chvíli nastává jeden z nejdůležitějších momentů v dějinách společnosti. Ženy začaly zcela „přirozeně“ přecházet ze sféry rodinné do sféry veřejné. Ovšem tradice, které trvají několik století se těžko mění a tak se zrodila tzv. „ženská otázka“.

1.1. Žena ve společenských vrstvách

Žena byla v české společnosti v 19. století stále chápána jako slabé, méně schopné, poddajné stvoření, od přirozenosti podřízené mužům. Její postavení se lišilo na základě finančních možností a společenského postavení. Celkově sice bylo na ženu nahlíženo jako na bezprávnou bytost, která zde existuje pro muže, ale zvykové právo, které ve společnosti po dlouhé věky platilo, přece jen poměry ženy celkem nezávisle upravovalo. [...] bylo často samostatnému postavení ženy ve společnosti a její rovnoprávnosti v rodině příznivější než občanské zákoníky [...].³³ Ovšem i toto zvykové právo nabývalo různých podob podle jednotlivých společenských tříd.

Ženy vysoké šlechty, která byla v českých zemích převážně německá, požívaly výhody svého společenského postavení. Ženy, které byly dostatečně bohaté, mohly žít celkem nezávisle, nebyl jim odepřen ani přístup k vyššímu vzdělání a samostatné vystupování na veřejnosti nebylo pro ně problémem³⁴. Dokonce měly vliv i na vysokou státní politiku.

---

³² Jana Burešová, *Proměny*, s.30.

³³ Pavla Horská, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s.24.

³⁴ Tamtéž, s.15.

V polovině 19. století rodící se buržoazie velmi dbala na příslušnost ke své třídě a proto i na úlohu ženy. Na její prezentaci nejenom svou, ale skrze ní i rodiny, bylo velmi přísně pohlíženo, hlavně v rámci třídy samotné. Na měšťanskou ženu bylo nahlíženo jako na strážkyni mravnosti, křehkou bytost a strážkyni rodinného štěstí. Nad ženou patřící k měšťanské vrstvě měl její manžel obrovské pravomoci. Muži byla právně přiručena veškerá práva a kontrola jak nad jejím majetkem, jejími dětmi, tak nad jejím tělem, tedy ženou samotnou.³⁵

Celkem zajímavý je proto dobový pohled muže na ženu a následná konfrontace s realitou. Žena byla podle muže ochránkyní domova, mravnosti, byla tou osobou, která měla svou přítomností udělat domov šťastný, veselý, příjemný, prosycený mírumilovnou atmosférou. A jelikož byla žena tak křehká a bezbranná, měla být ušetřena konfrontace s tvrdým, nespravedlivým a amorálním mužským světem. Ale byly to právě ctnostné ženy buržoazie, které se začaly uplatňovat v oblasti sociální péče, které vystoupily z „bezpečí“ svého domova a vzaly na svá bedra starost o chudé rodiny, prostitutky, žebráky a jiné vrstvy obyvatelstva, stojící na okraji společenského a státního zájmu.

Na posledním místě společenského žebříčku se nacházelo dělnictvo. Do měst se hrnulo mnohem více lidí z venkova, než bylo město schopno pojmout a slušně uživit. Lidé z venkova šli do měst s vidinou lepšího a snad i snadnějšího života. Ovšem dříve než si většina z nich stačila našetřit na budoucnost, zničila si zdraví, ztratila zaměstnání nebo obojí. Na venkov se vrátit nemohli. Nevlastnili půdu a pracovních sil bylo na venkově, kromě sklizně, dostatek. A tak jim nezbylo než se zařadit mezi dělnickou masu nebo v horším případě mezi chudinu.

Dělnická žena samozřejmě neměla a ani nemohla mít výsady šlechtických žen, ale také nebyla tak omezována a bez osobních práv jako žena měšťanská – tím nechci říci, že by se měla lépe než měšťka. Ale z hlediska výdělečných možností a poměrů v rámci dělnické vrstvy požívala dělnická žena určité samostatnosti. Dělnické rodiny většinou žádný majetek neměly, žily z denní mzdy otce a bez přivýdělku matky a odrostlejších dětí se jen těžce

---

³⁵ Viz kapitola II - Boj anglických žen za jejich práva v rámci rodiny.

udržovaly nad vodou.³⁶ Takže žena byla v tomto prostředí velmi důležitou a nezastupitelnou složkou, bez jejíž finanční podpory by se rodina neuživila.³⁷ Hodně žen z dělnického prostředí si bralo práci domů, vařilo a uklízelo pro podnájemníky, pralo prádlo pro jiné domácnosti, živilo se posluhou. Tento způsob snažící se sloučit tradiční rodinnou funkci ženy s nutností podílet se na výživě rodiny vlastním výdělkem, byl pro dělnické domácnosti velkých měst nutností při nedostatku pracovních příležitostí v průmyslu.³⁸

Ve venkovské zemědělské rodině plnila žena nezastupitelnou funkci. Svou činností se podílela na chodu domácnosti, zemědělského hospodářství, věnovala se tradičním ženským pracem, jako bylo předení lnu a vlny, chovu domácích zvířat a mnoha jiným činnostem. „*Posud tomu bylo jináče. Žena druhdy v domě sama vyráběla hodnoty, ona předla a tkala, ona šila, mýdlo vařila a porážela. Úkoly ty převzal dnes průmysl, aniž by výpadek z toho, jenž se i v penězích dá vyjádřiti, v domácnosti býval nahrazen a žena jiné pole hospodářské činnosti v domácnosti své byla neležena.*“³⁹ Také zvykové právo a tradice, které řídily život venkovské ženy a rodiny, byly mnohem více založeny na osobních vztazích, přátelství a pomoci než v prostředí, do kterého se žena dostala v dělnických čtvrtích ve městech. Přestěhování venkovské ženy do města s sebou neslo velkou životní změnu ženy. Tradiční venkovské vztahy určité „solidarity“ se ve městech udržely jen krátkou dobu. Ve druhé polovině 19. století už oddělení městského a venkovského způsobu života bylo téměř úplné. Studie, [...], se shodují v názoru, že ženy venkovských řemeslníků i zemědělců přestěhovaných do města, na sebe bez váhání vzaly stejný podíl zodpovědnosti za výživu rodiny, jaký měly ve vesnické

---

³⁶ Pavla Horská, Naše prababičky, s.24.

³⁷ Ve druhé polovině 19. století byla mladá dělnice celkem nezávislá, dokázala si něco vydělat, měla volnost v rozhodování, žila si svůj život, chodila mezi lidmi, na zábavy. Po svatbě a dvou dětech většinou zůstala doma, muž jí na domácnost nedával dostatečné množství peněz - vlastně ani nevěděl co taková domácnost stojí, většinu výplaty propil a v dělnických rodinách bylo také celkem rozšířené domácí násilí. A právě z tohoto důvodu se hodně dělnických žen po ovdovění znovu neprovdalo a žily střídavě s různými muži. Z toho pramenil názor měšťanských vrstev o nemorálnosti a pokleslosti mravů dělnických žen.

³⁸ Pavla Horská, K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. Příklad českých zemí, ČSČH 31, 1983, č.5, s. 716.

³⁹ Národní listy 15. září 1876.

domácnosti. Ženy z nižších sociálních vrstev pracovaly vždy. Ovšem práce v rámci rodiny je něco jiného, než práce v továrně, mimo domov. Často se tím dostávaly do nezvládnutelné životní situace, kdy se jim v novém městském prostředí nepodařilo sladit povinnosti matky, hospodyně a spoluživitelky. Pracovní zařazení vdaných žen ve velkých městech nebylo totiž ani společensky únosné, ani fakticky proveditelné.⁴⁰ Výdělek byl tehdy jejím prvotním úkolem, práce v domácnosti a péče o děti šla stranou, prvotní bylo je uživit je. Velký rozsah ženské zaměstnanosti v sociálně nižších vrstvách společnosti dokládá i to, že značné pracovní zatížení, slabá výživa, tedy věci neslučitelné s mateřstvím, vedly v 19. století k vysokým počtům úmrtí žen v plodném věku.⁴¹

Průmyslová revoluce ovlivňovala typ rodiny. Mladé svobodné ženy byly přinuceny k výdělečné práci ekonomickou situací. Mladé ženy, z měšťanských i dělnických rodin, pracovaly, aby se pak mohly vdát, nebo uživily sebe či rodinu. To byl jejich cíl. V té době vůbec neuvažovaly o osamostatnění se, či dokonce o emancipaci se vším všudy. Přežívala totiž stále představa, že zárukou do jisté míry ekonomicky zajištěného života je sňatek. Ovšem začátek a další rozvoj kapitalizace ekonomiky a sociálního života ženám tuto jistotu vzal.⁴²

1.2. Emancipace v závislosti na společenských vrstvách a důvody jejího vzniku

Snahy o emancipaci vzešly z rodin řemeslníků, živnostníků, obchodníků a úředníků. Tyto rodiny a jejich ženy se dostaly do tíživé situace s rozvíjející se industrializací. V těchto rodinách se nehodilo, aby žena manuálně pracovala mimo domov. Měšťanská žena tradičně vykonávala domácí práce spojené s oblékáním, stravováním či bydlením. Ovšem s nástupem tovární výroby a jejich levných výrobků klesla potřeba jemné ženské práce v podobě šití a vyšívání a naopak narostla potřeba hotových

---

⁴⁰ Pavla Horská, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s.388.

⁴¹ Jana Burešová, *Proměny*, s.31.

⁴² Tamtéž, s.30.

peněz. Tak se neprovdané ženy staly pro rodinu zátěží a musely si hledat obživu jinak. Ovšem těžká práce dělnic a služek v jejich případě byla nemyslitelná. K manuální práci nebyly měšťanské dcery vychovávány, ani fyzicky disponovány, navíc práce rukama byla považována za neúnosnou z hlediska rodinné prestiže.⁴³

Oproti tomu žena v zemědělství, která přinesla do hospodářství velké věno a byla dobrou hospodyní, se nemusela obávat o svůj podíl na rozhodování. [...] postavení zkušené hospodyně na velkém statku, vládnoucí bohatou spíží a odbytem řady zemědělských produktů na místních tržnicích, bylo bezpochyby svobodnější v rodině i na veřejnosti, než postavení její děvečky či podruhyně, závislé svým živobytím jak na hospodáři a hospodyně, tak na vlastním otci či manželovi. Za těchto okolností bohatá selka na svém postavení nic měnit nechtěla a chudá podruhyně nemohla [...]. Na venkově tedy místo pro feministické ideje většinou nebylo. Nebyla tam však ani potřeba kvalifikace žen pro povolání. Žena, která byla nucena přemýšlet o svém společenském i životním uplatnění, byla tedy především žena měšťanská.⁴⁴ Počátky emancipace žen v 19. století se tudíž vyznačovaly snahou o ekonomické zajištění hlavně měšťanských dcer. Můžeme tedy říci, že společenský vývoj v 19. století podnícený ekonomickou situací vyvolával emancipační tendence žen.

V sedmdesátých letech 19. století se ve všech velkých městech Evropy diskutovalo o ženském vzdělání nejen jako o obecném kulturním požadavku rozvinuté měšťanské společnosti, nýbrž i jako o nezbytném prostředku k dosažení kvalifikace pro výdělečnou činnost.⁴⁵ Právě až do sedmdesátých let neměla měšťanská žena jinou volbu, než se vdát nebo se stát přebytečnou příbuznou v rodině,⁴⁶ kde se dostávala do pozice obyčejné služky. Tyto ženy se začaly stávat v tehdejší společnosti přebytečné⁴⁷. „*Stávají se břemenem rodin, postrachem všech příbuzných a výstražným příkladem mladým dívkám,*

---

⁴³ Jana Burešová, *Proměny*, s.31.

⁴⁴ Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.24.

⁴⁵ Táž, *Dětství*, s.394.

⁴⁶ Toto všeobecně platí pro země západní Evropy. V českých zemích tento stav přebytečné ženy přetrvává ještě o něco déle.

⁴⁷ Pavla Horská, *K ekonomické aktivitě žen*, s. 725.

keré, jen aby ušly podobným osudům horem pádem vrhají se v náručí časem nešťastného manželství.“⁴⁸

Ženy, které pocházely z vyšších tříd a jejichž manželé dostatečně zajišťovali rodinu, zůstávají doma a objevují sféru „volného času“⁴⁹. Tyto ženy mají najednou nejen čas na rodinu, ale i a seberealizaci, studium, sdružování se. Začínají mít požadavky ohledně vzdělání, zakládají ženské spolky, sdružují se. Jít pracovat je pro ně ze společenského hlediska samozřejmě nepřijatelné. Hledají novou sféru uplatnění a nacházejí ji ve filantropii. Druhá část žen, ta chudá, musí jít za prací do továren a tím se také, ovšem jinou cestou, dostává do společnosti. Do společnosti jiných dělnic a naráz zjišťují, že mají stejné zájmy, problémy, již nejsou osamoceny, tak jako při práci v domácnosti. Získávají rozhled, nové možnosti realizace, uvědomují si určitou míru nespravedlnosti, která je vůči nim uplatňována. A nejedná se jen o ekonomické změny a problémy ve společnosti a uvnitř rodiny, které měly vliv na měnící se roli ženy ve společnosti. Ve velké míře se začíná projevovat nedostatečné právní postavení ženy, její minimální právní ochrana. Dokud je žena součástí pouze rodinné sféry je jakžtakž chráněna - rodinnou, rodiči, bratry, manželem. Ovšem ve chvíli, kdy žena začíná pod vlivem nutnosti vystupovat z této sféry na veřejnost, je její ochrana nedostatečná. Bohužel jediná část společnosti, která tuto nedostatečnou ochranu začíná opravdu nepříjemně pociťovat, jsou právě zase jenom ženy. A po nich děti. Přístup státu k těmto problémům je nevděčný a nezodpovědný.

Bohužel vlády všech sledovaných zemí nebyly schopny na tyto měnící se podmínky reagovat dostatečně pružně a rychle. Málokdo si dokázal uvědomit, že nastalé změny ve společnosti nejsou jen dočasné a nevyřeší se samy. Společnost se nedokázala přizpůsobit nastávajícím změnám dostatečně rychle a flexibilně, aby našla, či vytvořila pro tyto ženy novou životní roli a s jejich bojem za důstojný život jim taktéž nepomohla. Průměrný věk páru při vstupu do manželství se pomalu zvyšoval. Muž se nemohl oženit, dokud

---

⁴⁸ O průmyslovém vychování ženského pohlaví, Pokrok 9.-10. března 1870.

⁴⁹ Plně si uvědomuji, že pojem „volný čas“ jako fenomén se objevuje až ve 20. století. Zde chci jen naznačit, že den, který pro ženy mívával někdy i „25 hodin“, se díky tovární výrobě spotřebního zboží, které žena již nemusí doma vyrábět, stává volnější, ne zcela vyplněný nepřetržitou prací.

nebyl schopný zajistit výživu pro svou budoucí rodinu a žena dokud od rodičů nedostala věno, nebo si nevydělala dostatečné množství peněz na pořízení výbavy, která byla nezbytná pro založení domácnosti. Počet neprovdaných žen tím stoupal. Tendence, vyhroťtější se na přelomu 19. a 20. století, odkládat první sňatky do vyššího věku než 25 let, a to zejména u žen. Někde dosahoval průměrný sňatkový věk žen 27 až 28 let. Mnoho žen zůstávalo až do konce jejich plodného období neprovdáno. V některých západoevropských zemích až pětina žen jednotlivých generací zůstávala po celý život svobodná.⁵⁰

Industrializace postavila ženu do situace, kdy musí v zájmu obživy rodiny opustit domov a začít se uplatňovat ve sféře ekonomické a průmyslové. Dělna práce ji staví do role sice nekvalifikované, ale potřebné pracovní síly u stroje nebo běžícího pásu. *“Ty nejnižší práce musí vykonávat žena, a za to zachází s ní kapitalismus často hůře než se zvířetem. Nejhoršímu zacházení vystavena je žena v továrnách a dílnách.”*⁵¹ Samozřejmě, že jako nekvalifikovaná síla nedostává žena za svou práci odpovídající plat.⁵² Tím se její společenská situace ještě více zhoršuje. Muži, živitelé rodin, ji obviňují z kradení práce a manželé z nedostatečného podílu na životní úrovni rodiny. Žena přestává splňovat svoji funkci v rámci rodiny, ale taktéž ji nespĺňuje na poli hospodářském. Aby se žena v tomto prostředí dokázala uplatnit, musí získat vzdělání ať již základní nebo odborné, jenže tato profesní příprava není ženám přístupna. Navíc tradiční úlohu ženy jako je výchova, ošetrovatelství, péče o chudé a sociálně slabé začíná přebírat stát. Tímto stát zasahuje, mění a nabourává rodinné struktury, zasahuje do sféry do té doby čistě vyhrazené ženám, aniž by jim ovšem zajistil novou oblast jejich vlivu a možnosti uplatnit se. Výsledkem je snaha žen o zapojení se do veřejné sféry. Což ovšem nelze

---

⁵⁰ V roce 1880 byl průměrný sňatkový věk u žen v českých zemích 25,2 roku a 11% žen bylo ještě v padesáti letech svobodných. Horská, P. - Fialová, L.: Česká žena očima statistiky za posledních sto let, Historické listy, 1991, č.1, s.10.

⁵¹ Proč žádáme my ženy volební právo do zemského sněmu, Ženský list, r.17, č.4, 23. ledna 1908, s.1.

⁵² „Státní komise v Massachussetsu vyšetřovala poměry pracovnic novo anglických. Za tutéž práci stejně dobře vykonanou platí se ženským o 25, 50, ba i o 100 procent méně nežli dělníkům mužským; a proč? Jenom proto, že jsou to ženské. Není v tom útisk a bezpráví? Množství švadlen i v těchto východních státech amerických při největším namáhání sotva tolik vydělá, co k nuznému živobytí zapotřebí; [...]“ Národní listy 2. července 1870.

bez možnosti mít na tuto sféru vliv. Proto ženy ve většině západních zemí zaměřily svou pozornost na volební právo, jako na svůj hlavní cíl a od něj odvozovaly a jemu podřizovaly své další kroky a požadavky.

Můžeme říci, že tímto se dává do pohybu první fáze feministického hnutí. Ženám v tomto období nešlo o nějaké násilné prosazování žen na mužské pozice, o vytlačení mužů z jejich sféry vlivu či násilné změně rolí.⁵³ Ženy jen reagovaly na změnu sociálních struktur, na které společnost sama o sobě nezareagovala. Snažily se udržet ve svých dosavadních společenských rolích, které se ovšem změnilo pod vlivem pokroku, společenských změn a rozpadu tradiční sociální struktury. Ženy se i nadále chtěly věnovat rodině, ošetřovatelství a výchově – tedy doméně, která v křesťanské společnosti vždy patřila do jejich sféry a byly v této oblasti i uznávány jako nenahraditelné. Ovšem moderní společnost už vyžadovala mnohem více než ženu, která se v uzavřeném kruhu rodinném stará o děti, nemocné, staré a chudé. Obě tyto oblasti se začínají profesionalizovat a specializovat a po lidech věnujícím se těmto profesím se začíná vyžadovat odborné vzdělání. Jenže toto vzdělání zůstalo ještě po velmi dlouhou dobu ženám nepřístupné. Myslím, že můžu říci, že ženy vlastně bojovaly jen za své právo věnovat se činnosti, kterou vykonávaly po věky. Ženy se nechtěly vzdát svých společenských pozic, o kterých si myslely, že na ně mají právo.

Na potřebu či požadavek změnit pozici ženy ve společnosti musely jako první poukázat právě samy ženy. Vždy musí začít tendence k řešení věci od toho, koho se týká. Změnit ji se však jako první pokusili muži. Na počátku dějin českého feminismu stojí skutečně dva pánové – Karel Slavoj Amerling a po něm především Vojtěch Náprstek.⁵⁴

---

⁵³ Až o něco později dochází k nahrazování mužů ženami na místech, kde byla požadována nekvalifikovaná, méně fyzicky zdatná a při tom levná pracovní síla. Pavla Horská, *K ekonomické aktivitě žen*, s.716.

V první fázi urbanizace bylo žen v továrnách přece jenom málo. A tak neměly sílu, aby bojovaly o stejný plat či přinutily spolupracovníky k jejich podpoře. Většina žen odešla, když se provdala a tak se ustálil předpoklad, že když vlastně neživí rodinu, ale jen si přivydělává, má mít menší plat.

⁵⁴ Milena Lenderová, *K hříchu*, s.237.

2. Co bylo na počátku?

2.1. Vývoj anglického a amerického emancipačního hnutí od konce 18. století do šedesátých let 19. století

Západoevropská historiografie je mnohem dále než naše, česká. Gender studies jsou zde v centru historikova zájmu mnohem déle, takže je samozřejmé, že i literatura na toto téma je mnohem bohatší, ucelenější a přináší mnoho různých, ne vždy shodných pohledů na vývoj evropského feministického hnutí. Již jen na základě znalostí historických událostí, které se vztahují k anglickým a později k americkým dějinám můžeme předpokládat, že vznik a průběh obou emancipačních procesů bude v mnoha aspektech stejný nebo více či méně podobný. A budeme mít pravdu.

Pokud se ve zkratce podíváme na novověkou historii obou zemí, první čeho si povšimneme je provázanost obou mocností a to i přes snahu Ameriky o úplné vymanění se z područí Anglie. Ve druhé polovině 18. století se Anglie ocitá na vrcholu své moci, vede úspěšnou, ale tvrdou koloniální politiku, svými výhradními kontakty s koloniemi získává i ekonomicky. V tomto období také vrcholí průmyslová revoluce v Anglii. Amerika je zcela závislá na mateřské zemi jak ekonomicky, tak politicky, mocensky a hospodářsky.

Pokud se zaměříme na rozdíly, které v těchto zemích panují a z kterých budeme později vycházet, tak je to samozřejmě závislost Ameriky, ze které jednostranně těží Anglie. Utužování koloniální závislosti vede v letech 1775-1781 k válce za nezávislost a následnému vyhlášení americké samostatnosti. Díky anglickým snahám o americkou závislost, probíhá zde industrializace pomaleji. Také třídní rozdíly jsou v Americe menší než v Británii. Američtí přistěhovalci si byli zpočátku „rovni“, ať bohatý či chudý, každý nový přistěhovavší se na nový kontinent se ocitl ve stejné situaci a více než peníze, se cenila statečnost, odhodlanost a pracovitost. Třídní diference se začíná více projevovat až po občanské válce.

Katolická církev nemá v Americe takové zastoupení jako na kontinentě. Do Ameriky se stěhují hlavně protestanti. Ke konci 18. století se zde nachází spousta různých odnoží protestantské církve a jiných náboženství, které jsou v opozici proti katolickému vyznání a mají tudíž

modifikovaný postoj jak ke společnosti tak k ženě, jsou to např. puritáni, metodisti, mormoni. „*Ovšem nesmíme zapomínati, že prvními zakladateli tohoto národa byli lidé, kteří z Evropy byli vypovězeni pro „liberální“ názory, pro lásku ke svobodě svého přesvědčení. Evropa dohrávala poslední děj v trudném zápase náboženském, a ti Puritáné, Hugenoti a Čeští bratři, kteří pro svobodu přesvědčení prchali v neznámé kraje, byli plni svatého zápalu pro svobodu každého.*“⁵⁵ Na základě velmi nepříznivých podmínek při osidlování nových končin se osadníci soustředili hlavně na přežití. Nebyl zde prostor k nějakému většímu rozvoji vzdělávacích institucí. Takže i ve sféře edukace byla Amerika oproti Anglii pozadu.

2.1.1 1790 – 1860

2.1.1.1 Konec 18. až počátek 19. století

První náznaky změny ve vnímání ženy sama sebou a společností se v Anglii a Americe objevují již ke konci 18. století. Ještě ve druhé polovině 18. století trávila žena svůj život výhradně v domácnosti při domácích ekonomických aktivitách. Tyto práce nebyly vidět, ani jejich ekonomická hodnota nebyla nikde vyčíslena, dnes již ale můžeme říci, že ženská ekonomická síla byla v této době značná.

Industrializace byla v Americe pomalejší a rozdíl mezi třídami nebyl tak ostrý jako v Británii. Ženská práce zde byla také více ceněna a to nejen jako nezbytná pracovní síla, ale také ve finančním ohodnocení. Také na pracující chudé ženy v Americe bylo nahlíženo mnohem shovívavěji než v Anglii. Tam přetrvával tradiční názor, že žena má existovat pouze v rámci rodiny a má oplývat ženskými ctnostmi. Angličtí muži byli postupem času ještě ochotni akceptovat samostatnou, sebevědomou ženu, pokud její ctnosti a morálka zůstaly zachovány a realizovala se doma. Anglické ženy byly také více připoutány k domovu a manželovi, než ženy americké. V Anglii byl v platnosti zákon, který na ženu pohlížel jako na součást manželova majetku a neposkytoval ji žádnou ochranu proti mužské zvlí. Do jaké míry byl tento

---

⁵⁵ J. Humpal-Zemanová, *Žena v Americe v pravém světle*, Praha 1903, s.29.

zákon – zvyk přejat v Americe je těžké odhadnout⁵⁶, ale z dochovaných údajů vyplývá, že americká žena byla mnohem svobodnější než její anglické současnice.

Protestantské církve daly ženám větší svobodu než katolická církev. Ženy měly možnost podílet se na běhu komunity, získávat postavení a dokonce se v rámci některých náboženských komunit mohly stát i farářkami či misionářkami, četly Bibli a vykládaly ji. Viditelný rozdíl byl také mezi jižními a severními státy. Na jihu nebyla žena tak vázána na církevní komunitu jako na severu a mohla se více věnovat výchově dětí a náboženské citění dětem vštěpovaly také převážně matky.⁵⁷ Ženy na severu Ameriky a v Británii našly v náboženství prostředek realizace, sebevyjádření a také protestu.

Možností vzdělání pro dívky ve druhé polovině 18. století bylo velmi málo. Počet škol se sice začíná zvyšovat, ale jsou na velmi nízké úrovni. Ke konci daného století společnost akceptuje psaní jako práci vhodnou pro ženy. Pokud žena píše, také čte, takže se začíná počítat s ženou jako čtenářkou a vzniká literatura pro ženy. Ženská literatura je zatím na svém počátku a tak se hledají i jiné možnosti vzdělávání. Ženská literatura se velmi rozmáhá na přelomu 18. a 19. století. Evropská tradice ženského vzdělávání leží v salonech.

I Anglie čerpá z francouzského vzoru, ale jelikož spolu tyto dvě mocnosti soupeří, tak má anglický salon svá specifika a není tak častým jevem. Možnosti vzdělaných žen té doby byly v práci guvernantek a soukromých učitelek. Jejich služeb bylo využíváno zvláště v letním období, kdy učitelé pracovali kvůli přivýdělku na svých pozemcích. V Americe je síť škol řídká, důvody jsou uvedeny výše, ale i přes celkem vstřícný postoj protestantských církví k ženě je americké školství zaměřeno pouze na hochy. Amerika také neměla salony. Více se zde hledělo na dovednosti, než na „aristokratické inovace“, jak byl salon chápán.

---

⁵⁶ Neexistují žádné záznamy, které by nám napovídaly do jaké míry bylo anglické zákonodárství přejato v Americe jako celek. K dispozici jsou jen ojedinělé záznamy z jednotlivých amerických států. Např. v Massachusetts a v Connecticutu mohla žena podle libosti obchodovat a dokonce mít vlastní majetek i po svatbě.

⁵⁷ Bylo to způsobeno hlavně hospodářskými podmínkami. Dominantní postavení zde měly plantáže a jednotlivé usedlosti byly od sebe značně vzdáleny.

Co se týče žen a politiky, jsou zde jen minimální snahy o proniknutí žen do této sféry veřejného života. Ani ženy z vyšších kruhů, které měly k politice blízko a přístup, neprojevovaly zájem o vstup do této oblasti. Z pohledu zákona byly ženy vydány na pospas zákonům dělaným muži a pro muže.

Až do války o nezávislost je Amerika plně závislá na Anglii. Díky utužování koloniální politiky nedochází v Americe k samovolnému politickému, hospodářskému, kulturnímu a společenskému rozvoji. Výsledkem byla válka o nezávislost v letech 1775-1781. Nás nebude zajímat samotný proces osamostatňování amerického národa, spíše se podíváme jakou roli v této válce hrály ženy.

Již jsem poukázala na skutečnost, že americké ženy byly „svobodnější“. Americká revoluce měla politizující efekt na rodící se ženské feministické hnutí. Ženy byly nejúčinnější zbraní v bojkotu anglického zboží a zároveň producent a konzument vlastního amerického zboží. Žena držela v rukou ekonomii rodiny a tím pádem i ekonomii státní. Během války zaujaly ženy mužské pozice, staly se více aktivními ve veřejných událostech, debatovaly o politice, stávkovaly, bojkotovaly, tlačily na vládu, pořádaly sbírky na válečné účely a samozřejmě upozorňovaly na své zájmy jako ženy a matky.

Po vyhrané válce ženy doufaly, že za odvedenou práci se jim dostane zasloužené odměny. Ovšem zájmy mladé republiky, starost o samostatnost a křehkou demokracii byly důležitější než sexuální či rasová rovnoprávnost. Ženské aktivity během války byly brány jako samozřejmý projev jejich domácí činnosti. Po válce se pozice žen spíše zhoršila, objevila se spousta „strážců morálky“, kteří měli strach, že válečná aktivita žen a jejich proniknutí do veřejné sféry bude mít neblahý vliv na rodinu, morálku ženy a tím pádem i výchovu dětí. Hledala se cesta jak posílit novou republiku a zároveň udržet ženu doma, jak vychovat uvědomělé matky, ale zároveň bylo vzdělání pocíťováno jako neženské. Během let 1790-1830 vzniká v Americe spousta nových škol. Vznikají soukromé akademie pro ženy, zakládáné a řízené ženami. Všechny tyto události daly ženám rozhled, pocit sesterství a pocit oprávněnosti nalézat uplatnění mimo dům. Válka také vyvolala první vážnou debatu o tzv. „ženské otázce“.

Americká revoluce ve svém důsledku poskytla veřejné rozměry ženské tradiční roli. Změny které postihly ženy a celou americkou společnost přetrvávají i po revoluci. Euforie z vymanění se z vlivu Anglie vede k uvolnění vztahů ve společnosti⁵⁸, ženy si uvědomují důležitost ve výběru životního partnera, uvědomují si svá práva a možnosti⁵⁹.

Jaký mělo osamostatnění Ameriky vliv na ženy v Anglii? Osamostatnění Ameriky, revoluce ve Francii, objevení se osvícenských myšlenek, myšlenek o rovnosti národů a o samostatnosti v anglické společnosti, které nacházejí živnou půdu právě ve francouzské revoluci, vedou k potlačení svobody slova a perzekuci všech co podporují události ve Francii. Toto omezování základních občanských práv a svobod postihlo i ženy. Všechny tyto události měly samozřejmě velký vliv na počínající feministické hnutí. Začíná se rozvíjet ostrá diskuze na téma - ženské vzdělávání. Když ženy začaly bránit své právo na vzdělání, muži to často zesměšňovali, to byla pro ženy výzva k boji s patriarchálními tradicemi.

Můžeme říci, že britské feministické hnutí je v této době kostnatější než jeho americký protějšek. Je to dáno konvencionalistickou a tradicionalistickou britskou společností, která se velmi dlouho bránila jakýmkoli změnám. Dále rozdělení společnosti na třídy bylo velmi striktní a opět velmi tradicionalistické. V Americe se feministické hnutí začíná jevit jako mnohem více kompatibilní, chybí třídní rozdělení společnosti. Po osamostatnění se Amerika neuzavírá britským vlivům jak by se dalo čekat. Americké ženy vítaly vlivy, které se do Ameriky z Anglie dostávaly. Ovšem nepřejímaly je bez výjimky, spíše je braly jako náповědu a vytvářely si vlastní. Americké ženy si velice zakládaly na svém svobodném republikánském mateřství a anglickými feministkami jako byla např. Mary Wollstonecraft⁶⁰

---

⁵⁸ Narůstá počet těhotných žen před svatbou.

⁵⁹ Vzrůstá počet žádostí o rozvod.

⁶⁰ Mary Wollstonecraft (1759-1797), britská spisovatelka, filozofka a jedna z prvních anglických feministek. Provдалa se za filozofa Williamam Godwina, jednoho ze zakladatelů anarchistického hnutí, a byla matkou slavné Mary Shelley, autorky Frankenstein. Její otec promarnil veškeré rodinné jmění, takže přestože z dobré rodiny musela již jako mladá dívka pracovat, aby se užívala. Uplatnila se jako společníce starší vdovy a zdravotnice pro její nemocnou matku. Otec byl násilnický typ a alkoholik a její matku a sestru často bil. Proto se

byly znechuceny. Dívčí školství se po americké revoluci sice rozvíjelo podstatně rychleji než to anglické, ale to anglické těžilo z pevných základů a tradičního domácího vyučování, které bylo na dané podmínky na dobré úrovni. Anglické hnutí je spíše souborem výrazných individualit, které na tomto poli dokázaly, jako jedinci „zázraky“. V této době to byly spíše ženy z vyšších kruhů, vzdělané, nezávislé a odhodlané. Z tohoto úhlu pohledu se anglické hnutí jeví jako **hnutí intelektuální**.

2.1.1.2. 1820-1850 – „pioneer feminism“⁶¹

Do dvacátých let 19. století se britské hnutí úspěšně angažovalo na poli nejradikálnější feministické literatury, v protiotrokářských protestech a celému hnutí dominovaly výrazné – někdy kontroverzní, ženské individuality, jako již zmíněná Mary Wollstonecraft. Americké hnutí se zaměřilo na ženské vzdělávání, ze kterého americké feministky těžily po celé 19. století. Vliv americké revoluce dal americkým ženám pocit zodpovědnosti a přinesl problémy s akceptováním britského intelektuálního vedení. Británie si byla zase vědoma problémů, které plynuly z třídního rozdělení společnosti, a tím pádem rozdílnými požadavky a životními situacemi daných žen.

Počátek 19. století přináší urbanizaci. Zvětšuje se rozdíl mezi chudými a bohatými, rostou města, zvyšuje se počet přistěhovalců, dochází k odosobnění vztahů, je více lidí než práce. Pracující žena se stává konkurentkou a muži začínají mít pocit méněcennosti, vyžadují, aby žena zůstávala doma a polidšťovala neutěšené podmínky cizího města. Ženy ztrácí bezpečí domova, ale získávají přístup ke konzumnímu zboží, literatuře,

---

není čemu divit, že se z ní stala jedna z prvních anglických feministek a obhajovatelek ženského práva na svobodné postavení ve společnosti. Psala eseje a překládala „*Thoughts on the education of daughters*“, ale proslavila se spisem „*Obhajoba ženských práv*“ (*Vindication of the rights of woman*, 1792). Je považován za jeden z prvních impulsů a projevů ženského hnutí. V tomto díle apelovala na společnost, aby zajistila ženám rovná práva a rovné příležitosti, dále o zrovnoprávnění mentálního a fyzického postavení ženy. Podle ní potřebují ženy „základní práva a specifická privilegia“. Odsoudila také rozdělení společnosti na ženskou a mužskou. Upozorňovala, že podmanění ženy poškozují jak obě pohlaví tak především děti. Tvrdila, že ženská emancipace je emancipací celého národa.

⁶¹ „raný feminismus“

vzdělání a zdravotní péči. V rozmezí let 1820-1830 je aktivita žen čím dál více zřetelnější. Ženy se scházejí, debatují, čtou, pořádají veřejné přednášky, vyměňují si dopisy. Změny ve společnosti je vyprovokovaly ke snaze o změnu jim přiřazené role nebo alespoň o rozšíření hranic vlivu v domácnosti.

Americké ženy měly veliký problém se získáním přístupu k univerzitnímu vzdělání⁶². Základní a střední školství jim bylo zpřístupněno po válce za samostatnost z vůle mužů, neboť se jim zdálo důležité mít vzdělané ženy pro zabezpečení stability mladé republiky. Také převládal názor, že ženy jsou vhodnější jako učitelky malých dětí více než muži. Takže prvotní zisky raných amerických feministek na poli edukace se nedají považovat za úspěch ženského hnutí. V Británii se dívčí školství rozvíjí oproti americkému pomaleji, ale je zde z předchozí doby pevnější základna.⁶³ Do šedesátých let 19. století je v oblasti „primary school“⁶⁴ více učitelek než učitelů, ale v porovnání s muži mají o 40% nižší platy.

Feministkám před občanskou válkou se říká pioneer feminists, protože si ve svých postojích a požadavcích nejsou jisty a tak nevyvíjejí ucelený tlak na společnost. V Británii jsou „years of pioneering“⁶⁵ do padesátých let 19. století.

Až do třicátých let 19. století nemají ženy pocit, že je potřeba něco radikálně měnit. Sdružují se, pořádají meetingy, přednášky, píší. Teprve od třicátých let začínají vznikat ženské organizace, které se snaží upoutat pozornost společnosti na nějaký problém a řešit jej. Ženské organizace daly ženám práci a nový cíl v měnícím se světě pod útokem urbanizace a industrializace. V Americe nemají ženské organizace velmi dlouho nic společného s feministickými požadavky.⁶⁶ Dokonce nemůžeme mluvit

---

⁶² V roce 1848 se konal First Women's rights convention at Seneca Falls proti vyloučení žen z univerzit.

⁶³ V roce 1848 byla založena Queen's College for Women – příprava guvernantelek. Během padesátých let si věhlas získaly dvě secondary schools for women – North London Collegiate, vedená Frances Buss a Cheltenham Ladies College, vedená Dorotheou Beale.

⁶⁴ „základní školství“

⁶⁵ „průkopnická léta“

⁶⁶ Ch. Bolt, *The Women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s*. University of Massachusetts Press, Amherst 1993.

o feminismu jako takovém před třicátými léty 19. století. „Only a minority of feminine activist were feminists, while women in Britain and United States came to organized feminism via different concerns: Americans directly through work for anti-slavery, temperance and peace, the British, more circuitously, through an apprenticeship in utopian socialism or the Anti-corn Law League, and only belatedly through abolitionism and the crusade against drink.”⁶⁷

V padesátých letech britské hnutí sílí, kdežto americké se zapojuje do boje o volební právo, osamostatňuje se a nelpí na tradičních hodnotách tak jako britské hnutí. V konzervativní Anglii se začíná na reformistky amerického typu nahlížet spíše jako na extremistky. V Británii nebyl tak silný pocit potřeby něco měnit, kdežto v Americe pocit tradic, zaběhnutých a osvědčených způsobů nebyl tak silný.

2.1.1.3. 1840-1860 – „Organized feminism“⁶⁸

V USA začaly střední vrstvy uplatňovat feministické požadavky dříve a s větší silou než britské. Británie začala s organizacemi o něco později než Amerika, tyto organizace byly méně politické, ale více zakotvené ve své třídní pozici. První britské ženské organizace, které se zaměřily na prosazování ženských práv, byly srovnatelné s jakýmikoli jinými „nefeministickými“ organizacemi. Toto organizované feministické hnutí v Británii začíná až v padesátých letech 19. století. Zněnu nalézáme ve změně přístupu žen, kdy od pasivní podpory přešly k podpoře aktivní - přednáškám, agitacím a argumentacím. K ženám, které se v tomto období nejvíce zasadily o ženské

---

⁶⁷ „Pouze menšina ženských aktivistek byly feministky. Ženy v Británii a ve Spojených státech došly k organizovanému feminismu skrze rozdílné aktivity: americké ženy bezprostředně díky svému působení v protí otrokářském hnutí, své umírněnosti a mírových požadavcích. Britské ženy k organizovanému feminismu došly oklikou přes utopický socialismus nebo přes ligu proti „obilnému zákonu“ a pouze opožděně skrz abolicionistické hnutí a křížové výpravě proti alkoholu.“ Ch. Bolt, *The Women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s*. University of Massachusetts Press, Amherst 1993.

⁶⁸ „organizovaný feminismus“

hnutí, patří Eliza a Mary Carpenter v Británii a v Americe Susan B. Antony, Abby Hopper, Maria Weston Chapman.

V Americe byly jednotlivé ženy aktivní v několika organizacích a hnutích zároveň. V Británii se různé druhy organizací a podpory neprolínaly. Do padesátých let ženy nebojují za výhody pro své pohlaví. Nevytváří organizace, aby bojovaly za svá práva, za ženskou emancipaci, spíše v těchto spolicích nacházejí uplatnění, seberealizaci, možnost protestovat proti nespravedlivému mužskému světu a jeho pravidlům. V letech 1837-1844 bylo jen v Británii založeno kolem osmdesáti „political unions and chartist associations“⁶⁹. A na rozdíl od Ameriky zde nenarušily pozdější feministické požadavky souběžně probíhající proti otrokářské a jiné hnutí. Zatímco v Americe feministická hnutí usilující o ženská práva našla v předešlých ženských organizacích spíše své soupeřky než pomocnice.

Dá se říci, že organizované hnutí v Americe začalo v červnu 1848 v Seneca Falls⁷⁰, další „meetingy“ pak následovaly v padesátých letech. Efekt tato shromáždění neměla žádný, většinou se jen debatovalo, přednášelo, chyběly peníze, podpora, členové, zkušenosti. Prioritou bylo předávat utopistické vize a snahy. Častost schůzek, malý počet členů a osobnost silného a cílevědomého vůdce ovšem vyvolávala v ženách silný pocit sesterství. Bohužel tento pocit neovlivnil jejich další smýšlení

---

⁶⁹ „Politických organizací a chartistických spolků.“

⁷⁰ Tento ženský meeting měl zdůraznit důležitost ženské individuality a zároveň poukázat co mají ženy společného. Ženy chtěly upozornit na to, že jim byla odňata osobní svoboda, kontrola nad jejich těly, jmény, majetkem. None the less, the activists of 1848 had highlighted one of the best intellectual bosses for feminist claims and outlined the major objectives for which the nineteenth – century women’s rights movement would campaign. [...] such as equal rights in the universities, on the trades and professions, the right to vote, to share in all political office, honors and emoluments, to complete equality in marriage, to personal freedom, prosperity, wages, children, to make contracts, to sue and to be sued, and to testify in courts of justice. Ch. Bolt, *The Women’s Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s*. University of Massachusetts Press, Amherst 1993, s.88.

The high point at Seneca Falls came when Stanton presented her Declaration of Sentiments, a document listing demands that included higher education, property rights, and suffrage for woman. So radical was the concept of woman suffrage that many of the delegates to the convention refused to sign Stanton’s declaration or later removed their signatures. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage and the new democracy*, Yale University Press 1996, s.5.

a odhodlání k razantnějším požadavkům v boji o jejich práva. Také chybí konkrétní cíle a požadavky, na které by se ženy mohly zaměřit. Ženské organizace se mezi čtyřicátými a padesátými léty soustřeďují na vydávání ženské literatury, časopisů, pořádání meetingů, sbírání statistických údajů a faktů, zakládáním fondů a sbírek. Muži mají v této době do organizací přístup, ale nesmějí hnutí dominovat, či je vést. Figurují pouze jako řadoví členové. Jednou z nejvýznamnějších amerických „pioneer feminist“⁷¹ byla Susan B. Antony, která začala jako obhájkyň ženského vzdělávání a skončila u boje za práva svého pohlaví. Byla hlavní představitelkou kongresu v Seneca Falls. V této době nemá ženské organizované hnutí, které by chtělo začít prosazovat ženská práva, šanci se prosadit či rozšířit svoje pole působnosti ze severu na jih. Protiotrokářské a protialkoholní hnutí mají masovou podporu a pro většinu žen i větší přitažlivost.

Do konce 19. století existovaly ženské organizace v téměř každé části Evropy včetně Čech.

2.1.1.4. „Marriage laws“⁷²

Během padesátých let začínají ženy upozorňovat na svá práva a začínají poukazovat, že proti mužské vůli nejsou nijak chráněny. Snaží se o změnu tzv. „marriage laws“. Ženy v Británii mají mnohem lehčí práci, než jejich americké sestry. Tento problém se již dostal do podvědomí veřejnosti a byla zde větší ochota ze strany politiků tento problém řešit. Britské feministky zaútočily na veřejné mínění, sepisovaly petice, pamflety, snažily se získat co největší podporu mužů, dokonce se snažily podložit své požadavky vědeckými výzkumy, aby svým snahám dodaly patřičnou vážnost a důvěryhodnost. V roce 1857 byl schválen „Matrimonial cause act“, který ženě zaručoval právo na finance, které si žena do manželství přinesla a právo nakládat s věnem podle vlastní vůle. Další zákony, které zajišťovaly ženám práva jako matkám a manželkám následovaly (1878 a 1882). Zároveň se ale objevuje i strach ze strany mužů z možné samostatnosti ženy, starost o její

---

⁷¹ „raná feministka“

⁷² „manželské zákonodárství“

mravní bezúhonnost atd. Britské feministky velmi dbaly a vážily si veřejného mínění a tak zdůrazňovaly, že jim opravdu jde jen o jejich právní ochranu a ochranu jejich dětí před nezodpovědnými manžely.

První organizovaná kampaň amerických feministek byla zaměřena na jejich ochranu v manželství. Úspěchy byly velmi nesourodé, lišily se stát od státu.⁷³ Americké feministky se ovšem nezaměřily na jeden konkrétní cíl a jeho soustavné prosazování, tak jako britské ženy, ale začaly poukazovat na podmanění ženy všeobecně. Bohužel všechny snahy zůstaly nedokončeny, na počátku šedesátých let přišla občanská válka a ženské uhnutí nebylo schopné odolat tlaku mužů. Další zákony ohledně zrovnoprávnění žen s muži v právních věcech pokračovaly až v roce 1884. Na hlavní změny v této oblasti si ženy musely počkat až do 20. století.

---

⁷³ Již v roce 1848 bylo v New Yorku přiznáno ženě právo na majetek, který si do manželství přinesla a který během manželství nabyla.

2.2. Vývoj ženské otázky v první polovině 19. století v českých zemích

Ženská otázka se nezrodila jen tak přes noc v druhé polovině 19. století. Snahy o změny v ženském postavení sahají zpět minimálně na počátek 19. století. Jakožto celospolečenský problém začíná být ženská otázka vnímána právě až ve druhé polovině 19. století. Do té doby jsou okolnosti, k připuštění si „nějaké“ „ženské otázky“, dosti nepříznivé. První polovina 19. století je pro ženu nepříznivá celkově. Společnost klade důraz na spokojený domov, který vytváří žena podle mužova přání. Manželka má být krásná, přitažlivá za všech okolností, dobrá kuchařka a má vědět, jak ušetřit peníze, které jí muž na chod domácnosti dává. Většina domácností má více dětí, než si může dovolit. Díky tomu se nedostává peněz na věna pro dcery, ale ani na vzdělání a výchovu pro děti obojího pohlaví. Samozřejmě velký počet dětí neprosplival jak ženě, tak celkové atmosféře v rodině.

Možnosti ženského vzdělávání byly tradičně v kláštorech a církevních školách. Toto vzdělání bylo dostupné především šlechtickým dcerám. Teprve od konce 18. století se objevuje možnost získat alespoň nějaké vzdělání ve školách obecných. V průběhu první poloviny 19. století se v Praze objevují soukromé, většinou německé, školy, kde se vyučovalo hudbě, vyšívání, domácím pracem a společenskému chování. Negativní vliv měly tyto školy na české dívky, které zde byly poněmčovány, výuka byla zcela nedostačující a neodpovídala potřebám tehdejší doby. „*Příčin k tomu, abychom sobě i u nás otázky ženské náležitě vnímali. Věru dosti. Neučiníme-li tak my, učiní tak Němci na náš účet a odnárodní nám děvčata ještě více než se posud děje. U nás je otázka ženská ne pouze otázkou kulturní, vychovatelskou a sociální, ale i národní. I my máme tedy svou otázku ženskou a jsme povinni v celém národě ku zdárnému jejímu rozřešení pracovati.*“⁷⁴

To si uvědomovali i první čeští vlastenci, kteří se snažili poněmčování české střední třídy zabránit. V první polovině 19. století jsou to spíše ojedinělé projekty osobností jako byla Magdaléna Dobromila Rettigová (viz. Kapitola Spolky – vzdělávání), Božena Němcová či Karel Slavoj Amerling.

---

⁷⁴ Národní listy 23. září 1876.

Intelektuální špičky většinou stojí spíše v pozadí všech těchto českých počátečních vzdělávacích snah.

2.2.1 Salony

Jak již bylo zmíněno, soukromá sféra je sférou ženinou. Společnost ji toto místo vyčlenila a dala jí v ní značné pravomoci. Zvláštním fenoménem, který se v rámci ženina soukromého působení vyvinul byl salon⁷⁵. Salony byly půdou, na které se setkávaly kultury různého zaměření a původu. Bylo to místo, kde se diskutovalo, debatovalo, recitovalo atd. Salony umožňovaly setkávání individualit různého typu, jejich názorovou konfrontaci⁷⁶ a v neposlední řadě se zde prodiskutovaly nejdůležitější dobové problémy. V centru salonu stojí žena, která vše řídí, usměřňuje, je nezastupitelnou protagonistkou. Pěstovala se zde salonní řeč a elegantní styl, vyžadovala se náležitá kultura mluvčího i naslouchajících. Paní domu byla vždy hlavní protagonistkou společnosti, zprostředkovávala setkání různých osobností a vytvářela ze společnosti celek, v němž vládla tolerance a soulad.⁷⁷

Salon jako fenomén české společnosti a kultury je podstatně odlišný od svého evropského, zvláště pak francouzského protějšku. Důvody nalézáme především v jiných dobových, politických a společenských podmínkách, které

---

⁷⁵Termínu salon bylo použito poprvé ve Francii v roce 1664 a znamenal přijímací sál zámku. Teprve později se přidal i kulturní účel. Stopy salonů bychom našli už ve 12. století, ovšem jejich význam byl jiný než jaký měl v 19. století, o které se zajímáme. Ve 12. století šlo o společenství absolventů univerzit, které původně nemělo charakter instituce, byl to spíše ideál duchovně spřízněných osob [...]. Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12.-14. března 1998. Praha 1999, s.8. První salon v evropské kulturní historii jako „místo setkávání“, kde hlavní úlohu hrála žena, byl založen Marquise de Rambouillet ve Francii roku 1610. Specifická role salonů se končí po 1. světové válce a v této době končí taktéž i role „ženské kultury“ jako krystalizačního jádra salonu. V českých zemích se dodnes diskutuje zda se pro české prostředí dá užít označení „salon“, neboť český salon se od evropského, zvláště pak francouzského, značně liší. Sama Anna Lauermannová-Mikschová odmítala svému salonu říkat salon a nazývala jej „čajové konvičky“ či „dýchánky“.

⁷⁶ Jaroslava Pešková, Salony, s.8.

⁷⁷ Tamtéž, s.9.

umožňovaly či omezovaly vznik salonů. Česká společnost byla zaměřena více na domácí problémy, společenský život, náplní byly diskuze, rozhovory, kultivovaná zábava, hudba, divadlo, četba beletrie. Byly zvány osobnosti z vědeckých i uměleckých kruhů. Z počátku jsou to salony vesměs šlechtické, až v druhé polovině 19. století se začínají objevovat i salony měšťanské. Je to salon rodiny Měchurovy, Palackých, Staňkovy, Fričovy a zvláště salon manželů Riegrových, který měl v českých zemích své přední místo.⁷⁸ V 80. letech 19. století se pak nejznámějším salonem stává salon, nebo-li „čajové konvičky“, paní Anny Lauermannová-Mikschové. Vytvořit v Čechách salon také znamenalo popřít vše co nebylo české, vše co bylo cizorodé, nebo co bylo shledáno jako nevhodné pro „český salon“.⁷⁹

Dalším rozdílem oproti evropským salonům bylo postavení ženy a její úloha v salonu. České salony vyrůstaly převážně z rodinného prostředí a zvláště kvůli politické situaci se účastníci, v prostředí těchto salonů, zdržovali veškeré politické a oficiální činnosti. Na poli politických událostí byly salony v české společnosti dobrou příležitostí pro neformální schůzky, které nemohly být sledovány policií a nějakým způsobem perzekuovány, byla to centra vzdělávání a společenského setkávání a řešení společných problémů emancipující se české společnosti jako celku. Právě z tohoto důvodu důležitost výjimečné a vzdělané ženy nebyla u nás tak významná jako v zahraničí.⁸⁰

---

⁷⁸ U Staňků a později u Fričů existoval vlastně jeden z prvních českých vlasteneckých salonů s ženskou účastí. Marie Bahenská, Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005, s.12.

⁷⁹ Jako hlavní problém se ukázal být český jazyk, který v té době lidé z měšťanských a vyšších vrstev neovládali a který ani neměl svou spisovnou podobu. Tehdejší čeština byla spíše umělý jazykový útvar, silně vzdálený běžné hovorové řeči. Čeština té doby vlastně odrážela celkový stav společnosti, která se stejně jako jazyk teprve utvářela. Český salon tedy sloužil ke vzdělávání celé české společnosti, proto v něm opravdu můžeme najít počátky vzdělávání žen.

⁸⁰ Například v českých salonech se provozovaly ruční práce, což ve francouzském salonu bylo prakticky nemyslitelné. K večeru se dámská společnost rozrostla o muže a rozhovory se stočily k volnému společenskému rozhovoru, jehož se ženy mohly zúčastnit. Specifickými formami společenského setkávání žen v Čechách se více zabývá Mirjam Moravcová, Společenské setkání žen. Rituál a konvence ve společenských kontaktech středních vrstev města. Documenta Pragensia 13, 1996, s.243-251.

Ženy nesly spíše tíhu organizačních příprav a hostitelských povinností, zajišťovaly hudební vystoupení a příjemnou společenskou atmosféru, než aby byly krystalizačním centrem salonů⁸¹.

Je zde zcela patrný odlišný ráz českého a evropského salonu. Evropský salon byl jedním z prostředků, který využívaly ženy k aspoň částečné seberealizaci. Evropská žena mající salon, musela oplývat talentem organizačním, společenským, bezpochyby se neobešla bez jistých ekonomických znalostí a dovedností a samozřejmě musela mít značné znalosti kulturní, zasahující do všech tehdejších oborů. Byla to ona, která dávala salonu charakter, vkus, styl, eleganci, inteligenci. Žena českého salonu se spíše učila, jak být součástí salonu a jak vyhovět alespoň částečně jeho požadavkům, než aby byla duší salonu. Vypočítávat zde rozdílnost českého a evropského salonu není mým úkolem, ale je důležité si uvědomit, že následný vývoj emancipačních snah v českých zemích samozřejmě ze salonního života vycházel a byl jím ovlivněn. V salonech nalézáme kořeny budoucích emancipačních snah a již rozdílnost českého a evropského salonu napovídá, že i pozdější emancipační proces měl mnoho svých specifických projevů oproti západním zemím.

Od poloviny 19. století se ovšem v Praze rozvíjejí i jiné formy „ženské kultury“. V letech 1843-1848 měla velký ohlas Amerlingova Budeč. Z iniciativy Vojty Náprstka zahájil v lednu 1865 činnost Americký klub dam, měšťanský salon s rozsáhlým vzdělávacím programem. Téhož roku byla otevřena Vyšší dívčí škola v Praze - později učitelský ústav. V roce 1890 bylo založeno první dívčí gymnázium Minerva.⁸² A podobných ženských aktivit a spolků přibývalo. Ženská aktivita se v 19. století plně zaměřuje na vzdělávání žen ve spolupráci s muži. Ve spolupráci s muži usilují ženy

---

⁸¹ Jako o výjimce můžeme myslím hovořit o paní Anně Lauermannové-Mikschové, která svůj salon a jeho účastníky plně „ovládala“. Určovala téma rozhovorů, dokázala s humorem jí vlastním usměrnit vyhrocující se diskuzi atd. Krásnou monografii o této ženě napsal Robert Sak, Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha – Litomyšl 2003.

⁸² Jaroslava Pešková, Salony, s.10-11.

i o vytvoření podmínek pro své samostatné ekonomické uplatnění.⁸³ Toto je typický aspekt emancipačního hnutí v českých zemích. České ženy ve velké míře spolupracovaly s muži. Muži byli nejenom přímí či nepřímí podporovatelé ženské emancipace, ale také její iniciátoři (viz Karel Slavoj Amerling, Vojtěch Náprstek).

2.2.2. Karel Slavoj Amerling a jeho encyklopedie dam

Můžeme myslím říci, že zakladatelem českého salonu je Josef Kajetán Tyl, který uvedl ženu do společnosti vlastenců a elity české inteligence. Již zde můžeme vidět směr, jakým bylo na ženu v české společnosti nahlíženo. Byla tu snaha povznést ženu a její myšlení ve smyslu národního uvědomění. A právě styk se vzdělanými vlastenci a intelektuálními špičkami české společnosti měl ženy vzdělávat a posilovat jejich národní uvědomění.

Vše začíná kroužkem, který se scházel ve 30. let 19. století u Staňků, kde bydlela u své sestry Bohuslava Rajska, jedna z hlavních organizátorek dívčího vzdělávání v Budči. Salon u Staňků byl zcela v rukou žen, muži se salonních událostí účastnili jen na přímé pozvání hostitelek, měli omezený přístup a většinou byli zváni ne jako účastníci, ale jako přednášející. Na počátku let čtyřicátých je činnost salonu u Staňků na čas přerušena zřejmě kvůli policejnímu vyšetřování slovanských styků⁸⁴ a perzekuci slovanského spolčování ve Vídni, které se rychle přeneslo i do Prahy. V roce 1841 se kroužek přenáší do již existujícího salonu u Fričů. Tento salon vznikl v roce 1839 s cílem ženského vzdělávání. Pravidelně se zde scházelo kolem 20-30 lidí. Ženské vzdělávání se uskutečňovalo prostřednictvím pravidelných přednášek, které zajišťoval mimo jiné i Karel Slavoj Amerling (1807-1884), typický polyhistor a univerzalista, který usiloval o obsáhnutí veškerého lidského poznání. K.S. Amerling na své náklady nechal v letech 1839-1842 vystavět třípatrový dům s hvězdárnou a meteorologickou stanicí na Novém Městě na rohu ulic Žitnobranská a V Tůních. Zde se přesunuly přednášky

---

⁸³ Jaroslava Pešková, Salony jako místo setkávání. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12.-14. března 1998. Praha 1999, s.11.

⁸⁴ Vladimír Macura, Příběh encyklopedie dam, Tvar 9, 1998, č.5, s.4.

pořádané až doposud u Fričů. Amerling tento svůj projekt pojímal jako mnohostranný možno říci všestranný ústav. Budeč měla být centrem umění, věd, řemesel, měla zde být knihovna, muzeum, nakladatelství, laboratoř, botanická zahrada a dokonce i nemocnice pro slabomyslné. Měl se tu spojit učitelský ústav, vyšší ženská škola, průmyslová a umělecko-průmyslová škola se svými sklady a prodejny zboží a hudební ústav. Jedním slovem mělo to být takové všeučiliště.

Budeč byla volným sdružením, které zajišťovalo přednášky pro ženy a dívky. Přednášky se konávaly ve večerních hodinách, aby je mohly navštěvovat i ženy zaměstnané a ženy v domácnosti. Většinou je navštěvovaly ženy z měšťanských vrstev, neboť ty mohly na čas přenechat vedení domácnosti služkám. Přednášky se pořádaly 2x – 3x týdně a byly samozřejmě zdarma. Kolik žen se jich účastnilo není přesně známo. Vlasta Kučerová ve své práci „K historii ženského hnutí v Čechách“ uvádí počet kolem 30-35 žen. Přednášky probíhaly v češtině a byl zde patrný nádech českého patriotizmu. Zprvu vyučoval sám Amerling, jeho přednášky se týkaly témat jako byla chemie, hygiena, bydlení, modernizace ženské práce. Z témat, která se nám zachovala je patrné, že přednášky měly praktický charakter a byly zaměřeny tak, aby ženám co nejvíce pomohly či ulehčily domácí práce, samozřejmě nebyla vynechána ani výchova k nacionálnímu citění a vlastenectví. Zřetel byl brán také na pobavení a zábavnou stránku vzdělávání. Byly pořádány pravidelné poznávací výlety, bály, besedy. Těmito akcemi se Amerlingův vzdělávací ústav přibližoval k tradičním dívčím penzionátům. Nezůstávalo ovšem jen u zábavných akcí, ženy z Amerlingova okolí se velkou měrou podílely na charitativní činnosti.

Jedním z projektů, které chtěl Amerling uskutečnit, ale bohužel jej nedotáhl do konce je jeho encyklopedie pro ženy, jeho vlastními slovy se jednalo o: „[...] větším všenaucným slovníku pro ženštiny“[...]”⁸⁵. Sama encyklopedie byla po dlouhá léta považována za ztracenou. Ale o její existenci se vědělo neboť encyklopedický projekt byl ohlášen v časopisu Květy. Ještě i Vlasta Kučerová, která když psala monografii „K historii ženského hnutí v Čechách“ po ní marně pátrala. Toto štěstí měl až Vladimír Macura asi

---

⁸⁵ Vladimír Macura, Příběh, s.1.

o sedmdesát let později, v roce 1997, kdy našel fragment encyklopedie v dosud nezpracované Amerlingově pozůstalosti. Tento nález nám dal přesnější představu o celém Amerlingovu podniku. Z pozůstalosti vyplývá, že encyklopedie se nalézala teprve na svém počátku. Souvisleji jsou zpracována pouze první písmena z abecedy, a to písmena A-I. Zbytek hesel je spíše útržkovitý a více méně nahodilý. Dále se ukázalo, že encyklopedie věrně kopírovala desetisvazkovou Damen Conversations Lexikon, vydávanou Karlem Herlošem-Herloszsohnem v Lipsku v letech 1834 – 1838. Proč si Amerling vzal za předlohu právě Herlošovu a ke všemu německou encyklopedii? Karel Herloš spolupracoval ve velké míře s ženami - spisovatelkami při tvorbě hesel do svého lexikonu a je zde patrný i důraz na „ženský aspekt“⁸⁶ a „ženské reálie“⁸⁷. Herlošova encyklopedie byla z valné většiny překládána a Amerlingem byly prováděny jen nepatrné úpravy a doplňování či přizpůsobování hesel o českou látku. Karel Herloš ve své encyklopedii zcela pominul tradiční témata, která velmi úzce souvisela s ženskou domácí sférou např. bylo vynecháno téma kuchařství. Z tohoto oboru ponechal pouze témata výjimečná a exotická. Úmyslné potlačení kuchařského tématu je mnohem významnější, než by se na první pohled mohlo zdát. Tzv. „ženský svět“ je zde představován jako zcela rovnocenný tomu mužskému, jako svět otevřený a přístupný vzdělanosti. A právě úmyslné spojení a rozšíření „ženského světa“ s aspektem českým, měl v ženách probudit tu správnou českou národní emancipaci.

Kdo se podílel na vzniku české encyklopedie pro ženy? Veřejně nebyly Amerlingova spolupracovnice jmenovány, obecně lze říci, že jádrem byl kroužek žen seskupený kolem Amerlinga, který se dříve scházel v salonu u Staňků. Sám Amerling uvádí číslo kolem třiceti žen, které se na tvorbě hesel podílely. Na základě nalezeného rukopisu můžeme konkrétně a s jistotou jmenovat ženy, které se přípravy encyklopedie účastnily. Byly to např. Barbora Miloslava Brádková (15 podepsaných hesel), Marie Hošková

---

⁸⁶ Vladimír Macura, Příběh, s.4.

⁸⁷ Redaktor dával přednost jednoznačně ženským osobnostem, z mužů byli řazeni jen ti světově nejproslulejší a ti, kteří nějak „prospěli ženám“. Jsou zde také rytiny slavných žen na předsádkách a v encyklopedii také najdeme hesla jako toaleta, luxus a móda, tedy typicky ženská hesla. Vladimír Macura, Příběh, s.4.

(kolem 50 hesel), sestry Němečkovy, Bohuslava Rajská, Anna Vlastimila Růžičková, Františka Svobodová (čili Marie Čacká), Josefa Machoutová a dokonce i dvě hesla podepsaná Boženou Němcovou, tato dvě hesla jsou „Iassi“ a „Iris“.

2.2.3. *Vlastenecký feminismus*

Roku 1843 se ředitelkou Budče stala Bohuslava Rajská (1817-1852). Bohuslava Rajská, vlastním jménem Antonie Reissová, byla první českou vychovatelkou, první vlasteneckou učitelkou a průkopnicí dívčího vzdělávání. Je první uvědomělou feministkou, která feminismus chápala velmi pozitivně a jež mu věnovala svou životní energii⁸⁸. Oproti svým současnicím Rajská zaměřila svou energii na konkrétní a praktické cíle výchovy vzdělávání dívek a ne například jako Božena Němcová a další na působení prostřednictvím literatury. Celý život Rajské je krásným příkladem tehdejšího **vlasteneckého feminismu**. Svůj život obětovala vlasti, národu a národním snahám. Tento vlastenecký feminismus 40. let 19. století dává ženě nový rozměr, nový směr, kterým se má vydat. Bohužel to není feminismus vytvořený pro ženu, ale pro muže. Žena je ve vlasteneckém feminismu jen prostředkem k národnímu cíli, byla vychovávána jen k tomu, aby dala národu uvědomělé syny. Žena stále zůstávala bytostí druhořadou, stvořenou pro muže, ale měla výjimečný úkol; vychovat pro národ vlastence, byla prostředkem k národnímu cíli. Tento druh feminismu byl ženě zprostředkován prostřednictvím muže. Žena měla podle Amerlinga býti věrná manželka, nejlepší matka, vzdělaná vychovatelka, dobrá hospodyně⁸⁹. Amerling vidí poslání ženy ne v rození co nejvíce dětí, ale ve vyslání do světa dobře vychovaných a vlastenecky cítících mužů. Úlohou ženy je podle Amerlinga: [...], že může vyslati tři dobře vychované jedince a že tito pokračují v jejím dobrém díle – neplní taková matka dokonale své sociální povinnosti? Jest to ku podivu, že společnost, že stát svěřil ženě takovou moc, kterou ona v rodinně skutečně má a že ji svěřil ženě, docela k tomu nepřipravené, aby s ní

---

⁸⁸ Vlasta Kučerová, K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra, Brno 1914, s.19.

⁸⁹ Tamtéž, s.21.

dovedla zacházeti; kolik as škody natropila žena z této nepřipravenosti a kolik mohla prospěti, kdyby byla znala dosah své moci čili kdyby ji byla dovedla užívat! [...] žena tu pracuje [...] pro dobro svých bližních, [...].⁹⁰ Vlastenecký feminismus nám tady splývá s **feminismem rodinným**⁹¹. Sám Amerling tvrdí, že je za potřebí ženu vychovávat a vzdělávat, ale pro jaké účely? Amerling i když feministka si ještě zachovává klasický pohled na postavení ženy ve společnosti a nemíní toto postavení nikterak měnit. Ano, žena by měla být vzdělaná, ale z důvodu spokojenějšího rodinného krbu. Ženské vzdělání mělo ženu připravit na její úlohu hospodyně a matky. Jak vidíme nemůžeme zde mluvit o žádném zrovnoprávnění ženy, o uznání jejich kvalit, ať již intelektuálních, tak fyzických. Žena je v této rané fázi feminismu stále považována za méněcennou muži a její vzdělávání vede více k výchově pro společnost než k výchově pro ženu samotnou.

Bohuslava Rajska pracovala celý svůj život pro vzdělávání žen. Rajska se rozhodla založit vlastní všeobecně vzdělávací ústav, pro dívky od pěti do osmnácti let. Měl to být neoficiální první stupeň k Amerlingovu ústavu. A tak roku 1843 založila první výchovný ústav pro české dívky. Aby Rajska mohla tento ústav vést a vyučovat v něm musela absolvovat učitelský kurz a roku 1844 se stala učitelkou. Její ústav navštěvovaly dívky ze zámožnějších českých rodin, jelikož se zde platilo školné. Poskytované vzdělání bylo velmi kvalitní, i když se v žádném případě nedá srovnávat s tehdejší vzděláním poskytovaným chlapcům. Její výchovný ústav nebyl s Budčí spojen a díky skvělému vedení prosperoval, na rozdíl od Budče, který byl ztrátový a brzy se dostal do finančních problémů. Roku 1844 se provdala a její místo přebírá Eleonora Věroslava Jonáková. Bohužel nedosahovala takových kvalit jako Rajska a ústav pod jejím vedením začíná zaostávat a je poněkud. Vlastní Budeč přenechává slečně Františce Svatavě z Michalovic,

---

⁹⁰ Vlasta Kučerová, K historii, s.21.

⁹¹ „Tento feminismus zastavuje se u mateřství a spojeného s ním vychovatelství, tento feminismus chce zahřát **rodinný** krb a rodinné milieu. Rodina je synonymní pojem domácnosti, jež je opět Amerlingova synonymní s predestinací ženského povolání – ergo musí ženské vzdělání vzdělávat pro všechny potřeby rodiny, jak hmotné [...], tak duševní [...]. Totiž tento rodinný feminismus je prostředkem sociální, recte národní vzdělanosti, neboť národ a národnost stále ještě zní ze všech českých hesel; [...]. Vlasta Kučerová, K historii, s.19,114.

kteřá se záhy stává paní Amerlingovou a řídí ústav až do roku 1870. Rajska se provdala za Františka Ladislava Čelakovského, otce čtyř dětí⁹². Spíše než sňatek z lásky či rozumu to byl sňatek vlastenecký⁹³. Rajska si Čelakovského vzala, aby se měl kdo starat o jednoho z předních českých vlasteneckých básníků a jeho čtyři děti. Viděla ve sňatku možnost dalšího prospění českému národu, tím že se bude starat o jednoho z jejích nejvýznamnějších představitelů. Sňatek to nebyl zrovna nejšťastnější – jak se říká Čelakovským byl v té době již pro národ ztracen. Rajska zde přesně zapadá do dobové české představy emancipované ženy. Tato představa počítala s uvědomělou ženou, ženou vlastenkou, která stojí po boku muže vlastence v jeho národně emancipačních snahách⁹⁴. Ovšem byl to obraz velmi křehký a neobstál ve střetu s dobovou realitou a zažitým stereotypem úlohy ženy v soukromé sféře. Také Rajska si byla vědoma rozporu mezi možnostmi svobodné dívky a vdané ženy. Postavení Rajske přesně definovalo problém, s kterým se

---

⁹² Toto rozhodnutí ostře odsoudil Karel Slavoj Amerling, který se sňatkem nesouhlasil. I on se o Rajska ucházel ovšem byl odmítnut. K sňatku s Čelakovským Rajska přivolila po dlouhém váhání a spíše z vlastenecké povinnosti. Český národ od ní skrytě očekával, že se obětuje, aby nepřišel o jednoho z největších českých vlastenců a umělců. Sama Božena Němcová, která věděla, co je to nešťastné manželství, přemlouvala Rajska, aby svolila k tomuto sňatku.

⁹³ Jako podobný příklad můžeme uvést životní osudy Honoraty z Wišniovských Zapové (1825-1856). Pocházela z Haliče, jako velmi mladá se provdala za českého vzdělance a vlastence Karla Vladislava Zapa. Zapová byla velmi vzdělaná žena, která ve svých člancích kritizovala postavení ženy ve společnosti. Podílela se na založení vlasteneckého ženského spolku – Spolek Slovanek. Přispívala statěmi do různých časopisů – Květy, Lumír, Včela. Pro mladé dívky napsala a vydala didaktickou příručku „Nezabudky, dar našim pannám“, která byla vydána až po její smrti. Založila ústav pro vzdělávání žen, kritizovala manželství, které je pro muže pohodlím a pro ženu celoživotní dřinou a neplaceným zaměstnáním. Nelíbilo se jí, že muži z erotiky udělali čistě ženské povolání, které ženu pronásleduje jak v loži manželském tak i mimo něj. Její teorie se ovšem dostává do rozporu s praxí. Po svatbě se zcela přizpůsobila životnímu stylu svého muže. Opustila milované Polsko, mužovu vlast přijala za svou a pracovala pro ni ze všech sil. Zcela ztratila svou samostatnost, stala se obrazem svého muže a navenek jej dokonale reprezentovala. Potlačila své vlastní zájmy a názory a stala se odrazem mužových zájmů a zálib. V jejím životě můžeme najít přesnou definici vlasteneckého feminismu - vzdělaná žena koná pro dobro svého muže a národa.

⁹⁴ Vladimír Macura, Příběh, s.5.

potýkala spousta žen v její době i v pozdější generaci – a tou byla nutnost volby mezi manželstvím a zaměstnáním, které v té době bylo neslučitelné.

Dobové smýšlení považovalo za prvořadou ženskou úlohu „zaměstnání“ mateřské a manželské. Existovaly pouze dvě varianty budoucnosti měšťanské dívky: pokud se neprovdá, tak jediné zaměstnání, které přicházelo v úvahu, bylo zaměstnání soukromé učitelky nebo vychovatelky. Představa ženy vlastenky se tak brzy přizpůsobila zažitému obrazu ženy v rodině.⁹⁵ Manželství odvedlo na řadu let Rajskou z vlasti. Odešla s Čelakovským do polské Vratislavi, kde byl tehdy profesorem, což ji zcela vytrhlo ze společnosti, kde něco znamenala a dokázala a uvrhlo do uzavřených útrob rodiny, které ji zcela pohltily⁹⁶. Bohuslava Rajská se brzy nakazila od Čelakovského tuberkulózou, za tři roky na to zemřela. Krátce po ní umírá i František Ladislav Čelakovský.

Český společenský život obdivoval a potřeboval ženu vzdělanou, kultivovanou jako byla např. Bohuslava Rajská, která svůj osobní život podřizovala práci a povinností, ať už vychovatelským či vlasteneckým. Tyto ženy byly uctívány, obdivovány a podporovány vlasteneckou obcí. Ovšem tvrdě narážely na realitu sociálního a rodinného života, který ženu vracel do zaběhnutých patriarchálních rodinných kolejí. Vracel ženu vzdělanou, sebevědomou a samostatnou do tradiční stereotypní role, na jehož pozadí se nápadně kultivovaná komunikace a muži vnímala jako společensky riskantní a nepřijatelná, demonstrace vlastní intelektuální potence ohrožovala jistoty manželovy dominantní role a vyvolávala pochyby, jestli ženin intelektuální potenciál není znamením o jejím neoprávněném vyvazování z provozních povinností rodinných.⁹⁷ Muži si vytvořili sen, který ale, když se začal stávat skutečností a součástí jejich vlastního života, nedokázali přijmout a začali jej potírat. Životní osudy žen, které jsou spjaty s Budčí a encyklopedií pro ženy,

---

⁹⁵ Což je velmi zajímavé, neboť Rajská naznačovala, že její případný sňatek by ji nesměl omezovat ve veřejné práci. Viz Marie Bahenská, Počátky, s.13.

⁹⁶ Podobný osud potkal např. Miroslavu Štětkovou, Mínu Volfovou, básničku Vlastimilu Růžičkovou a jako samoživitelka skončila i Božena Němcová.

⁹⁷ Vladimír Macura, Salon u Fričů a konverzační slovník pro dámy. In: Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12.-14. března 1998. Praha 1999, s.86.

přímo ukázkově zapadají do tohoto obrazu značně vzdělané a nezávislé ženy – na poměry první poloviny 19. století, která po sňatku vše potlačí a splyne s rolí, která je jí společností předepsána a i když má pocit nespravedlnosti stejně se nebouří a přijímá konvenční manželství. Výjimkou je příběh Boženy Němcové, která se veřejně vzbouřila a svého muže opustila. Ovšem za tento svůj čin byla společností zavržena.

V době bachovského absolutismu dochází k přeměně Amerlingova českého ústavu na česko-německý a jeho vlastenecké snahy jsou potlačovány. Musely se změnit osnovy podle oficiálních konzervativních osnov starého mocnářství. Tato změna se samozřejmě nepříznivě podepsala na kvalitě poskytované výuky. Roku 1845 začala Budeč vadnou až v roce 1848 uvadla úplně. Kromě politické situace na tom měla zásluhu Amerlingova finanční nepraktičnost a také amerlingův idealismus. A také jedním, již zmíněným důvodem, byl sňatek a odchod předních účastnic Amerlingova projektu. Byla to již zmíněná Bohuslava Rajská a dále pak např. Jaroslava Štětková, Františka Svobodová. V této chvíli nám ženy-encyklopedistky mizí z obzoru, nebyť jejich iniciál a signatur pod hesly encyklopedie, neměli bychom o nich žádných zpráv a tyto první iniciátorky a průkopnice vzdělávání a emancipace žen by zanikly v zapomnění.

Liberalistický názor, že vzdělání má sloužit celé společnosti k jejímu rozvoji a tudíž je nutné ho poskytnout i ženám nebyl v té době v české mužské společnosti ojedinělý. Mnoho dalších intelektuálů a vlastenců uznávalo, že je potřeba více českých škol a také škol pro ženy. Ovšem Amerling byl první, kdo tuto myšlenku uvedl v realitu. Teprve do konce 50. let se [...] začali čeští vlastenci orientovat na zakládání českých škol včetně dívčích. Všechno dívčí školství však zůstalo soukromé, vláda za ně nechtěla převzít žádnou důslednou finanční zodpovědnost.⁹⁸

---

⁹⁸ Marie Neudorfová, K opomíjen historii českých žen před r. 1914. In. Dějiny a jejich přítomnost. Sborník přednášek pro učitele dějepisu. Jana Kohnová (ed.), Praha 1996, s.11.

2.3. Srovnání českého, anglického a amerického hnutí

V předchozích kapitolách byl naznačen vývoj tří feministických hnutí ve svých počátcích. Jak je patrné britské a americké hnutí má mnoho společného, obě vycházejí ze stejných základů a vzájemně se po celou dobu ovlivňují. Všechny tři hnutí se od sebe liší, ale pokud bychom chtěli najít nějaké shodné prvky, tak české feministické hnutí má více společných rysů s americkým než britským feministickým hnutím. V americké i české společnosti se setkáváme s určitým typem vlasteneckého cítění, které ovlivňuje i postoj společnosti k ženě – kladný postoj společnosti k ženskému vzdělávání. Je zde společný rys závislosti a podrobenosti na jiné zemi a snaha o samostatnost.

Po válce o nezávislost je celá americká společnost prosycena pocitem patriotismu a národní hrdosti. České země se sice vymanily z podhabsburského područí až v roce 1918, ale patriotismus, vlastenecké snahy českých intelektuálů se na českém ženském emancipačním hnutí podepsaly velkou měrou. V obou zemích měly matky důležitou roli vychovatelek, měly dětem předávat znalosti, vštěpovat jim ctnosti a formovat jejich charakter tak, aby se mohli stát uvědomělými členy národního společenství⁹⁹ (případ českých zemí) či dobrými občany¹⁰⁰ (případ Ameriky).

Ve zkratce jsem popsala zhruba prvních sedmdesát let anglo-amerického hnutí a první projevy feminizmu v českých zemích. Projevy anglo-amerického hnutí začínají o padesát let dříve než-li u nás. Je to způsobeno pozdějším nástupem industrializace, která má na emancipaci žen velký vliv. Zároveň si ale musíme povšimnout intenzity s jakou emancipace v jednotlivých zemích nastala. V anglofonních zemích vypadají první ženské projevy nekoordinovaně, chaoticky a můžeme říci, že vlastně za „dlouhých“ sedmdesát let anglické a americké ženy dosáhly vlastním přičiněním minimálních změn. Oproti tomu české ženy již na počátku svých snah byly velmi úspěšné a můžeme říci, že za kratší dobu udělaly větší pokrok a dosáhly větších zisků než anglo-americké ženy. Čím to bylo způsobeno? Jak je vidět

---

⁹⁹ Jitka Malečková, *Úrodná půda*, s.125.

¹⁰⁰ Tamtéž, s.125.

samotná industrializace nebyla nejdůležitějším činitelem. Měla sice hlavní vliv na prolínání domácí a veřejné sféry, a tím pádem na vynoření se „ženské otázky“, ale na pozdější průběh a postup již takový vliv neměla. Tím druhým výrazným vlivem byl stupeň vývoje společnosti a její připravenost na tak obrovskou změnu jakou je snaha o zrovnoprávnění celé poloviny lidstva.

Na konci 18. století je sice Anglie a Amerika připravena na industrializaci, ale ne na emancipaci. Kdežto česká společnost je v polovině 19. století na takovou změnu již „připravena“ a i ženy samotné ví za co bojují o co usilují. Zvláště dobře je to vidět na přístupu českých emancipistek k mužům. V českém prostředí jsou muži nejenom podporovateli emancipačních snah, ale také jejich iniciátoři. Ženy se mužskému vlivu ve svém hnutí nebrání. V anglo-americkém světě došlo k pravému opaku. Díky počátečním neúspěchům je mužský prvek z ženského hnutí skoro úplně vyloučen a v pozdějších letech získává toto hnutí silný proti mužským náboj.

Již jsem nazvala britské hnutí, hnutím intelektuálním. Hlavními představitelkami hnutí jsou ženské individuality, které v počátcích samy o sobě udělaly pro britské emancipační hnutí více než celek. V Americe se jedná spíše o jednotné hnutí žen vedené charismatickými vůdkyněmi. České země jsou z mého úhlu pohledu kombinací obou předchozích. České feministické hnutí vystupuje velmi kompaktně a zároveň dalo vyniknout výrazným osobnostem, ale ne jako samostatným individualitám, ale individualitám v rámci celku.

Zcela úmyslně jsem zmínila salony, které mají v českém emancipačním hnutí zcela zásadní význam. Ze salonů vyrůstají české emancipační snahy, salony daly ženám prvotní podnět, mají český vlastenecký ráz zcela odlišný od evropského. V Americe salony své místo nenašly a v Anglii mají salony reprezentativní místo. Je to společenská událost, přehlídka dámských rób, místo k diskuzím, k prezentaci vyšších tříd. Na emancipační hnutí mají

minimální vliv. Salony jsou v českém prostředí místem pro edukaci žen¹⁰¹ a vzdělání se pro české ženy stává hlavním bodem jejich emancipace.¹⁰²

Kdežto v anglo-americkém hnutí je vzdělání jedno z mnoha témat a po vzniku protiotrokářského a abolicionistického hnutí ztrácí i tu malou důležitost, kterou má. Anglo-americké hnutí našlo své hlavní téma v získání volebního práva pro ženy (viz kapitola 2).

I úplné počátky jsou v jednotlivých zemích odlišné. Americké ženy jsou politickým vývojem velmi rychle postrčeny k razantním projevům během války za nezávislost. Po válce přichází zklamání a zpomalení v ženských aktivitách, kterých během války dosáhly. Británie má pozvolný růst zájmu žen širokého spektra o veřejné dění. Nesetkáváme se s nějakými radikálními akcemi (v této rané době) či zaměřením se na specifické téma. Jde spíše o posílení vlivu a rozšíření možností žen. V českých zemích to na první pohled vypadá jak by se ženské emancipační hnutí zrodilo naráz a z ničeho. Jako by z ničeho se objevuje Budečský ústav, o jehož zániku to vypadá, že se dalších zhruba deset let nic neděje a v šedesátých letech se zase naráz objevuje feminismus. A opravdu, v české společnosti můžeme najít jen málo ženských aktivit před polovinou 19. století. Na revolučním roku 1848 mají svou účast i ženy, stávkují, protestují, pořádají pochody Prahou, staví barikády, ale kam se poděly pak? České ženy zcela nenápadně a jako by přirozeně vystoupily z domácí sféry, za podpory a souhlasu mužů, na poli filantropie a později edukace. (viz kapitola II).

Pokud bych se zaměřila na jednotlivé body ve vývoji všech tří feministických hnutí, tak vyplývá, že v českých zemích chybí fáze pioneer feminism. I když je možné označit třicátá a čtyřicátá léta za průkopnickou či počáteční fázi českého hnutí není se svou anglo-americkou obdobou kompaktní. V těchto zemích jde vidět postupný vývoj, třídění myšlenek, názorů a cílů, tápání v neprozkoumaných vodách, učení se z chyb. Česká počáteční fáze emancipačního hnutí připomíná neřízenou explozi. Objevují se

---

¹⁰¹ [...] šlo o čistě ženskou společnost orientovanou na rozšíření vědomostí, [...].Marie Bahenská, Počátky, s.12.

¹⁰² Vlasta Kučerová popisuje český salon jako: „[...] salon pracuje v tichu a tají své intimity, uzavírá se před zvědavým pohledem potomků. Tak zůstává mnoho ženských činů a zásluh v neproniknutelné mlčenlivosti rodinného života.“ Vlasta Kučerová, K historii, s.24.

první pokusy o aktivitu žen mimo rodinu - Budeč, Spolek Slovanek kolem Honoráty Zapové, dívčí škola Bohuslavy Rajske, které vznikají a zanikají s osobností zakladatele či zakladatelky. Emancipační myšlenky v této době nejsou v českých zemích natolik silné, aby se dokázaly oprostit od vůdčí osobnosti. Spolky a jejich aktivity mají velice úzkou základnu a velmi krátkou dobu trvání. Navíc se v této době příliš nedařilo informovat o ženských aktivitách širší veřejnost, dobová publicistika byla jednak omezena cenzurou, jednak zaměřena na obecně národní záležitosti, mezi nimi se ženské spolky se svou krátkou existencí nutně musely jevit jako téma okrajové.¹⁰³

V této době vlastně ani nedochází k vznášení jakýchkoli ženských požadavků – a to pro počáteční fázi platí ve všech zmiňovaných zemích stejnou měrou. Ženy v této době ještě nepodnikly žádné pokusy organizovat nějaké kolektivní hnutí, jehož základem by byly feministické myšlenky. Spíše svůj boj učinily veřejnou záležitostí, vytvářely jakési podvědomí o rodící se ženské otázce, nicméně nijak výslovně feministické.¹⁰⁴ V českých zemích jde o vlasteneckou a literární činnost několika žen. V Americe a Anglii o boj proti nespravedlivému uspořádání společenských poměrů a snaha o přispění k řešení sociální otázky. Ženy se angažují v protiotrokářském a protialkoholním hnutí, v mírovém hnutí, ošetrovatelské činnosti a ženském vzdělávání.

A až do konce 19. století nemůžeme mluvit o organized feminism. Zcela ojedinělý je přístup anglického parlamentu, který měl snahu vyřešit problém bezprávnosti žen v manželství, její nulovou ochranu v manželství atd. Společný rys shledávám na přístupu mužů k ženskému vzdělávání. Český rodinný feminismus je ve shodě s představou anglického spisovatele Johna Stuarta Milla, který ve své knize Poddanství žen podporuje ženskou emancipaci, zvláště pak edukaci, ale na téma žena a práce či žena a rovnoprávnost s muži vůbec nereaguje. Z jeho práce vyplývá: Vzdělaná žena? Ano! Ale doma!

Velmi zajímavou poznámku na téma Amerlingovy encyklopedie učinila Pavla Horská. Ve své monografii „Naše prababičky feministky“ poukázala na to, že kdyby se vydání české encyklopedie pro dámy

---

¹⁰³ Marie Bahenská, Počátky, s.24.

¹⁰⁴ Lynn Abramssová, Zrození, s.262.

ve čtyřicátých letech opravdu uskutečnilo, mohly se české ženy o zhruba třicet let dříve dovědět o názorech a vývoji emancipačního hnutí v západní Evropě.¹⁰⁵ Co by se tím na vývoji českého emancipačního hnutí změnilo se můžeme jen dohadovat. Možná nic, protože by nepřipravená česká společnost a tehdejší politická situace¹⁰⁶ stejně rozvoj emancipačního hnutí nedovolila. Nebo by se nově příchozí myšlenky v české společnosti uchytily, a české ženské hnutí by se v našich zemích začalo vyvíjet o něco dříve.

Jak je tedy vidět, již samotné počátky ženského hnutí jsou ve všech sledovaných zemích rozdílné. Bylo to způsobeno odlišnými ekonomickými, politickými, ale i historickými událostmi a připraveností společnosti na tak závažnou debatu, jakou bylo zrovnoprávnění žen.

---

¹⁰⁵ Více Pavla Horská, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999.

¹⁰⁶ Viz poznámky pod čarou v kapitole Emancipační snahy Vojtěcha Náprstka

3. Spolková a vzdělávací činnost

Potřeba ženského vzdělávání se neobjevila jen tak z nenadání v polovině 19. století. Pokud bychom hledaly pozorněji, zjistili bychom, že kořeny ke vzdělávání dívek spadají do tereziánské epochy. Dne 6. prosince 1774 byl pro všechny země monarchie vydán Všeobecný školský řád, kterým byla zavedena povinná školní docházka a vytvořen pevný systém nižšího školství. V roce 1775 bylo zákonem stanoveno že všude, kde k tomu budou podmínky, mají být jako součást hlavních škol zřízeny dívčí školy se zaměřením na základní vzdělání a vyučování ručním pracím.¹⁰⁷

Snaha o zpřístupnění vzdělání dívkám je ovšem tradičně spojována s počátkem 19. století, kdy se začaly zvedat hlasy pro vzdělávání dívek. Byly to většinou snahy soukromých osob, které byly spojeny s vlasteneckým úsilím. Dívky měly být vzdělávány v českém jazyce, na to ovšem byla potřeba českých škol, jejichž výskyt v té době byl dosti řídký a jakékoli vyšší vzdělávání probíhalo v jazyce německém. Propojenost ženských emancipačních snah a požadavků s vlasteneckými snahami je jedním z charakteristických znaků českého feministického hnutí. Česká historiografie zdůrazňuje propojenost ženského emancipačního hnutí s emancipačním hnutím národním. Kdežto v Británii se od počátku jednalo o samostatný emancipační proces a i v Americe nebyly ženské emancipační snahy tak silně propojeny s formováním nového národa jako u nás. „*Proto jest přímo povinností mužů vlasteneckých, aby byli veřejnými přívrženci ženské otázky. Prohřešují-li se české ženy na otázce národnostní, prohřešují se mužové na otázce ženské a tím zároveň na otázce národnostní.*“¹⁰⁸

Samozřejmě podpora obrozeneckých snah nebyla jediným důvodem ke vzdělávání českých dívek, ženy si postupně začaly uvědomovat nutnost změny svého postavení ve společnosti a pohledu společnosti na úlohu ženy v ní, která po celé 19. století prodělávala závratné změny. Nešlo zde ani tak o změnu názorů u mužů jako především u samotných žen.

---

¹⁰⁷ Ke konci 18. století bylo v Praze pět dívčích škol. Mimo Prahu byly dívčí školy v Kutné Hoře, Plzni, Jičíně, Vysokém Mýtě, Německém Brodě, Rychnově, Budějovicích, Domažlicích a Klatovech. Marie Bahenská, Počátky, s.9.

¹⁰⁸ Našinec (v Olomouci) 9. března 1873.

Jak si ženy měly začít na sebe vydělávat, když nebyly vychovávány pro fyzickou práci, neměly žádné vzdělání, ani přístup k veřejnému povolání mimo domov? Právě z tohoto důvodu vzešel požadavek na zpřístupnění škol ženám a na založení škol, které by odpovídaly ženským a dobovým požadavkům. Byla zde snaha o zlepšení ženského vzdělávání, o odborné vzdělávání dívek a žen. A není ani náhodou, že tento požadavek vzešel z řad středních měšťanských vrstev. Ženy na venkově měly možnost uplatnit se v hospodářství, ženy z dělnických vrstev stály na okraji všeobecného společenského zájmu. Problém zajistit dcery do budoucnosti byl hlavně problémem v rodinách řemeslníků, kramářů, nižší byrokracie a středních měšťanských vrstev.

Pro společnost vyvstal díky těmto „zbytečným ženám“ problém. Katolická církev vůbec nepřipouštěla, že by se žena mohla žít samostatně a pracovat stejně jako muž. Tento názor zastávaly i rozšířené filozofické směry 19. století, např. Comtův pozitivismus¹⁰⁹, který považoval „za zcela nemožné, aby se žena živila intelektuální činností“¹¹⁰. Neboť podle tehdejších názorů má ženský mozek menší hmotnost než mužský a tudíž žena není schopna stejné intelektuální činnosti jako muž. V této době se setkáváme i s protichůdným názorem na ženskou otázku Johna Stuarta Milla, který je znám svým spisem „Poddanství žen“, v němž požadoval úplnou rovnoprávnost mužů a žen. J.S.Mill se také proslavil dlouhotrvajícím bojem o zrovnoprávnění žen na půdě anglického parlamentu.

Všeobecný požadavek reformy ženského vzdělávání v druhé polovině 19. století, již nepramenil z humanistických názorů a snah o zušlechtnění ženy a tím pádem i rodiny, ale měl pevný základ v potřebě zajistit kvalifikaci ženám, které neprovdané, ovdovělé a také vzhledem k liberalizaci zákonodárství řady evropských zemí - rozvedené, nemohly již být na obtíž příbuzným a musely se postarat o svou výživu samy¹¹¹. Výsledkem bylo proniknutí žen

---

¹⁰⁹ Podle Comta byla hnací silou společnosti rodina, jejíž správný běh zajišťovala žena pod dohledem muže. Comte taktéž zavrhoval rozvod a jakoukoli ekonomickou aktivitu žen mimo kruh rodinný. Už i samotný fakt, že ženy pracují jako tovární dělnice považoval za amorální a požadoval, aby s tím společnost skoncovala.

¹¹⁰ Pavla Horská, Za práva žen, Dějiny a současnost 14, 1992, č.1, s.28-29.

¹¹¹ Pavla Horská, K ekonomické aktivitě, s. 725.

do dříve jen mužských povolání a vznik nového problému: jaká politická práva má mít žena, která pracuje v zaměstnání, v němž její kolegové muži jsou plnoprávními občany státu?¹¹² (viz kapitola V) Jak je patrné tzv. ženská otázka nebyl problém pouze několika jedinců, žen či určité společenské vrstvy, ale byl to problém celospolečenský a později i celosvětový. „*Neníť to ale nikterak výhradně otázka ženská, jest to otázka lidské společnosti, otázka člověčenstva.*“¹¹³ V době na přelomu 19. a 20. století bylo ovšem nemyslitelné vnímat ženskou otázku jako problém celospolečenský. Společnost byla přece jen rozdělena do společenských tříd, pro které problémy celospolečenské neexistovaly. Každá společenská třída usilovala pouze o zlepšení svého společenského postavení, samozřejmě na úkor tříd ostatních. Takže si lze jen těžko představit, že by ženská otázka, v té době, byla řešena nadtřídně. Ovšem z dnešního úhlu pohledu můžeme mluvit o feministickém a emancipačním hnutí jako o hnutí, které mělo přímý či nepřímý vliv na všechny vrstvy obyvatelstva.

A právě snaha na získání důstojného zaměstnání a respektování ženské práce měla za následek požadavek za demokratizaci školství, za připuštění žen na střední a později i vysoké školy. Zpočátku se jednalo pouze o požadavek zpřístupnit pro dívky školy odborné a střední, které by jim umožnily vykonávat učitelské, vychovatelské a ošetrovatelské povolání.

3.1. Dvě ženy které stály na počátku

Na počátku 19. století se ženy mohly projevat veřejně jen sporadicky. Jak již bylo řečeno, jednalo se většinou o akce na podporu emancipace českého národa, posílení českého citění a vědomí. V tomto období bylo vzdělávání dívek převážně spjato s působením prvních českých spisovatelek. Jednou z prvních propagátorek ženského vzdělávání byla M.D. Rettigová¹¹⁴, která kolem sebe shromažďovala dívky, aby je učila domácím

---

¹¹² Pavla Horská, K ekonomické aktivitě, s. 725.

¹¹³ Pokrok 9. a 10. března 1870.

¹¹⁴ Magdalena Dobromila Rettigová (1785-1845) – je jednou z prvních významných žen, které se zasloužily o ženské vzdělávání v první polovině 19. století. Byla manželkou právníka a českého spisovatele Jana Sudiprava Rettiga. Některé autorky ji nazývají jednou z prvních

pracem, ale zároveň je vzdělávala četbou a vzájemnou diskusí.¹¹⁵ Její rady se většinou týkaly obecného chodu domácnosti, zvláště kuchyně, ale poskytovala také rady, jak má být žena správnou manželkou a jak se má chovat v kruhu rodinném, aby manželství bylo spokojené. Její působení bylo zaměřeno na měšťanské domácnosti. Její zásluha je v tom, že působila v době, kdy se na vzdělání dívek kladl minimální důraz a převládal názor, že postačující je znalost základů psaní, čtení a počtů. Rettigová vlastně vytvořila po léta uznávaný ideál vlastenky, která nejen pečuje o rodinu a skvěle vaří, ale zároveň vychovává děti k lásce k rodné řeči a v každé volné chvíli si rozšiřuje obzory studiem a ušlechtilými zájmy. „[...] ,že jediným určením ženy

---

feministek. Nemyslím si, že bychom Magdalenu Dobromilu Rettigovou mohli feministkou nazvat. Její podíl na ženském vzdělávání jí upřít nelze, ale dá se skutečně mluvit o Magdaleně Dobromile Rettigové jako o feministce? Ženino vzdělání mělo podle Rettigové směřovat k spokojenosti v domácnosti tzv. spokojenosti manželově. Rettigová učila své „žačky“ jak být lepšími matkami, hospodyněmi, společnicemi a manželkami. Spokojenost a prospěch manžela měly být prvořadým cílem v každé biedermeierovské domácnosti. Jana Malínská, *Do politiky žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005, s.17. A tento názor přetrval až do konce 19. století.

M.D. Rettigová měla nešťastné manželství a skrze svou dívčí školu se snažila připravit dívky na manželství a dosáhnout u nich spokojenějšího rodinného života než měla ona sama. Rettigová věřila, že vzdělání v domácích pracech a užitečné dovednosti zaručují ženám ve společnosti a rodině úctu a respekt a že muže více připoutají k rodině a zabrání tak mužské prostopášnosti a alkoholismu. Její pohled na rodinu a společnost byl velmi idealistický. Rozhodně si nedovedla představit, že by vzdělání žen mělo vést k větší rovnoprávnosti v manželství, ve společnosti, v ekonomické oblasti a v jejich profesním postavení. Jana Malínská, *Do politiky*, s.17.

Rettigová nechtěla na postavení žen nic měnit. M.D. Rettigová je dodnes známá díky své kuchařce *„Domácí kuchařka aneb pojednání o masitých pokrmech pro dcery české a moravské“*, kterou napsala již ve 20. letech 19. století. Už méně jsou známy její další spisy, kde podává praktické rady budoucím manželkám pro domácnost, psala také povídky a pedagogické spisy např. *„Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má“*. Také založila výpůjční knihovnu pro ženy a pořádala čtenářské besídky. Rettigová byla uvědomělá vlastenka, která se snažila svou troškou přispět k povznesení národa a tím dokázat, že český národ není vedle německého méněcenný. Sama se česky musela teprve učit, ale vždy dbala na správnou češtinu a její knihy vycházely v češtině.

¹¹⁵ Jana Brabencová, *Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století*. In: *Documenta Pragensia* 13, 1996, s.203.

jest starati se o pohodlí mužovo, o jeho domácnost, těšit jej svou láskou a vychovávat jeho děti.“¹¹⁶ Z hlediska své spisovatelské práce patří Rettigová k průkopnicím české preskriptivní literatury,[...].¹¹⁷

Do první poloviny 19. století spadá také spisovatelská činnost Boženy Němcové (1820-1862), kterou již bez zaváhání můžeme nazvat jednou z prvních feministek u nás, ovšem také zcela netypickou představitelkou tehdejší ženské generace. Byla to první významná česká spisovatelka. A další z mnoha žen, která byla ve svém manželství nešťastná, ovšem jako jedna z prvních se dokázala vzepřít a veřejně se proti zaběhnutým konvencím postavit. Zajímala se o sociální postavení lidových vrstev, ženy nevyjímaje, národní identitu, tradice, historii. Sociální problematikou se zabývala i ve svých literárních dílech. Došla ve svých názorech dokonce tak daleko, že naznačovala, že všechny společenské vrstvy jsou si rovny.¹¹⁸ Věřila, že pro rozvoj společnosti je potřeba zpřístupnit vzdělání i ženám. Skrze vzdělané ženy se měla zvýšit spokojenost i úroveň rodin a manželství a tím i celého národa. Viděla, že v nedostatečné výchově žen tkvěla jejich povrchnost, viděla škodlivý vliv nevzdělaných a polovzdělaných žen na rodinu.¹¹⁹

Rozdíl mezi pojetím emancipace u Němcové a Rettigové spatřuji hlavně v nazírání na ženinu úlohu v rodině. Rettigová vnímala ženu jako zdroj mužovy spokojenosti, žena se v jejím pojetí měla pro štěstí rodinného krbu obětovat. Ženy generace Rettigové, a myslím, že můžu říci, s malými obměnami i generace po ní, byly plně podřízené vůli svého manžela, respektovaly ho a na veřejnosti se objevovaly jen když to vyžadovalo společenské postavení jejich muže. Zato žena Boženy Němcové měla muže inspirovat k vyšším věcem¹²⁰, měla mít právo na lásku a především na seberealizaci. I když Božena Němcová skrze své romány promlouvala k tehdejším čtenářům a i její popis nezávislé kněžny Zaháňské je na danou

---

¹¹⁶ Eliška Krásnohorská, *Naše snaha*, in: Svoboda, r.5, č.2, 25. ledna 1873, s.3.

¹¹⁷ Marie Bahenská, *Počátky*, s.16.

¹¹⁸ Tyto názory byly pokládány za nepatřičné až nebezpečné. Do Vídně chodila udání týkající se jejich společenských kontaktů a historek o jejím nemravném životě. Po dlouhou dobu byla její rodina policejně sledována a existenčně pronásledována.

¹¹⁹ Jana Burešová, *Proměny*, s.54.

¹²⁰ Jana Malínská, *Do politiky*, s.19.

dobu velmi radikální, tak přece jen byla obhajovatelkou práva ženy na řízení vlastního života a mluvčím především za svou osobu.¹²¹

3.2. Příčiny vzdělávacích aktivit žen

Počátky prvních organizovaných vzdělávacích snah se nalézají již ve 30. a 40. letech 19. století. Byly již zmíněny salony u Staňků a u Fričů, na které ve 40. letech navázal Karel Slavoj Amerling svou Budčí a Bohuslava Rajska se svým prvním výchovným dívčím ústavem¹²², který čile existoval při Amerlingově Budči. Tyto snahy však neměly v tehdejší společenském klimatu prozatím možnost trvale se prosadit.¹²³ Ovšem všechny poskytly základ, na němž se v šedesátých letech začalo znovu a úspěšně stavět. Až do šedesátých let bylo vzdělávání dívek velice povrchní a nepoužitelné v praktickém životě.

Teprve na počátku šedesátých let 19. století dostává hnutí za vzdělávání dívek kolektivní charakter, také v celkovém vývoji ženského emancipačního hnutí se objevují nové prvky, a i společenské podmínky pro vytvoření dívčích vzdělávacích ústavů jsou o mnoho příznivější než v první polovině 19. století. Nemohlo se ovšem hned uvažovat o přijetí dívek na gymnázia či jiné střední školy, ani založení samostatné dívčí školy nebylo v té době snadné.

Na počátku šedesátých let byla pozornost zaměřena spíše na vzdělání praktické, zaměřené především na dívky z méně majetných vrstev. Byly to ústavy, které měly návštěvnicím zajistit odborné znalosti – zprvu k vedení domácnosti, později i k vykonávání odborné činnosti a povolání.¹²⁴ Byly to

---

¹²¹ Pavla Horská, Naše prababičky, s.17.

¹²² V roce 1848 z budečské dívčí skupiny vznikl první dívčí spolek Sestry Slovanské (Spolek Slovanek), jehož duší se staly Honorata Wišňovská-Zapová, Johanna Reisová-Fričová a Svatava Amerlingová.

¹²³ Jana Brabencová, Pražské ženy, s.203.

¹²⁴ Toto prakticky zaměřené vzdělávání mělo pomoci při řešení ekonomické situace, do které se ženy v 19. století začaly dostávat. Přibývalo nezaopatřených žen, které již nemohly zůstat v rodinách svých příbuzných, neboť se změnila ekonomická struktura a rodina je nebyla schopna uživit. Zvláště v dělnických rodinách nestačil mužův plat k pokrytí veškerých rodinných výdajů a do pracovního procesu se musela zapojit i žena. Ovšem jako

školy zakládané soukromými spolky, financované ze soukromých darů a podporované městskými zastupitelstvy.

I přes rozšiřující se možnosti vzdělávání zůstávala situace dcer ze středně majetných měšťanských rodin nikterak záviděníhodná a v zajetí tradic.¹²⁵ Od dívky se očekávalo, že do manželství přinese věno a to byla hlavně v úřednických rodinách a rodinách s větším počtem dětí největší překážka sňatku. A právě měšťanské dcery měly veliký problém najít zaměstnání, chyběla jim kvalifikace a rodiny je ve výchově vedly pouze k péči o domácnost. Práce mimo domov a ještě ke všemu za plat byla v měšťanských rodinách prakticky po celé 19. století shledávána jako nevhodnou jejich postavení. Měšťanská třída byla velmi uzavřenou třídou a tak i možnosti k provdání byly zúženy na oblast měšťanské třídy. Od muže před sňatkem se očekávala zajištěná budoucnost a stabilní příjem. Bez hmotného zajištění muž nemohl pomýšlet na ženitbu, z tohoto důvodu se věk mužů, kteří vstupovali do manželství postupně zvyšoval. Také věkový rozdíl mezi manžely způsoboval časté ovdovění ženy. Všechny tyto aspekty ovlivnily i náplň a směr vzrůstajícího se ženského emancipačního hnutí. Pokud totiž žena ovdověla a muž ji zanechal bez prostředků, byla na tom stejně jako dívka neprovdaná – musela hledat útočiště u příbuzných, kterým byla spíše na obtíž a plnila u nich mnohdy roli služby či nepohodlné strážnice. Právě z tohoto důvodu ženy brojily za právo na vzdělání. Poukazovaly na to, že neprovdané ženy či ženy zanechané bez prostředků by měly mít možnost se o sebe postarat samy.

V druhé polovině 19. století zažívá dívčí vzdělávání „boom“ a velké proměny. Lze říci, že dívčí školy zažívají mnohem bouřlivější období než chlapecké, prakticky od základů se buduje odborné dívčí školství a ústavy pro vyšší vzdělání dívek.¹²⁶ Do té doby využívaly majetnější rodiny k vzdělávání svých dcer penzionáty, buď zdejší české nebo renomovanější, ale také dražší zahraniční. K renomovaným a známým penzionátům, zde v Čechách, patřil například penzionát manželů Svobodových, který navštěvovala i Eliška

---

nekvalifikovaná dělnice má značně nižší mzdu. Ke konci šedesátých let se ovšem začínají objevovat i ženy, která mají potřebu seberealizace a sebenaplnění.

¹²⁵ Marie Bahenská, Počátky, s.20.

¹²⁶ Tamtéž, s.32.

Krásnohorská. Na volbu dívčích škol měly samozřejmě vliv finanční možnosti rodiny, ale také a to možná i větší měrou než finance, poloha a prestiž penzionátu. Mezi českými rodinami byly nejvíce v oblibě penzionáty francouzské a švýcarské. I vlastenecké cítění ovlivňovalo výběr penzionátu, německé penzionáty nebyly mezi českou společností moc v oblibě.

Zisk vzdělání byl jen jedním z mnoha kroků, nutně pak musela následovat kvalifikace, a zisk přiměřeného zaměstnání za odpovídající plat. Můžeme říci, že vzdělání bylo v českých zemích jedním z prvních kroků v boji za emancipaci. Všechny tyto vlivy se podepsaly na úsilí zajistit dívkám první odborné a pak i vyšší všeobecné vzdělání, které vyústilo v sedmdesátých a osmdesátých letech.

3.3. Ženské vzdělávací spolky

Ale vraťme se zpátky na počátek druhé poloviny 19. století. Mezi nejvýznamnější spolky v šedesátých letech 19. století patřily Spolek sv. Ludmily, Pražská městská dívčí škola, Americký klub dám a další. Samozřejmě spolků postupem doby přibývalo, některé starší zanikly, na jejich místo přišly nové a i oblíbenost se přesouvala za spolkem na spolek.

Spolkové aktivity byly zpočátku zaměřeny na filantropii, která byla ale jednorázová a nedokázala potřebným pomoci dlouhodobě. První vlaštovkou, která se snažila dívky z chudých rodin připravit na budoucí život byla škola při *Spolku sv. Ludmily*, založená v roce 1851. Byl to po různých pokusech z let čtyřicátých a padesátých jediný ženský spolek v Čechách. Jeho hlavním posláním byla podpora chudých, nemajetných dívek a žen, které se učily ručním pracem, což jim mělo dopomoci k snadnějšímu získání zaměstnání. A až do roku 1864, kdy se jeho členkou stala Marie Riegrová¹²⁷, dcera

---

¹²⁷ Marie Riegrová (1833-1892) velmi významná osobnost stojící na počátku feministického hnutí. Její hlavním působištěm byla charitativní činnost a vzdělávání chudých dívek, kterému přikládala větší důležitost než filantropické činnosti. Vlastní veřejné činnosti se začala věnovat teprve, když jí odrostly děti. Informace o filantropické činnosti a vzdělávání žen získávala hlavně na svých cestách po Evropě, kde doprovázela svého manžela. Udržoval styky a inspiraci získávala hlavně z Francie, dále pak z Holandska a Belgie. Velkou podporu ve své činnosti nacházela Marie Riegrová u svého manžela a otce. Svou práci považovala nejenom

Františka Palackého a manželka Františka Ladislava Riegra, škola více méně skomírala. Marie Riegrová se snažila o vybudování dívčí školy, kde by se nemajetné dívky mohly vzdělávat a nabyly takových znalostí, které by jim umožnily samostatnost a zajišťovaly aspoň částečnou obživu. Škola Spolku sv. Ludmily byla zaměřena na chudé dívky hlavně z dělnického prostředí. Marie Riegrová zastávala názor, že je třeba hmotně pomáhat chudým ženám, ale zároveň byla přesvědčená, že jejich chudobě lze předcházet vyšší vzdělaností, která by jim umožnila samostatnou existenci.¹²⁸ „Dobročinnost jest dvojí, jedna podává almužnu, druhá hledí ji učiniti zbytečnou.“¹²⁹ Spolek se také snažil dívkám zajistit, po absolvování, práci. Ovšem ne vždy a všude se snahy spolku setkaly s porozuměním a někdy bylo téměř nemožné pro dívky zaměstnání najít. Roku 1885 se spolek rozpadl úplně.

Ve filantropii můžeme sledovat jistý druh ženské aktivity, ale jako na čistý emancipační proces se na filantropii dívat nemůžeme. Filantropie byl

---

za projev filantropického citění, ale též jako podporu politické činnosti svého manžela. V roce 1861 zorganizovala sbírku na podporu „dcery národa“ Zdeňky Havlíčkové. Uspořádala i řadu dalších podpůrných sbírek a to jak na podporu potřebným tak na podporu vlasteneckých projektů. Tato a podobná příležitostná vystoupení z rodinného ústraní nepředstavovala však v očích paní Riegrové onu pravou hřívnu, jíž měly ženy přispět národním potřebám. Pozorovala s bolestí, jak málo se dosud česká žena uplatnila v životě národním, jak se její život vyčerpává pouze prací v domácnosti nebo planými schůzkami a malichernými zábavami. B. Liftka, *Ženy z rodiny Riegrový a Palackých*, in: K. Stloukal (ed.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s.409. Od roku 1863 spolupracovala s Vojtou Náprstkem a Americkým klubem dam. S Náprstkem si vyměňovaly poznatky o filantropických činnostech v zahraničí. Marie Riegrová-Palacká informovala Náprstka o dění v Itálii a Francii a Náprstek ji informoval o fungování sociální péče v Anglii. Marii Riegrovou nemůžeme v žádném případě považovat za feministku. Ženy, které usilovaly o rovnoprávnost, vzbuzovaly v rodině Palackých a Riegrů hrůzu. Marie Riegrová-Palacká na rozdíl od Náprstka a v tom se názorově rozcházel, považovala ženskou činnost pouze za podpůrnou a doplňující k činnosti mužské, směřující do výchovatelské a sociální oblasti. S Náprstkem se shodovala v názoru, že ženská práce není dostatečně vážena či ohodnocena a že skrze ženu také vede cesta k národnímu uvědomění. Stala se vedle Vojty Náprstka nejvýznamnější průkopnicí sociální a humanitní práce v Čechách, pravou matkou chudých, postavila do služeb trpících všechen svůj talent, vliv a styky, dovedla získat pro tuto práci široký okruh spolupracovnic. B. Liftka, *Ženy*, s.411.

¹²⁸ Jana Brabencová, *Pražské ženy*, s.205.

¹²⁹ B. Liftka, *Ženy*, s.412.

nekonfliktní způsob projevu ženské činnosti mimo domácnost. Nekonkurovala mužům, neodváděla ženy od domácích povinností, nepřinášela novoty do poklidného měšťanského rodinného života. Filantropie pouze dávala ženám ze středních vrstev příležitost k setkávání se mimo domov a byla považována za určitou povinnost, která neodmyslitelně k postavení těchto žen patří. Muži dobročinnost akceptovali, neboť neohrožovala jejich svět. Manželce českého vlastence umožňovala dobročinnost podílet se navíc na práci pro národ, považovala ji proto za své společenské poslání.¹³⁰ Dobročinné spolky vznikaly zprvu na lokální bázi, ale záhy začaly své pole působnosti rozšiřovat po celé zemi. Dávaly ženám možnost společně pracovat, organizovat akce, na nichž se setkávalo velké množství lidí, vymanit se z uzavřeného prostoru domova. Nemůžeme teda zcela popřít důležitost filantropie a její vliv v emancipačním procesu.

Dalším druhem rozvíjejícího ženského se školství byla *pražská Městská dívčí škola*¹³¹, která vzniká v roce 1863, také z podnětu Marie Riegrové a můžeme ji přirovnat k tehdejší měšťanské škole. Dívčím měla umožnit rozšířit si všeobecné vzdělání. Svým základem odpovídala koncepce Městské dívčí školy koncepci školy u Spolku sv. Ludmily. Rozdíl byl v přístupu k dalšímu uplatnění dívek. Městská dívčí škola se nesnažila dívky připravovat k samostatnému povolání, ale předávat a učit je znalostem, které jim pomohou při vedení vlastní domácnosti. V důsledku toho bylo i složení žaček značně rozdílné. Její žačky pocházely převážně z měšťanského prostředí a majetnějších vrstev, nebyla alternativou pro dívky z úřednických rodin, které po ukončení školy hledaly zaměstnání. Vyšší dívčí škola neměla v úmyslu řešit problémy neuplatnitelnosti tehdejších dívek, snažila se jen poskytnout vzdělání a to bez jakéhokoli praktického zaměření potřebného pro získání zaměstnání. Její žačky nebyly nuceny hledat si placená povolání, spíše po ukončení školy pomáhaly v rodinném podniku. Zdůrazňován byl také její vlastenecký ráz. Vyšší dívčí škola znamenala v době svého vzniku pronikavou

---

¹³⁰ Milena Lenderová, *K hříchu*, s.231.

¹³¹ Spoluzakladatelem této dívčí školy byl také Vojta Náprstek. Vznik této školy je důležitý také z hlediska jeho zakladatelů. Vyšší dívčí škola byla založena a vydržována jako první pražskou obcí. Městská rada měla větší zájem na vybudování školy pro dívky než zkosnatělá a proněmecky orientovaná státní správa.

změnu oproti dosavadním ústavům pro dívky. Při vyučovacím procesu se užívaly do té doby nevídané pedagogické zásady - přestávky mezi jednotlivými hodinami, zavedení tělesné výchovy, mírný a odstupňovaný kázeňský řád.¹³²

Během sedmdesátých let se začínají zakládat školy, které se zaměřují na odbornou stránku výuky, které se snaží připravit dívky na získání zaměstnání, uplatnění se ve společnosti a hlavně, aby uživily samu sebe tak, aby nebyly závislé na milodarech příbuzných. K odborným dívčím školám se řadily hospodyňské (Chrudim, Louny, Německý Brod) a průmyslové (obvykle dvouleté až tříleté).¹³³ První průmyslová škola vznikla roku 1871 při Ženském výrobním spolku českém, byla to škola soukromá. Městská průmyslová škola vznikla až roku 1884. V sedmdesátých letech měly Čechy tři české školy, kde mohly dívky získat širší obecné vzdělání a hlavně dosáhnout určité profesní kvalifikace.

Snahy o rozšíření a větší zpřístupnění odborného vzdělání dívek vyústily v roce 1871 v založení *Ženského výrobního spolku českého*. Na jeho založení se podílely Karolina Světlá¹³⁴ (1830-1899), Dora Hanušová a Augustina Opitzova z Pardubic. Byla to odborná škola se speciálním zaměřením na obchodní a průmyslovou výuku. V roce 1874 škola otevřela

---

¹³² Marie Bahenská, Počátky, s.52.

¹³³ Tamtéž, s.34.

¹³⁴ Karolínu Světlou nepřivedla k feminismu charitativní a filantropická činnost jako většinu jejích předchůdkyň a některé její součastnice. Proto k němu přistupovala jiným způsobem. Feminismus byl pro ni řadou vzájemně propojených sociálních problémů, které se aktivně snažila řešit. Neviděla v ženské otázce čistě ženský problém, ale problém celospolečenský. Emancipace měla ženám přinést svobodu svobodně se rozhodovat o vlastním osudu, což v praxi znamenalo plně převzít zodpovědnost za svůj život a své činy. Jana Malínská, Do politiky, s.32. Podílela se velkou měrou na zakládání ženských vzdělávacích institucí. Přes veškeré úspěchy, kterých dosáhla na poli dívčího vzdělávání jí mnozí tehdejší přední vlastenci její práci ztěžovaly. Jedním z nich byl i František Ladislav Rieger, který stojí za zamítnutím řady žádostí, které Karolína Světlá podala pražské městské radě. Byl přesvědčen, že emancipace škodí rodině a dívky by se měly vzdělávat jen za účelem lepšího vedení domácnosti. Když jej Karolína Světlá žádala o podporu na založení prvního českého dívčího gymnázia ukončeného maturitou odvětil: „Ale milostpaní, ten váš manžel musí být nějak zlý, šťastně provdané ženy se o tu emancipaci nestarají“. Jana Malínská, Do politiky, s.32. Tuto poznámku mu Světlá nikdy neodpustila.

ke stávajícím kurzům také kurzy ošetrovatelské. Struktura výuky odpovídala tehdejšími požadavkům na charakter odborného ženského vzdělávání. Škola měla svým žačkám poskytnout moderně pojatou výchovu pro rodinný život a vedení domácnosti, především však pro některá typicky ženská povolání.¹³⁵ Ženský výrobní spolek měl velký počet žaček mimopražských a byl určen i dívkám z nižších společenských vrstev. Ve škole se platilo školné, které ale bylo skoro polovině žaček odpuštěno nebo sníženo.

Škol zaměřených na ženské vzdělávání během let vzniklo víc. Od konce šedesátých let 19. století se začaly rozšiřovat možnosti dívčího vzdělávání a ženské školství. Vznikaly školy průmyslové, obchodní, pokračovací, vyšší, kuchařské, ženské učitelství ústavu. Popsané tři dívčí školy jsem vybralo jako jedny z významnějších a charakteristických zástupců jednotlivých typů škol, které ve druhé polovině 19. století vznikaly. Na počátku šedesátých let zde byly snahy o zakládání škol, které by dívkám z chudého prostředí poskytl šanci na zaměstnání. Tento druh vzdělání byl zaměřen na opravdu potřebné a ženy byly připravovány na čistě ženské práce, jako šití oděvů, ošetrovatelství, květinářství a podobně. Dále zde byly snahy o všeobecné vzdělání, které poskytovaly od všeho něco a byly určeny vyšším měšťanským vrstvám. Vznik průmyslové školy reagoval na novou fázi emancipačního hnutí. Již to nebyl tzv. národní či vlastenecký feminismus, jako za působení Amerlinga, Rajske nebo Riegrové-Palacké. Jedná se o emancipaci, která měla ženy naučit hospodářské soběstačnosti a umožnit jim vydělávat si na sebe samy.

Na konci sedmdesátých let 19. století dochází k posunu ve vnímání ženské otázky. Od emancipace vycházející z národního cítění se dostáváme k praktickým otázkám jako je sociální otázka, postavení ženy ve společnosti atd. Ženy si brzy začaly uvědomovat propojenost svého vzdělání se sociální otázkou. Vzdělání byl jeden z prvních kroků, na který pak musela nutně navazovat kvalifikace, a získání přiměřeného zaměstnání za odpovídající plat. Ovšem můžeme to vzít i obráceně. Jakmile se jednou ženy začaly uplatňovat v pracovní sféře, začalo se také nedostávat vhodných míst pro ženy. A tak bylo potřeba i nadále zvyšovat ženskou kvalifikaci, aby žena získala lepší možnost

---

¹³⁵ Jana Brabencová, *Pražské ženy*, s.207.

k zisku zaměstnání. Můžeme říci, že vzdělání bylo v českých zemích jedním z prvních kroků na poli emancipace. Všechny tyto vlivy se podepsaly na úsilí zajistit dívkám první odborné a pak i vyšší všeobecné vzdělání, které vyvrcholilo v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Založení Ženského výrobního spolku nese s sebou i další aspekt ženské emancipace a to posun k ekonomické - veřejné sféře. Ženský výrobní spolek si všechny své veřejné věci spravoval sám. Dříve nad veřejnými záležitostmi spolků bděl a staral se o ně „kurátor“ či „protektor“, ženy samy řešily spolkové záležitosti jen v rámci spolku, na veřejnosti za ně jednal právě „kurátor“ či čestný předseda. Kdežto Výrobní spolek se staral o všechny své záležitosti sám. Ženský výbor stojící v čele dokázal získat u Zemské banky úvěr, postarat se o splátky atd. Ještě v šedesátých letech by nikdo nevěřil, že by žena dokázala pochopit systém na němž fungují půjčky a splátky, že by úspěšně dokázala zvládnout jednání a podepsat smlouvu. Ke konci sedmdesátých let 19. století je již vidět posun v ženském emancipačním hnutí od samotného vzdělávání k začlenění se do veřejné sféry, ženy mají snahu starat se o své záležitosti samy a nevystupovat jen v zastoupení muže jako nesvéprávný subjekt. Z žen se stávají samostatné bytosti schopné úspěšně jednat s vnějšími „mužskými“ subjekty.¹³⁶

V Londýně byl roku 1860 založen Spolek podporující zdokonalení ženského průmyslu s struktura této organizace nápadně připomíná činnost Ženského výrobního spolku českého.¹³⁷ Bohužel jsem tuto spojitost nikde nenalezla a tudíž nechávám tuto skutečnost otevřenou pro další bádání.

---

¹³⁶ O to více je zářezující vznik Spolku Domácnost a jeho kuchařské školy. Spolek byl založen Věnceslavu Lužickou-Srbovou, která se myšlenkově vrací zpět o několik desetiletí a navazuje na tzv. vlastenecký feminismus první poloviny 19. století, na myšlení doby amerlingovy a M.D. Rettigové, kdy ženina úloha spočívá v péči o manžela a děti, kdy má rodit uvědomělé vlastence a starat se o spokojený a ničím nerušená domácí život manželův. Tyto názory byly ovšem již v sedmdesátých letech dávno překonány a vnímány jako zastaralé. Založení Spolku domácnost bylo asi největším zklamáním pro Vojtu Náprstka, který se svou přednáškovou a osvětovou činností snažil ženu vymanit z otrocké práce v domácnosti. Na vzniku tohoto spolku se podílela také Náprstkova žena Josefa. Byla to snad jediná její aktivita, která se neseetkala s Náprstkovým pochopením.

¹³⁷ Marie Bahenská, Počátky, s.37.

Reorganizace školství v roce 1869 umožnila ženám studovat na dvou ženských českých učitelských ústavech v Praze a v Brně, které vznikly také přispěním M. Riegrové, bohužel nestačily krýt ani polovinu potřebných učitelek. Od tohoto roku mohly ženy působit na veřejných školách.¹³⁸ Do té doby směly ženy vyučovat pouze na soukromých ústavech a to jen ručním pracím. Již na přelomu čtyřicátých a padesátých let docházelo k zakládání ústavů pro přípravu učitelek a to např. v Praze, Litoměřicích, Českých Budějovicích a Hradci Králové.

Další posun ve vývoji dívčího vzdělávání můžeme pozorovat v osmdesátých letech, kdy začaly být dívčí školy zakládány i v menších a venkovských městech. Podmínky jejich vzniku se ovšem ani v této době nezměnily. Stát se o dívčí školství takřka nestaral. Školám bylo ponecháno na jejich vůli, jak a jakým způsobem se bude výuka orientovat a probíhat. Nebyl zřízen ani žádný dohlížecí orgán, který by na kvalitu výuky a organizaci škol dohlížel. V důsledku toho byla úroveň škol velmi rozdílná. Do konce osmdesátých let vzniklo v Čechách deset podobných dívčích škol¹³⁹, jako byl již zmíněný Ženský výrobní spolek český.

Předposlední příčkou na pomyslném žebříku ženského vzdělávání je rok 1891, kdy bylo založeno první české dívčí gymnázium Minerva. Byla to chloubou nejenom Prahy, ale také celého českého království, neboť Minerva byla prvním dívčím gymnáziem ve střední Evropě.

3.3.1. Minerva

Ke konci století dosáhlo dívčí školství dalšího úspěchu, myslím, že můžu říci přelomového, co se týče ženského vzdělávání. Bylo založeno první dívčí gymnázium - Minerva. Jeho zakladatelkou byla Eliška Krásnohorská (1847-1926), jedna z předních představitelk a vůdčí osobnost českého feministického hnutí. Krásnohorské bylo poskytnuto, na tehdejší dobu, velmi kvalitní vzdělání. Své vzdělání získala v soukromé škole manželů Svobodových. Od rodiny ji nebylo bráněno v samostudiu a četbě jako

---

¹³⁸ Jana Brabencová, Pražské ženy, s.208.

¹³⁹ Tamtéž, s.209.

například Karolíně Světlé. Přesto celá její rodina žila v představě, že žena je na světě jen pro pohodlí muže¹⁴⁰, s čímž se ovšem Krásnohorská odmítla smířit. Krásnohorská se nesmířila s tím, že větší polovině lidstva, tedy ženské, je upíráno vzdělání a právo rozhodovat o své existenci a životě. Kritizovala úroveň soukromého českého školství pro dívky. Nelíbilo se jí, že když dívky ve svých šestnácti letech opustí soukromý vzdělávací ústav znají tolik kolik dvanáctiletý student. Její kritice neušly ani dívky samotné. Podle Krásnohorské ženám chybí chuť, kuráž a odvaha bojovat za to co je správné.

Shledala, že dívkám chybí mimo jiné také motivace. Dívky nevědí proč by měly bojovat za svá práva, když to pro jejich budoucí život nepřinese žádné zlepšení či možnosti. Podporovala zdravou konkurenci mezi mužem a ženou a odmítala všeobecně uznávaný názor, že žena vezme muži práci a on pak neuživí rodinu, kdežto žena k živobytí práci nepotřebuje, ji a děti živí manžel. *„Radostně se mýlí oni, kdož se domnívají, že ženu jen nouze k tomu dohání, aby se více a vážněji učila než dříve, a že její vyšší vzdělání neznamena nic jiného než lepší kus chleba. Nikoliv. I kdyby dnes stát neb jakýkoli činitel všem nezaopatřeným ženám o pohodlný útulek a dobré bydlo se postaral, ženská otázka by tím rozřešena nebyla. Vždy by se našlo množství žen, které by se nechtěly bez práce a povinnosti živořiti, protože jest duši člověka potřebou, aby se snažil sám a měl pořád před očima svůj vlastní cíl, a vždy by množství žen raději značných výhod hmotných se odřeklo, jen aby mohly duševně růsti a se vyvíjeti, za popudy svého nadání kráčet a v oboru jeho činny býti.“*¹⁴¹

Minerva byla založena roku 1891, ale přípravy spadají již do konce let osmdesátých. Snaha o založení střední školy rovnocenné středním školám chlapeckým narážela na velký odpor i u přívrženců emancipace a vzdělaných vrstev obyvatelstva, neboť by to otevřelo ženám přístup k univerzitnímu studiu a to se mnohým zdálo neslýchané, nepřípustné a zbytečné. Minerva vlastně otevřela ženám bránu k vysokoškolskému studiu. Až do doby založení Minervy nebyla žádná dívčí škola oprávněna poskytovat maturitu¹⁴², která

---

¹⁴⁰ Jana Malínská, Do politiky, s.33.

¹⁴¹ Eliška Krásnohorská, Boj o duši, Kalendář paní a dívek českých, 1893, č.6, s.71.

¹⁴² Dívčí lycea neměla sloužit k přípravě dívek pro vysokoškolské studium nebo k samostatnému povolání. Lycea byla zaměřena na výuku jazyků, literatury a některých

opravňovala ke vstupu na univerzitu. V roce 1890 byla žádost o založení dívčího gymnázia předložena říšské radě. Tuto žádost podporovali mimo jiné poslanci prof. Masaryk a dr. Kanic. Ovšem Eliška Krásnohorská nechtěla vyčkávat rozhodnutí parlamentu, které se mohlo táhnout i několik let a v již zmíněném roce založila soukromé dívčí gymnázium pod názvem Minerva. Oficiální název zněl – Soukromá střední škola spolku Minerva a jejím žačkám se přezdívalo minervistky. Toto označení mělo zpočátku hanlivý nádech, něco jako „bluestockings“¹⁴³ v Anglii. Ředitelem gymnázia se stal prof. František Prusík a byl jím až do roku 1895.

Zájem byl nečekaně veliký, hned první rok se do přípravy přihlásilo 52 dívek. Studium na gymnáziu bylo záležitostí majetnějších vrstev společnosti. Byly to většinou dcery intelektuálů a úředníků.¹⁴⁴ A dále dívky, které byly ochotny snášet posměch okolí a obětovat velkou část svého mladého života studiu, které jim ale nezaručovalo žádné výhody do budoucnosti. Na konci 19. století, v roce 1898, byl založen dívčí penzionát, poslední chybějící článek v nabídce dívčí výchovy.¹⁴⁵ Elišce Krásnohorské se založením Minervy podařilo zlomit předsudky proti ženskému vzdělávání.

První žádost, aby ženy mohly studovat na univerzitě, byla podána na ministerstvo kultury a vyučování v roce 1891. V zimním semestru 1895/6 bylo povoleno hospitovat osmi minervistkám na fakultě filozofické, ovšem bez nároku na složení státní závěrečné zkoušky. Třem povolil MUDr. Rabl na německé univerzitě v Praze hospitovat při svých přednáškách z anatomie.¹⁴⁶ Normálním soukromým gymnáziem se stalo v roce 1902, od školního roku

---

všeobecně vzdělávacích předmětů. Výchova dívek zde byla zaměřena k rodinnému životu. Ke změně došlo až na počátku 20. století. Jana Malínská, *Do politiky*, s.37.

¹⁴³ modré punčochy“

¹⁴⁴ Chudším dívkám bylo školné na Minervě promíjeno, ale i tak možnost studia pro chudé dívky byla celkem uzavřena. Chudé rodiny byly závislé na podpoře dětí a tak tyto dívky hned po ukončení povinné docházky odcházely za výdělkem. Bohaté rodiny zase zůstávaly při tradiční domácí soukromé výuce a středně bohaté vrstvy až do 2. světové války více věřily na zabezpečení svých dcer pro život pořádným věnem než získanou kvalifikací pro povolání. Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.84.

¹⁴⁵ Marie Bahenská, *Počátky emancipace*, Praha 2005.

¹⁴⁶ Marie Slavíková, *Dívčí gymnázia*, in: *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*, Almanach, Praha 1917.

1907/8 mu bylo přiznáno právo veřejnosti.¹⁴⁷ Prvním absolventkám Minervy umožnila stát se řádnými i mimořádnými posluchačkami filozofická fakulta a to v roce 1897 a od roku 1900 se mohly ženy stát řádnými posluchačkami na fakultě lékařské. Roku 1900 se na maturitní vysvědčení minervistek přidal i přípis: „ježto tedy zkoušenka zákonným požadavkům vyhověla, vydává se jí tímto vysvědčení dospělosti k návštěvě university (pokud jest podle platných předpisů ženským povolena)“¹⁴⁸. Řádné studium na právnických fakultách bylo legalizováno až za první republiky.¹⁴⁹ První česká promoce ženy se uskutečnila hned rok na to a touto první českou ženou, která řádně vystudovala vysokou školu byla Marie Baborová, doktorka filozofie.

Cesta od Spolku sv. Ludmily přes Výrobní spolek až k Minervě a první promoci na pražské univerzitě byla dlouhá a složitá. Ale znamenalo to uskutečnění plánů a cílů za něž bojovaly pomalu tři generace žen půl století. Ovšem připuštěním žen k vysokoškolskému studiu znamenalo jen částečný úspěch. Ženy čekal další a daleko složitější boj, boj o uznání jejich rovnoprávnosti na poli tradic, konzervatismu a v lidském smýšlení. Ženské vzdělávání mělo jak spoustu přívrženců tak také spousty nepřátel k nimž na konci 19. století patřila značná část českých politiků např. již zmíněný František Ladislav Rieger nebo bratři Grégrové.

Ženské spolky měly nesporný vliv na pozvednutí úrovně žen, zasloužily se o založení řady dívčích škol, poskytovaly možnost získat alespoň základní vzdělání a nemajetným žačkám odpouštěly školné částečně nebo úplně. Důležitost spolků tkví nejenom ve vzdělávací činnosti, ale spolky také umožnily ženám komunikaci o různých problémech, událostech i potřebách místní komunity a dávaly ženám příležitosti účastnit se záležitostí veřejného zájmu v nepolitických oblastech. Dochází ke kontaktu žen jak s ostatními ženami tak s okolním světem, se světem mužů. Tato setkání

---

¹⁴⁷ Jana Brabencová, *Pražské ženy*, s.210.

¹⁴⁸ Marie Slavíková, *Dívčí gymnasia*, In: *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*, Almanach, Praha 1917.

¹⁴⁹ Jana Malínská, *Do politiky žena*, s.43.

přinášela do ženského světa nová poznání, nové podněty. Byly také centry, ze kterých se organizovala kulturní činnost měst.¹⁵⁰

Spolkových aktivit se účastnily a na zakládání spolků se zpočátku podílely ženy z bohatšího měšťanského prostředí a ženy z prominentních českých rodin, u kterých jejich postavení nevyžadovalo, aby se staraly o domácnost po celý den.. Byly finančně zajištěny svými manžely, byly to většinou manželky známých osobností, hlavně politicky činných¹⁵¹ a zároveň si byly vědomy problémů, s kterými mladé ženy jejich společenské třídy zápasí. Spolková činnost žen je také spojována s jejich touhou vystoupit z uzavřeného domácího prostředí a podílet se nějakým způsobem na veřejném dění aniž by ale zároveň ztratily bezpečí rodinného zázemí a jistoty. Ženy si tak vytvářely okruh vlastního působení a uplatnění aniž by byly omezovány ze strany mužů a společnosti. Členství v dobročinných a později vzdělávacích spolcích bylo prestižní záležitostí, patřilo k nepsaným povinnostem příslušnic středních měšťanských vrstev.¹⁵² Přesto velká většina žen zůstávala mimo působnost těchto spolků. Ať již se jednalo o „aktivistky“ dobročinnosti z řad měšťanských žen či o její objekty – ženy městské chudiny.¹⁵³ V pozdější době se začaly zapojovat i ženy a dívky z nižší měšťanské vrstvy a dívky z úřednických rodin.

Možnosti ženského a dívčího vzdělávání a jeho kvalita se od šedesátých let 19. století postupně zvyšovala, přesto mnoho rodin, zvláště majetnějších, dál vzdělávalo své dcery doma či v zahraničních soukromých ústavech. Všeobecně se tradovalo, že pokud je dívka dostatečně finančně zabezpečena nemá důvod jít studovat a zabírat tak místo jiným, potřebnějším. Rodinná výchova pomocí domácích učitelů se pak ubírala tradičním směrem to ke konverzacím v cizích jazycích, hraní na hudební nástroj, kreslení, vyšívání a základním domácím pracem.

Jako první začaly spolky vznikat samozřejmě v Praze. V dalších městech a na venkově až v sedmdesátých letech 19. století. Pronikání ženských aktivit na venkov bylo asi nejtěžší, venkovské prostředí bylo

---

¹⁵⁰ Marie Neudorfová, K opomíjené historii, s.16.

¹⁵¹ Viz. Marie Riegrová-Palacká,

¹⁵² Marie Bahenská, Počátky, s.54.

¹⁵³ Pavla Horská, Naše prababičky, s.72-73.

po dlouhou dobu „novinkám z Prahy“ uzavřeno. Převládal zde klerikalismus a tradiční pohled na funkci rodiny, která na rozdíl od města nezačala prodělávat krizi již v padesátých letech. Žena v hospodářství neztratila svou důležitost a svůj podíl na chodu domácnosti.

Není na škodu všimnout si datace vzniku jednotlivých spolků. Od působení Bohuslavy Rajske a Amerlingova Budče ve čtyřicátých letech 19. století je zde asi desetiletá přestávka a další spolky jsou zakládány až v letech šedesátých. V roce 1851 byl založen Spolek sv. Ludmily, ale to byla jediná významnější aktivita v této oblasti ženské působnosti a opravdového rozvoje a významu nabyt spolek až po vstupu Marie Riegrové-Palacké v roce 1864. Ovšem spolky nebyly jedinou podmínkou pro vznik dívčích škol. Školy byly hodně závislé na veřejnosti, na její ochotě tyto školy podporovat, dále na mecenáších, vlivných politicích a významných osobnostech, kteří vystupovali jako protektoři.

Česká společnost se v žádném případě nemohla spolehnout v otázce ženského a dívčího vzdělávání na stát. Stát nezakládal žádné dívčí školy a ústavy, kde by dívky mohly získat rozšiřující všeobecné vzdělání. „*Pro děvčata však odrostlejší, jež byla překročila 14. rok věku svého, po který zákon přikazuje návštěvu školy obecné, obce neb stát (momo arcì pedagogia učitelská) u nás posud žádných českých škol nebyly zřídily. To ponecháno skoro úplně činnosti soukromé, činnosti odborných spolkův.*“¹⁵⁴ Proto vzdělávací spolky byly nejjednodušším způsobem, jak dívkám zprostředkovat vzdělání, ať již teoretické nebo praktické. Pokud se stát podílel na vzdělávání bylo to formou příspěvků, dotací, které ale byly ve většině případů přičteny školám německým. Po roce 1900 začalo rakouské ministerstvo školství podporovat zakládání lyceí. A to z důvodu, že na lyceu nebylo možné složit maturitu a tím pádem se sice umožnilo studovat dívkám na střední škole odpovídající úrovni chlapeckých středních škol, ale zároveň byl dívkám zkomplikován vstup na vysoké školy. Vláda odmítala před první světovou válkou připustit, že by se ženské vysokoškolské studium stalo masovou záležitostí.

---

¹⁵⁴ Národní listy 22. září 1879.

O právu dívek studovat a vzdělávat se se vedly veliké diskuze. Dívčí vzdělávání mělo své přívržence a také samozřejmě své odpůrce a to jak z tábora žen tak i mužů. Co se týká žen, tak ty měly hlavně strach z tzv. „veřejně sféry“, byl to pro ně krok do neznámého prostředí. Také zde bylo to nepříjemné mínění široké veřejnosti, které dívkám moc nepřálo a samozřejmě žárlivost a nepřejícnost mezi ženami samými.¹⁵⁵ Pro muže představovala vzdělaná žena hlavně konkurenci a dále pak nabourávala typickou a vžitou představu o dokonalé manželce, která je zde jen pro pohodlí muže. Muži sice mohli podporovat ženské vzdělávání, ale vzdělanou ženu, ve druhé polovině 19. století, chtěl za manželku málokdo. „*Pro pokročilost naší doby nevelmi lichotivým svědectvím jest, že přemnozí otcové a matky u dcer svých neobyčejnou duševní schopnost považují za jakýsi druh neštěstí a nebezpečství, a že „učená ženská“ má nyní bezmála takový zvuk, jaký měla ve středověku „čarodějnice“.*“¹⁵⁶

Jana Brabencová dělí vývoj českého dívčího vyššího vzdělávání do tří etap. V první polovině 19. století od prvního stadia zcela sporadických projevů se silným vlasteneckým podtextem, dožadujících se v podstatě přiznání práva ženy na kvalitnější vzdělání, a prvních pokusů soukromých osob vytvořit instituce, které by toto vzdělávání umožnily, přešel vývoj do stadia, kdy byly zakládány první ústavy zaměřené především na praktickou výuku dívek a byly sto se trvale udržet. Otázka dívčího školství byla již iniciována širším, obvykle zájmovým sdružením osob. V třetím období, jehož počátek spadá do osmdesátých let, nastává v oblasti dívčího vzdělávání zřetelný kvantitativní i kvalitativní posun. Dívčí vzdělávací instituce zřizují vedle Prahy i další větší města. Možnosti vzdělávání se více diferencují, [...]. Zůstává však doposud nezodpovězenou otázkou, zda možnosti vzdělávání dívek ve sledovaném období byly či nebyly dostatečné, zejména z hlediska kvantity. Pro všechny etapy je typická svépomoc a iniciativa žen. České ženské hnutí v oblasti

---

¹⁵⁵ Samotný přístup žen ke vzdělání a vzdělaným ženám samotným se projevil např. v přístupu k první české lékařce Anně Bayerové, kterou mnoho žen v jejím úsilí podporovalo, ale mnoho na ni také nahlíželo nepřátelsky a s pohrdáním. Můžeme se jen dohadovat zda to byla více závist nebo strach ze vzdělané ženy. Řekla bych že obojí.

¹⁵⁶ Eliška Krásnohorská, Naše snaha, in: Svoboda, r.5, č.2, 25. ledna 1873, s.34.

vlastního vzdělávání muselo navíc prosazovat výuku v mateřském tj. českém jazyce.¹⁵⁷

V českých zemích byly nositelkami a iniciátorkami ženských snah zvláště spisovatelky – další zvláštnost českého feministického hnutí – jako Karolina Světlá, Sofie Podlipská, Anna Honzáková, Klemeňa Hanušová, Teréza Nováková a další. Právě druhá polovina 19. století je spojena s rozvíjející se žurnalistikou, která přinášela historické medailonky výjimečných žen a medailonky s ženskými tématy. Přichází doba žen spisovatelek, které čerpají ze svých předchůdkyň. Tyto ženy ovlivňovaly ženy nejenom prostřednictvím svých románů, ale hlavně prostřednictvím článků, které publikovaly nejenom v ženských novinách a časopisech. Většina dobových publikací zdůrazňuje emancipaci ve vztahu k českému národu. Negativa se potlačují, je vyzdvižen národ a co vše pro něj žena může učinit. Zakladatelská generace českého ženského hnutí zdůvodňovala v této době potřebu ženského vzdělání především národními zájmy,¹⁵⁸ neboť jazykové a kulturní zrovnoprávnění nemohlo v českých zemích nastat bez občanské emancipace, jejíž součástí byla jak sociální problematika tak s ní úzce související ženská emancipace.

Ve druhé polovině století se, ale na rozvoji ženského vzdělávání podílely i mnohé další ženy, zvláště z mladší generace, jejichž jména se nikdy nedozvíme, ale bez jejichž podpory by tak velkých úspěchů nebylo dosaženo. Na konci 19. století již existovala řada žen, které získaly vzdělání i mimo Prahu ať už v Táboře, Českých Budějovicích či jinde. A tato mladá generace přinesla nové snahy a novou orientaci do českého emancipačního hnutí. Vzdělané ženy se začaly zajímat o dění kolem sebe, chtěly zasahovat do dění a ovlivňovat jej ve svůj prospěch. A tak se ženy začaly zajímat o politiku, což přineslo do zatím jednotného českého feministického hnutí diferenciaci, tak jako přelom století přinesl diferenciaci do české politické scény.

---

¹⁵⁷ Jana Brabencová, *Pražské ženy*, s.210-211.

¹⁵⁸ Pavla Vošahlíková, *Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20.století*, *Documenta Pragensia* 13, s.292.

3.4. Anglofonní svět

Od šedesátých let 19. století převládal v anglické společnosti všeobecně názor, že by se ženám mělo poskytnout přiměřené vzdělání. Ovšem o formě a obsahu se vedly ohnivé debaty. Feministky jako celek usilovaly o připuštění dívek na univerzity. Jedním z hlavních argumentů proti přijímání dívek na univerzity byly jejich nedostatečné vědomosti a jejich nedostatečná příprava pro univerzitní studium.¹⁵⁹ V možnostech jak odbourat tento argument se anglické feministky bohužel neshodovaly. Jedna část chtěla ženám umožnit speciální cyklus přednášek, kde by dívky získaly stejné vzdělání jako mužští uchazeči o studium a poté by pak byly rovnocenně integrovány do univerzitního systému. Druhá strana se obávala, že když ženy přiznají své nedostatky ve vzdělání, ještě si tím pohorší a podpoří odpůrce vzdělávání dívek. Tvrdily, že by studentky měly skládat stejné vstupní zkoušky jako muži, i když bylo dívčí střední vzdělání na nižší úrovni než chlapecké.

Během druhé poloviny 19. století byly v Anglii učiněny první pokusy o univerzitní vzdělávání žen. Univerzita ve skotském Glasgow nabízela ženám cykly vědeckých přednášek již v roce 1796. Studentky platily pouze polovinu běžného kursového. Muži byli do těchto kurzů ve skutečnosti přijímáni pouze tehdy, pokud je doprovázela nějaká žena. V roce 1842 bylo ve městě otevřeno další zařízení, Královská kolej pro vzdělávání dam. Podobný cíl si vytyčila také Londýnská Královská kolej a Bedfordská kolej (založeny v letech 1848 a 1849).¹⁶⁰

Anglická společnost se v polovině století přikláněla k ženskému vzdělávání, ale s oblibou doporučovala praktickou výuku dovedností potřebných pro manželství a mateřství, nikoli vzdělání, které by sloužilo k vlastnímu rozvoji ženy. Již zmíněná Mary Wollstonecraft byla oproti tomuto všeobecně zažitému mužskému přesvědčení. Byla pro vzdělání, které by ženu duševně povzneslo, umožnilo by jí naplnit touhu po vědomostech ovšem také najít odpovídající zaměstnání. Díky ostré a vyhraněné diskusi, na téma ženské

---

¹⁵⁹ vědecká zdůvodnění viz. níž

¹⁶⁰ Lynn Abramssová, Zrození, s.271.

vzdělávání, která se objevila v polovině století, byly první úspěšné kroky na tomto poli na čas pozastaveny. Lynn Abrams uvádí zajímavý důvod, proč bylo přijímání dívek k vysokoškolskému studiu v polovině 19. století pozastaveno a v celkem velké míře bojkotováno. V této době se univerzitní diplom stal vstupenkou k dobře placeným a kvalifikovaným povoláním – hlavně pro muže středních vrstev. Muži se tak začali honit za tituly a ženy byly tudíž z vyššího vzdělávání více a více vylučovány. K tomu se v této době přidaly i „vědecké“ teorie škodlivosti vzdělání na ženský organismus a psychiku.¹⁶¹

V Anglii se vzdělané dívky označovaly pojmenováním „bluestockings“¹⁶². V českých zemích je možné za určitý ekvivalent považovat pojmenování „minervistky“, pro dívky, které studovaly první gymnázium v Čechách. A stejně jako u nás, získalo i ono anglické pojmenování hanlivou konotaci, i když toto pojmenování původně označovalo ženy, které navštěvovaly první salony.

Šedesátá léta 19. století byla svědkem růstu ženského aktivismu zaměřeného na zlepšování a zpřístupňování vzdělání a zaměstnání a na oblast právní a morální reformy. Ve Velké Británii se začaly v padesátých letech vést kampaně za reformu majetkových zákonů provdaných žen a za přístup žen k vyššímu vzdělání. Od sedmdesátých let zakládají anglické ženy několik organizací na podporu ženského vzdělávání – The National Union for the Improvement of the Education of Women of All Classes (1871) a Women's Education Union.

---

¹⁶¹ Učení vědci se vši vážností tvrdili, že přílišnou intelektuální stimulací by se poškodily ženské reprodukční schopnosti, že mozek žen je příliš malý na to, aby zvládl náročné akademické studium, že by přítomnost žen na přednáškách rozptylovala mužské studenty nebo že by při studiu medicíny byla ohrožena zdrženlivost studentek. Vlivný americký lékař Edward H. Clarke (1820-1877) byl zastáncem „přijatelného způsobu vzdělávání dívek – vzdělávání, které by bylo v souladu s mechanismem jejich těl a neničilo by jejich životně důležité orgány“. Podle něho dívka, která usilovala o stejné vzdělání jako chlapec, riskovala, že jí v budoucnu bude sužovat „neuralgie, nemoci dělohy, hysterie a další duševní choroby a nemoci nervového systému“. Dívce, která studovala „každý den v měsíci“, hrozilo, že se jí „krev z reprodukčního ústrojí přesměruje do hlavy“. Lynn Abramsová, *Zrození*, s.272.

¹⁶² „modré punčochy“.

V Americe vznikly univerzity pro ženy nejdříve. První případy vysokoškolsky vzdělaných žen byly považovány spíše za extravaganci bez vážnějších následků.¹⁶³ Ve spojitosti s americkou revolucí bylo zmíněno přesvědčení amerických mužů o vhodnosti učitelského působení ženy. Ovšem teprve o osmdesát let později zdomácněla představa ženy jako učitelky v nejnižších třídách základních škol a učitelky ručních prací na dívčích školách i v evropských zemích.

V Americe se ženy také snažily pozvednout úroveň černých obyvatel. Ovšem tato snaha se nesečkala s úspěchem. Za prvé byla americká společnost prosycena rasovými předsudky a pak se ani nedostávalo v této oblasti financí. V jednom bodě bylo ale černošské školství o krůček napřed – z důvodu malého počtu učitelek ochotných vzdělávat černé obyvatelstvo a nedostatku financí byly dívky i chlapci vzděláváni společně. Což bylo pro „bílé školství“ nepřijatelné.

První ženy, které vyšly z univerzit si většinou zvolily učitelské povolání. Což pomohlo nově vznikajícím soukromým dívčím školám. Tyto školy pak byly schopny vzdělávat dívky schopné úspěšně složit univerzitní zkoušky. Od sedmdesátých let se také některé vysoké školy snažily vyjít ženám vstříc zakládáním doplňovacích kurzů, aby dívky získaly potřebné znalosti ke vstupu na univerzitu.

I když se možnosti vzdělání a získání univerzitního titulu na přelomu 19. a 20. století zvýšily, pro ženy ze středních a vyšších společenských tříd slovo budoucnost znamenalo v této době manželství a mateřství. Nejčastěji byly tyto ženy zaměstnávány jako písařky, sekretářky a učitelky za minimální plat. A i tak se tato zaměstnání brala jako přechodná doba v jejich životě než se provdají.

Od šedesátých let začaly ženy získávat univerzitní tituly po celé Evropě, ale jejich počty byly prozatím velmi malé. Do roku 1900 otevřela své dveře ženám většina evropských univerzit, ačkoli ne vždycky za stejných podmínek, jaké měli muži-studenti. Posledními baštami výhradně mužského studia byly pruské a rakouské instituce, které vzdorovaly až do roku 1900 a v případě rakouských teologických a právnických fakult ještě

---

¹⁶³ Pavla Horská, *Dětství*, s.394.

děle.¹⁶⁴ I když na přelomu 19. a 20. století ženy v Evropě díky univerzitnímu studiu získaly potřebnou kvalifikaci pro vykonávání povolání vyžadujících vysokoškolský diplom, byl přístup žen do těchto povolání až do roku 1918 velmi omezený.¹⁶⁵ Před rokem 1914 byl počet přednášejících žen na britských univerzitách nepatrný a „profesorská křesla byla zjevně určena pouze pro muže“.¹⁶⁶ Až po první světové válce se ženy staly úspěšnějšími v získávání těchto, do té doby „mužských“ míst.

Rozdíl mezi českým a anglo-americkým školstvím tkví hlavně v tom, že české dívčí školy byly mnohem více národně orientovány. Byly spjaty nejenom s potřebami národa, ale i s potřebami jednotlivých lidí a rodin. Dívčí školy u nás vznikaly ze začátku hlavně z praktických potřeb a byly realisticky orientovány vzhledem k tehdejší politické situaci v monarchii.

Dále pak o českých dívčích vzdělávacích spolecích toho bylo v české historiografii poměrně hodně napsáno, tudíž je z čeho čerpat. Kdežto anglo-americká historiografie se, podle mého mínění, více zaměřuje na politickou sféru ženina působení. A není se čemu divit. Česká ženská emancipace se rozvíjela skrze vzdělávání dívek, kdežto na západě nebylo dívčí školství tak důležitým bodem v rámci ženského hnutí. Již ve druhé kapitole jsem se zmínila, že po počátečních neúspěších amerických feministek se tyto ženy soustředily na získání volebního práva jako svou hlavní prioritu. Dále pak základní a střední školství bylo ženám zpřístupněno po válce za nezávislost,

---

¹⁶⁴ Lynn Abramssová, *Zrození*, s.276

¹⁶⁵ Do první světové války byla kvalifikovaná vysokoškolská zaměstnání stále ještě doménou nepatrné menšiny vzdělaných žen, ale mnoho tisíc dalších žen využívalo vzdělání jako odrazového můstku na cestě k zaměstnáním ve sféře poloprofesionální a ke kvalifikované úřednické práci. Pro ženy se slušným středním nebo vyšším vzděláním bylo přijatelné nechat se zaměstnat v celé řadě povolání, k nimž patřilo vedení účetnictví ve státní správě nebo místa v soukromém podniku, v bankovníctví i ve školství či ošetrovatelství. ¹⁶⁵ Lynn Abramssová, *Zrození*, s.277

První britská diplomovaná lékařka Elizabeth Blackwell (1821-1910) vystudovala ale ve Spojených státech, neboť britské lékařské fakulty odolávaly ženským útokům velmi dlouho.

¹⁶⁶ Lynn Abramssová, *Zrození*, s.278.

tedy již na konci 18. století! Tudíž i aktivity spojené se vzděláváním nebyly tak rozsáhlé a nepovažovalo se za nutné věnovat jim větší pozornost.

Stejně jako anglické ženy ke konci padesátých let dbaly o veřejné mínění (viz. I kapitola), i české ženy. Od sedmdesátých let se snažily nepobuřovat a nevybočovat ze zaběhlé šablony. Věřily, že uznání snáze získají tímto smířlivým postojem. Žena, která si chtěla vybudovat samostatnou a nezávislou existenci, byla v 19. století výjimečným zjevem. Společnost totiž svobodnou a nezávislou ženu nebyla ochotna akceptovat. Vdaná žena jakoby požívala mnohem větší vážnosti a důvěryhodnosti. Proto se vdané ženy věnovaly spolkovým aktivitám a dobročinným akcím více než ženy neprovdané. Snad byly pro společnost důvěryhodnější a zkušenější, kromě toho společnost byla nakloněna posuzovat ženu i podle kvality jejího soukromého života.¹⁶⁷ V amerických organizacích se více angažovaly ženy svobodné, ovšem pod vedením žen provdaných a ve společnosti (pokud nebyly radikální) uznávaných. U nás byly hlavními představitelkami ženských spolkových a vzdělávacích snah z počátku manželky významných českých veřejně činných osobností - politiků (padesátá až konec šedesátých let), od sedmdesátých let jejich štafetu přebírají významné osobnosti na poli literárním. Nejvýznamnější české spisovatelky stály u zrodu prvního českého dívčího gymnázia Minervy. Do konce 19. století mají v ženském hnutí hlavní slovo ženy starší, zkušené, ale akademičky jsou především mladé dívky, které sice přičiněním starší generace feministek dosáhly všeobecného a odborného vzdělání, ale jejich názor na svět je jiný a v praxi se zaměřují na jiná pole zájmů. V této chvíli dochází k názorovému střetu starší a mladé generace, která je způsobena větším rozhledem znalostmi, sebevědomím mladých vzdělaných žen.

Díky veliké podpoře mužů se ženské požadavky v českých zemích prosazovaly mnohem „snadněji“ než v anglo-amerických zemích, kde se setkáváme spíše s negativním postojem k mužům. Pozitivní pohled významných mužů na ženské vzdělávání i emancipaci celkově měl také pozitivní vliv na mužskou mládež, která se na dívky začala dívat s větší úctou a uznáním než jejich dědové a otcové. Byly zde samozřejmě i instituce, které

---

¹⁶⁷ Marie Bahenská, Počátky, s.21.

ženské emancipaci nepřály, a to katolická církev. Katolické církev v ženě od počátku viděla bytost nerovnoprávnou s mužem, nositelku prvotního hříchu, méněcennou bytost, existující jen pro muže a jako nezbytnou součást pokračování lidstva. Bránila tak zrovnoprávnění ženy s muži na všech rovinách – politické, právní, rodinné a samozřejmě i intelektuální. „[...] *právě sv. písmo či bible dává nám nejhojnějších důkazův, že ženská v skutku člověkem není. [...] Všechny vlastnosti, které člověka nad zvíře povznášejí, bohužel u ženské postrádáme, [...]*.¹⁶⁸ Církev měla veliký vliv na vzdělání a vyučovaný obsah učiva. Ještě na přelomu 19. a 20. století požadovala církev zkrácení školní docházky pro venkovské děti, jelikož venkovský lid nepotřebuje vzdělání. V tomto se setkala se vstřícným pohledem rakouské vlády, která chtěla snížit povinnou školní docházku pro děti z dělnických rodin, jelikož ji prý taktéž nepotřebovaly.

Nejlépe historicky zaznamenaným a doložitelným důkazem ženské aktivity byla práce v ženských spolcích, sdružení a dalších ženských organizacích, vystupování těchto spolků a jejich vedoucích představitelk na veřejnost při úsilí prosadit své představy o postavení žen ve společnosti. Lze sledovat podstatu jejich snah, úspěšnost v dosahování jejich cílů, jejich vnímání a hodnocení společnosti jako celku i významnými osobnostmi.¹⁶⁹

V padesátých a šedesátých letech 19. století se ženy začaly ve významné míře sdružovat. Chtěly totiž zpochybnit své podřízené postavení evropské společnosti.¹⁷⁰ V druhé polovině 19. století již téměř nelze sledovat rozvětvenou činnost ženských dobročinných spolků a v hlavních evropských městech. Zpravidla je pokládána za odrazový můstek ke vzniku spolků feministického zaměření.¹⁷¹

Spolkové aktivity byly jedinou možností pro ženy, jak se zapojit do veřejného dění a také mimo jiné dokázat, že jsou schopné v mužském světě obstát. Mnoho žen zapojených do ženských organizací nebylo feministkami. Činnost ve spolcích pro ně znamenala možnost sdružování, uplatnění se, smysluplné zábavy, nebo jen chuť poznat něco nového. V Anglii ženské kluby

---

¹⁶⁸ Boh. L. Horák, *Nezvratný důkaz, že ženská člověkem není!*, 1879.

¹⁶⁹ Jana Burešová, *Proměny*, s.20-21

¹⁷⁰ Lynn Abramssová, *Zrození*, s.259.

¹⁷¹ Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.22.

nevznikaly, pouze ženské organizace, které si vytyčily nějaký emancipační cíl. Bylo to dáno silnou tradicí konzervativní a uzavřených mužských klubů, které se mimo jiné k ženské otázce stavěly velmi nepřátelsky a odmítavě. Britské ženy měly také svou silnou tradici v salónních společnostech. Byla to také doba, kdy byl ženám přístup do politických spolků zakázán.¹⁷²

Americká spisovatelka Ch. Bolt uvádí ve své práci „The Women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s“ zajímavé srovnání života žen univerzitně vzdělaných a žen nestudovaných. Mezi studovanými ženami byl sice větší počet neprovdaných žen, ale v rámci jejich manželství bylo méně bezdětných párů. Také dětská úmrtnost mezi vzdělanými ženami byla mnohem menší než u ostatních žen. Ve výsledku to znamenalo, že univerzitně vzdělané ženy měly více a zdravější děti než ženy nevzdělané.¹⁷³

---

¹⁷² Pavla Horská, Naše prababičky, s.72.

¹⁷³ Ch. Bolt, The Women's Movements, s.165.

IV. Emancipační snahy Vojtěcha Náprstka

4.1. Vojta Náprstek a jeho americký pobyt

Vojta Náprstek strávil v Americe plných deset let svého života. Jeho působení v zahraničí mělo široký a významný dopad na jeho vlastenecké a sociální působení ve vlasti, po jeho návratu domů. Náprstkově pobytu v Americe se přisuzuje velký význam vzhledem k jeho pozdějšímu působení v českém feministickém hnutí. Panuje velmi rozšířený názor, že americký pobyt ovlivnil Náprstkovo myšlení pro-feministickým směrem, že jeho domácí aktivity se zrodily právě v Americe. Na základě prostudovaných pramenů a literatury jsem došla k závěru, že vliv pobytu Vojty Náprstka v Americe na jeho myšlení, cítění a zájmy nebyl tak veliký, jak se všeobecně míní.

4.1.1. Charakteristika pramenů

Tato kapitola čerpá své poznatky z *Kostry k deníku Vojtěcha Náprstka*, sepsané Juliem Zeyerem krátce po Náprstkově smrti za asistence a přísné cenzury Josefy Náprstkové¹⁷⁴. Tato kostra vznikala od konce roku 1894 do počátku roku 1896. Zeyer zde nevytváří své vlastní dílo, ale jen opisuje rukopis svého zesnulého přítele. Je to tedy Zeyerem koncipovaný životopis Náprstkův, líčený vlastními Náprstkovými slovy.¹⁷⁵ Osobních pramenů vztahujících se k Náprstkovu životu a jeho činnosti máme celkem poskrovnu zachovalé prameny jsou útržkovité a neposkytují ucelené informace.

---

¹⁷⁴ Josefa Náprstková cenzurovala hlavně zmínky o osobním životě Vojtěcha Náprstka a také jakékoli zmínky o jeho vztahu ke Katince Krákorové. Tvrdila, že je v nich spousta osobního, co jiní lidé vědět nemusí. Informace, které o Náprstkovi povětšinou máme se týkají jeho vnitřního vývoje, myšlení, názorů. Zde se opírám o deníkové záznamy, které se nám dochovaly. Také v dopisech psaných z Ameriky Náprstek rozebírá své pocity z Ameriky, vztah k vlasti, k přátelům, obavy o rodinu.

¹⁷⁵ Zdeněk Šolle, *Zachovalé deníky Vojtěcha Náprstka jako pramen k poznání jeho osobnosti*, Muzeum a současnost 4, 1981, Roztoky u Prahy 1981, s.82.

Po Náprstkově smrti byly jeho deníky spáleny, jeho manželkou Josefou Náprstkovou. Jediný denník, který zkáze unikl, je denník z roku 1845.¹⁷⁶

Nabízí se otázka, proč byly Náprstkovy deníky zničeny a proč je Julius Zeyer přepisoval? Zdeněk Šolle si myslí, že je Josefa Náprstková-Křížková spálila pod návalem žárlivého pohnutí, neboť Náprstek se v nich zmiňuje o svých předchozích láskách, zvláště Kateřině Krákorové, která s ním utekla do Ameriky v roce 1848, ale roku 1852 ho opustila. Co se týče přepisu jeho deníků, Zeyer chtěl k nedožitým sedmdesátým narozeninám svého přítele vydat jeho životopis. Opis jeho deníků měl sloužit jako podklad pro tento životopis.

Pokud se chceme něco dovědět o Náprstkově pobytu v Americe, musíme, kromě deníků, také čerpat z Náprstkovy korespondence s domovem a přáteli.¹⁷⁷ Co se týká Náprstkovy korespondence, je pro tuto práci nepostačující. Dopisy, které Náprstkovi došly od známých mají jako hlavní obsah politickou situaci doma, nacionalismus a velmi často obsahují jako přílohu české noviny a časopisy, které si Náprstek po svých přátelích žádal, zvláště po usazení se v Milwaukee roku 1850. O jeho postoji k ženám a emancipaci se z nich nedovíme nic. Korespondence, kterou udržoval s rodinnými příslušníky na toto téma také nenaráží. Nese se v duchu stesku po domovu, vlasti, rodině, jsou zde hlavně obsaženy jeho snahy o udobření se s panímaminkou a její případná finanční podpora do budoucnosti.

Náprstek pobýval v Americe od prosince 1848 do prosince 1857. Jeho desetiletému pobytu v Americe je v Kostře deníku věnováno kolem osmnácti stránek. Když srovnáme na kolik stránek a jak podrobně je vylíčena jenom jeho dvouměsíční cesta po moři do Ameriky, je těch 18 stránek opravdu jen a jen torzem. Do Ameriky utekl Vojta Náprstek i se svou životní družkou Katinkou Krákorovou. Ovšem v Zeyerově kostře o Tince nepadne ani zmínka, není zde zmínka ani o Vojtově rozchodu s ní a důvodech tohoto náhlého

---

¹⁷⁶ Zdeněk Šolle ve svých pracích zmiňuje denník z roku 1848 a také z něj čerpá. V Archivu Náprstkovy muzea nebyl daný deník dohledán. V Náprstkově muzeu se vyskytuje pouze již výše zmíněný denník z roku 1845.

¹⁷⁷ V archivu Náprstkovy muzea nalezneme korespondenci, která Náprstkovi došla z domova a jeho korespondenci s panímaminkou. Náprstkovy korespondence s jeho přáteli se nachází v jejich osobní pozůstalosti.

odloučení. Nejšíře se Kostra deníku rozepisuje o Náprstkově pobytu v New Yorku, kde strávil něco přes jeden rok. Doba asi šesti měsíců mezi pobytem v New Yorku a příchodem do Milwaukee je vynechána.¹⁷⁸ Následuje několik útržkových informací z počátku jeho pobytu v Milwaukee v létě a na podzim roku 1850. Pak následuje jen několik torzovitých poznámek z let 1852 a 1857.

Tot' o Náprstkově desetiletém pobytu v Americe vše. Vnitřní myšlenkové pochody historické osobnosti se dají z dobových pramenů jen těžko vyčíst. Proto jsou Náprstkovy deníky svým způsobem jedinečné, protože zachycují myšlenkové názory Vojty Náprstka - nad čím se zamýšlel, jaké byly jeho cíle, touhy, sny, problémy, o kterých nemluvil, ale vnitřně pociťoval. Deníkové zápisky nám Náprstka přibližují skoro jako živou osobu, stačí se jen správně ptát a deníky nám odpoví.

4.1.2. Kostra deníku o Náprstkově pobytu v Americe

Na americkém pobřeží se Vojta s Tinkou vylodili 17. prosince 1848. Jeho vnitřní napětí vystihují již první dvě věty v deníku. „*I [první] den na půdě republikánské. První myšlenka, jako včera poslední, byla na domov, na hochy!*“ Jeho nadšení z Ameriky ovšem velmi rychle ustalo: „*Na poště žádné psaní!*“. A ani jeho další zkušenosti mu moc radosti nepřidaly. Hned po svém příjezdu začal Vojtěch Náprstek navštěvovat lidi, na něž si přivezl doporučení z domova a u nichž jak doufal nalezne nejenom zaměstnání, ale i pochopení a pomocnou ruku ve svých vlasteneckých úmyslech a snahách. I když se z počátku zdálo být vše slibné, spousta lidí mu poskytla pomocnou ruku do začátků, ať již finančně nebo dalšími kontakty, Náprstkovy naděje se postupem času ukázaly být liché. Také v hledání práce byl Náprstek neúspěšný. Po prvních 14 dnech byl stále bez práce. Před koncem roku navštívil vydavatele německých novin Schnellpost, který mu za korespondenci s Rakouskem přislíbil honorář. Podle záznamů v deníku o došlé a odeslané korespondenci můžeme ale usuzovat, že ani tato cesta k tíženému výdělku nevedla. Byl to spíše takový Vojtěchův sen. Jeho spojení s domovem nebylo

---

¹⁷⁸ J. Zeyer vynechal při opisování několik stránek popisujících právě dobu mezi pobytem v New Yorku a Milwaukee. Později, ale informace doplnil, bohužel opět velmi stroze.

na takové úrovni, aby mohla být udržována pravidelná korespondence na témata, která by zajímala čtenáře německého listu. Teprve 1.ledna 1849 Náprstkovi došel první dopis z vlasti: „*I [první] psaní z Evropy od Děka, Neka, Tika [jeho přátelé z Čech]. Z domova žádné!*“.

Náprstek se za svého New Yorského pobytu živil mnoha nejrůznějšími pracemi.¹⁷⁹ Ještě před začátkem nového roku si Náprstek do svého deníku povzdychl: „Málo neb nic jsem posud pro svůj účel vykonal a zítra tomu bude 14 dní co jsem v Americe!“. Je zde patrné, že Náprstkovi šlo hlavně o šíření vlasteneckých tendencí v Novém světě. Chtěl americké Čechy více připoutat k domovu. Chtěl podpořit skomírající až nulovou slovanskou činnost Čechů.

Z dalších aktivit Náprstka, spojených s pobytem v New Yorku a jeho slovanskými snahami, zmíním jen stručně založení Prvního českoslovanského spolku v Americe, na kterém se podílel se svými českými přáteli. Hlavním účelem spolku bylo podporování chudých slovanských přistěhovalců, podpora v nemoci - jedním slovem spolek měl hlavně sociální charakter. Pokud se podíváme na finanční situaci samotného Náprstka tak nás nepřekvapí, že spolek zanikl již roku 1855, neboť síly spolku byly velmi rychle vyčerpány.¹⁸⁰ 16. prosince 1849 je poslední zápis z New Yorku.

Další zápis je až z 17. června 1850, kdy se Náprstek již nalézá v Milwaukee. Přesné datum jeho odchodu z New Yorku neznáme. Zeyerem učiněná vsuvka o Náprstkově cestě do Milwaukee nepřináší nic podstatného. Na nějakou dobu se zastavil v New Londonu, kde pracoval v truhlářské dílně. Objevuje se zde Vojtova slabost pro Asii. Již od dětství ho Asie lákala a chtěl dokonce studovat orientalistiku, s čímž maminka nesouhlasila a přinutila jej, aby studoval práva, jako perspektivnější obor. Náprstek se netajil, tím že jeho

---

¹⁷⁹ 26. února – „bílení pokojů - šlo špatně“, 6. března – „O živobyetí na venkově – touha!“, 16. března – „tři hodiny štípal jsem dříví“, 19. března – „Psaní z Minerswillu, victoria! Budu kopat uhlí!“, 21. června – „u apatykáře Manna, aby mi něco zaopatřil“. To jsou Náprstkovy záznamy z konce roku 1848 a z jara 1849. Jak je vidět byl na tom finančně velmi špatně. Od 6. června 1849 pracoval u polského exulanta Kraszeského, který byl Náprstkovi nakloněn, jelikož v něm viděl taktéž exulanta. Ovšem ani tato práce Náprstka neuspokojovala, neboť celodenní práce ho odváděla od jeho vlasteneckého poslání.

¹⁸⁰ V Kostře deníku se vyskytují jen torzovité informace. Více Zdeněk Šolle, Americký pobyt Vojty Náprstka (Od příchodu do USA v prosinci 1848 až po návrat do Čech v únoru 1858). Sborník národního muzea v Praze. Řada C, sv. 27, 1983, č.3, s.97-158.

cesta do Ameriky má být jen zastávkou na cestě do Asie, kde chtěl, jak sám říká: „*Směřovat k tomu, státi se buď vyslancem neb sekretářem, tlumočником etc. [...]*”. Z Rakouska-Uherska odchází kvůli policejnímu pronásledování, Amerika jako taková ho lákala jen svou vzdáleností od Evropy, blízkostí k jeho vysněnému Japonsku a vysněnou demokratičností. Z několika záznamů v deníku můžeme ale vyčíst, že po deseti letech strávených v Americe, se mu Amerika tak svobodná nejeví. Náprstek je proti otroctví jako takovému, popisuje několik příhod spojených s ponižováním černého obyvatelstva a také samotný princip americké demokracie podléhá jeho kritice¹⁸¹ a na více místech v deníku můžeme nalézt příklady Náprstkova sociálního cítění, které se dostává do rozporu s americkou realitou. Ještě než odchází z New Londonu, stává se jeho novým cílem půjčovna knih.

V Milwaukee si pronajal krám, kde prodává od všeho trochu – knihy, hudební nástroje, které mu posílal přítel Frant. Černý z New Yorku, papírnické zboží, galanterní zboží, parfémy, hračky pro děti¹⁸². Zanedlouho obohacuje svou nabídku o půjčování knih. V červenci roku 1851 otevřel Náprstek v přízemí půjčovnu a veřejnou čítárnu, která se díky jeho osobnosti stala brzy společenským salonem do nějž se soustřeďovali všichni pokrokoví občané z Milwaukee.¹⁸³ Zde vidíme, že Náprstkova snaha o založení podobné čítárny – salonu v Praze se nezrodila až tam, ale je velmi starého data. Náprstkovy snahy o povznesení společnosti a nejenom té ženské části mu byly vlastní již dlouho před jejich uplatněním v Čechách. Jeho sociální a vlastenecké cítění, které je Náprstkovi vlastní, vyvrcholilo otevřením čítárny v Americe a pokračovalo i po návratu do vlasti, založením čítárny v domě U Halánků.

V roce 1851 podniká namáhavou cestu do Evropy. O účelu cesty nám deník říká jen to, že se chtěl usmířit s panímaminkou.¹⁸⁴ Pak se deník na pět let

---

¹⁸¹ „[...] pravil mi jeden [Němec], kdo má peníze, může kongres koupit!“

¹⁸² Zdeněk Šolle, *Americký*, s.108.

¹⁸³ Tamtéž, s.110-111.

¹⁸⁴ Proč se na něj ovšem panímaminka zlobila už deník neříká. Z jiných pramenů víme, že maminka se na něj zlobila ze dvou důvodů. První byl odjezd do Ameriky, který byl tak narychlo, že se ani nestihl rozloučit a požádat panímaminku o dovození. Tento důvod byl ovšem rychle prominut, neboť sama panímaminka poznala, že politická situace byla pro jejího Vojtu, jako účastníka revolučního hnutí roku 1848, dost špatná a hrozilo mu dokonce

odmlčuje. Další záznamy jsou až z roku 1857, z jeho zastávky v Charlestonu, kdy před svým návratem do vlasti chvíli cestoval po Americe a sbíral exponáty pro Národní muzeum.

Náprstek opouští americkou půdu v prosinci roku 1857. Asi tak dva měsíce tráví v Paříži, než dostane oficiální povolení od rakouských úřadů k návratu do Čech. Do Prahy se pak dostává v únoru roku 1858.

4.1.3. Závěr

Jak je vidět, není v denících jediná zmínka o ženské otázce, feminismu a podobně. Náprstek přemýšlí o problémech své doby a své vlasti. V popředí jeho myšlenek stojí vlastní národ, jeho možnosti do budoucna, jeho šance po zvratech v revolučním roce 1848, které ovlivnily běh mnoha událostí a mnoha životů. Náprstkovo myšlení nebylo omezeno hranicemi nebo národy, byl to demokrat a sociálně smýšlející člověk. I v Americe se snaží šířit české vlastenecké myšlenky, je zdrcen, když se mu nedaří v tomto směru působit.

Díky svému demokratickému smýšlení má snahu působit nejen na muže ale i na ženy, nedělá mezi pohlavími rozdíly. Zvláště se to projeví v Milwaukeee, kde je jeho čítárna otevřena veškeré široké veřejnosti. Po návratu do Čech si otevírá čítárnu i v domě U Halánků a vyhrazuje dny jen pro ženskou část čtenářstva. Umožní tím vznik Amerického klubu dam. Názory a myšlenky, které začal uskutečňovat po svém návratu do Prahy, nejsou, jak je vidět, myšlenkami, které by se zrodily v Americe. V Americe si je jen posílil.

Své demokratické a sociální cítění si do Ameriky přivezl z vlasti, z domu U Halánků, od panímaminky. Ve svém americkém pobytu jen viděl dobrou příležitost k uplatnění a vyzkoušení si svých myšlenek. Amerika byla jen zastávkou na jeho cestě k sebezdokonalování se a práci a pro jiné. Těší se, že mu pobyt v Americe přinese nové poznatky, rozšíří obzory, vnukne nové

---

uvěznění. Druhým důvodem byl Vojtův vztah s Katinkou Krákorovou. Nikdy Tinku nedokázala přijmout jako Vojtovu družku a svou snachu. A to byl zřejmě důvod proč se Vojta s Katinkou tak narychlo rozešli po jeho návratu z Evropy v roce 1852. A pak, Náprstek nutně potřeboval matčinu finanční podporu, bez níž už dál v Americe existovat nemohl, proto pro něj bylo tak nezbytné usmířit se s panímaminkou.

nápady a ty pak po návratu uplatní ve vlasti. Řečeno jeho vlastními slovy: „*Doufám, že mi zbude nějaké pole, které zúrodniti vší silou se tak vynasnažím, až se opět z Ameriky vrátím do milené vlasti.*“¹⁸⁵

Náprstkovo smýšlení neznalo hranic, nemělo zábrany sociální, společenské či kulturní. Jeho demokratismus mu umožňoval pohlížet na všechny lidi stejně, bez dobových předsudků. Kde se ovšem tyto názory v Náprstkovi vzaly? Jak to, že byl Náprstek na svou dobu tak výjimečný a pokrokářský? Odpověď na tyto otázky musíme hledat ne v jeho americkém pobytu, ale v působení jeho matky, panímaminky od Halánků, která byla obdivuhodnou ženou a stojí za povšimnutí.

Za svého pobytu v Milwaukee se Náprstek podílel také na zřízení německé školy pro děti – v Milwaukee byla značná převaha německého obyvatelstva. Když se pořádaly výlety a pikniky, účastnil se jich také Náprstek, který s dětmi dováděl a rozdával jim různé dobroty. Po návratu do Čech začal pořádat výlety a pikniky pro české děti. Dalo by se tedy usuzovat, že inspiraci načerpal v Americe a pokračoval v těchto aktivitách i ve vlasti, kde byl mimo jiné prvním, kdo podobné akce pro děti pořádal a můžeme v nich nalézt počátek školních výletů v Čechách. Ovšem pokud se podíváme na mladá léta Vojtěcha Náprstka, tak shledáme, že výlety pořádal Náprstek pro sebe a své kamarády již za dob svých gymnaziálních studií. Takže jak je vidět, ani v tomto směru nebyla Amerika něčím novým.

Náprstkův zájem o ženskou otázku má kořeny již v jeho mládí. Jeho pozdější zájem o ženskou otázku, jeho podpora snah o emancipaci žen, má, podobně jako jeho demokratismus, zájem o dělnickou otázku, jeho antiklerikalismus a ostatní stránky jeho osobnosti, svůj zdroj v mladistvém vývoji Náprstkově.¹⁸⁶ Obrovský vliv na něj měla také jeho maminka Anna Náprstková. Proto se musíme vrátit zpět a pokusit se najít důvody proč se Náprstek stal tak zajímavou a pro ženské hnutí podnětnou osobností.

---

¹⁸⁵ Stanislav Kodým, *Dům U halánků*, Praha 1955, s.7.

¹⁸⁶ Tamtéž, s.88.

4.2. Vojta Náprstek a panímaminka

"Panímaminka od Halánků" jak se Anně Náprstkové (1788-1873) přezdívalo, neměla snadné dětství. Narodila se ve staré mlynářské rodině jako dvanácté dítě, již v osmi letech osiřela, a tak musela brzy začít pracovat. Jako malá těžce pracovala u svých dvou strýců. Nežli jako příbuzná si spíše připadala jako trpěná služka.

Roku 1808 se provdala za malostranského sklepníka Jana Nováka. Byl to svazek šťastný, ale naplněn zármutkem, kdy z jejich devíti dětí přežilo do dospělosti jen jedno, jejich syn Jan. Muž umírá po jedenácti letech manželství. Následující čtyři léta vdovství byla krušná. V těžkém období po jeho smrti je jí velmi nápomocna její sestra Barbora Serafínová, provdaná za mlynáře. Roku 1823 se ale znovu provdala, tentokrát za Antonína Fingerhuta (Náprstka). Byl to spíše sňatek z rozumu než z lásky. Antonín byl v té době sládkem U Šturmů. V roce 1828 si koupili starobylý renesanční dům U Halánků s lihovarem, vinopalnou a hospodou v přední části domu. Se svým druhým manželem měla Anna dva syny, staršího Ferdinanda a mladšího Vojtěcha. Po devítiletém manželství umírá i druhý manžel, rodina je však tentokrát aspoň hmotně zabezpečena.

Všechny tyto životní zvraty z ní udělaly moudrou, pracovitou, ráznou, štedrou a práce se nelekající, podnikavou ženu. Žádná práce, žádná oběť jí nebyla dost velká pokud šlo o její bližní, šetřila jen na sobě a všem potřebným dávala plnými hrstmi. Díky svému vlastnímu neštěstí měla soucit s neštěstím jiných. Tato staropražská patricijka, s duší naplněnou šlechtnými ideály a s myslí praktickou, vyzrála ve skutečnou osobnost a měla podstatný podíl na formování osobnosti svého syna. Vojta Náprstek o své matce později řekl: *„Tot' žena, již děkuji za smysl pro všeobecné blaho, žena, jež mi dala víru v samostatnost ženy, jejíž neúnavná píle mi poskytla, čeho mám potřebi k uskutečnění svých snah!“*¹⁸⁷ Anna Náprstková se díky svým schopnostem stala jednou z nejbohatších měšťanek, ale také jednou z nejlidumilnějších. Její životní filozofie byla, že peníze mají sloužit bohubilým účelům.

---

¹⁸⁷ Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek a jeho doba, Praha 1994, s.20.

Měla talent obchodní a v podnikání předčila oba své manžely, kteří jí rádi vedení živnosti svěřili. Byla nejenom hlavou rodiny, ale také hlavou velkého průmyslového podniku, ve který se její živnost postupem času rozrostla.

Vojtěch svou matku hluboce obdivoval. Vážil si jí i její celoživotní pomoci. Viděl v ní ženu, která díky své silné vůli dokázala čelit nepříznivému životu a díky svým schopnostem vybudovat a k prosperitě přivést velký podnik. Syn obdivuje matčinu moudrost a velkodušnost, snaží se klásti k vytváření podobných povah v národě vnější podmínky povznášením ženského vzdělání.¹⁸⁸

Ovšem matka měla rozhodující vliv v rozhodování o Náprstkově budoucnosti. Již za svých gymnaziálních let se Náprstek netajil svým zájmem o orient, Dálný východ a Čínu. Po ukončení střední školy chtěl odejít do Vídně a studovat orientalistiku. Matka byla ovšem razantně proti a přiměla Vojtěcha, aby studoval mnohem lukrativnější obor a to práva. Vojtěch si ovšem vymohl studia práv ve Vídni. Během svého studia ve Vídni dopisoval do několika českých deníků jako byla např. Česká včela.

Během revolučního roku 1848 se účastnil bojů, které zde proběhly. Brojil za konstituci, za rovnoprávnost všech národů v říši, proti katolictví, byrokracii a proněmecké politice monarchie. Výsledkem bylo jeho následné zadržení, policejní perzekuce, stíhání a následný útěk do Ameriky. Když se v roce 1858 vrátil, vrátil se již jako vyzrálý muž, s jasnými životními cíly. Také jeho vztah s matkou, který za jeho pobytu v Americe nabyl podoby spíše bojovné, se změnil v porozumění a pochopení. Přijel pln ideálů, vlasteneckých nadějí, vizí jak pomoci společnosti. Matka přijala většinu Vojtěchových myšlenek za své a stala se tak jakousi "matkou" a patronkou národního dění, české práce a vzdělání. Nenápadně, skromně, ale nanejvýš účinně, vždy s úsměvem, sama v pozadí, pomáhala ku prospěchu národa více než mnozí "velcí" z učebnic. Dokonce se ve svých sedmdesáti letech nadchla pro průmyslové muzeum, které chtěl Vojtěch založit.

---

¹⁸⁸ B. Liftka, Anna Náprstková, in: K. Stloukal (ed.), Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940, s.363.

Anna Náprstková pojala již v roce 1848 myšlenku zřídit v Praze vyšší dívčí školu. Toto se podařilo až v roce 1863. Podporovala činnost Spolku sv. Ludmily, který založil a vydržoval ženskou průmyslovou školu. Podpořila a poskytla prostory k založení Amerického klubu dam. Anna Náprstková si možnosti vzdělání pro dívky, kterou nabízel její syn, velmi vážila. Již jako malá byla pilná žačka a když se její rodina dostala po smrti otce do finančních problémů a malá Anna nemohla školu navštěvovat, nabídla učitelí, že bude třídu uklízet, jen aby se mohla dál učit. Z tohoto důvodu veškeré Vojtovy snahy o vzdělávání žen ochotně přijímala a podporovala.

Ovšem byla to i žena silných morálních zásad a neústupná. Pepička Křížková byla dcerou zaměstnance U Halánků. Vliv panímaminky na mladou Pepičku byl značný. Panímaminka ji měla velmi ráda a snažila se ji alespoň částečně předat své poznatky a vědomosti o řízení domácnosti a celého velkého podniku co ona sama spravovala. Podařilo se jí tak vychovat správnou hospodyní a budoucí manželku svého syna. Vojta navázal důvěrné styky s Pepičkou na počátku šedesátých let. Panímaminka měla sice Pepičku velmi ráda, ovšem nepřipustila, aby v domě byla jiná hospodyně kromě ní.¹⁸⁹

Vojtěch se s Pepičkou oženil až po smrti své matky v roce 1875.¹⁹⁰ Náprstek uzavřel s Pepičkou první civilní sňatek na pražské radnici, což pobouřilo církevní hierarchii. Manželství s Pepičkou bylo bezdětné, ale v Pepičce našel Vojtěch milující a oddanou manželku, hospodyní a spolupracovnici. Nejen že vedla celý podnik U Halánků, zděděný po Anně Náprstkové, ale stala se mu i pomocnicí v jeho plánech a emancipačních snahách. Po jeho smrti dál pokračovala v jeho odkazu, spravovala Náprstkovo muzeum a celkově se starala, aby jeho odkaz nezemřel s ním.

---

¹⁸⁹ Pepička Křížková byla pravá ruka Anny Náprstkové, ale jako svoji nastávající snachu ji odmítla přijmout. Je mnoho dohadů proč tomu tak bylo. Nejlogičtější vývodem se zdá být, že i když měla panímaminka velké sociální cítění, přece jen u ní stavovská příslušnost převládala a odmítla se smířit, že by si její měšťanský syn vzal služebné děvče.

¹⁹⁰ Anna Náprstková zemřela roku 1873.

4.3. Náprstkova činnost vlastenecká a emancipační

Náprstkův vztah a jeho pojetí ženy jakožto manželky, vlastenky a svobodné individuality začalo pronikat na povrch během jeho prvních vážných i méně vážných známostí. Vojtěch vzplál láskou k více dívkám. Ale ani jeden vztah ho nenaplňoval vnitřním uspokojením. Nešlo mu o stránku erotickou nebo o sympatie, spíše o stránku vlasteneckou, kterou chtěl u dané dívky najít. Myslím, že jeho vlastní slova říkají vše: „*Vychovám si z ní dívku takou, jakou naše poměry žádají.*“¹⁹¹ Toto je charakteristický postoj k ženám po celý jeho život. Jeho mladistvé lásky byly více jeho láskou k vlasti a snahou dát vlasti několik zdárně vychovaných dívek, které sám vychovává k tomuto i svému obrazu. Náprstek byl zapálen pro vlast a češství a stejně tak chtěl zapálit i své okolí a družky. Doufal, že ony budou v předávání těchto myšlenek a názorů pokračovat. Ve svých vzpomínkách na Mínu píše: „*Dal jsem jí Posledního Čecha! Těhdáž ji budu pravým, ouplným citem moci milovat, až této knize porozumí. – Dříve ne!!!*“ „*[...] něco teprve z tebe chci udělat, pak tě mohu pravou láskou milovat ... Kdybych ti mohl vštípit pravou lásku k vlasti v srdce tvé, k tomu cíli musela bys se chutě mateřštině své přiučít, literaturu poznat, zkrátka takou vzdělanost si vydobýt, jak se od věrné Češky požadovat dá!*“¹⁹²

Náprstek nedospěl ke svému přesvědčení o rovnoprávnosti žen a mužů nějakou úvahou. Tento názor vycházel z něj, z jeho zkušeností, cítil to tak. Náprstek neviděl rovnost na úrovni materiální či duchovní, ale na úrovni lidského života, na úrovni smyslu života.¹⁹³ Věřil, že každý člověk je předurčen k nějakému velikému cíli či úkolu. Ale aby toho dosáhl musí mu být dán prostor a ne být držen v nevědomosti a závislosti. Vzdělaný člověk se podle Náprstka lišil od nevzdělaného právě tím, že si je vědom své jedinečnosti, výjimečnosti a smyslu lidského života. Vzdělání dělá z člověka lidskou bytost.

---

¹⁹¹ Zdeněk Šolle, Zachovalé deníky, s.89.

¹⁹² Tamtéž, s.90 a 92.

¹⁹³ Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek, s.46.

Náprstek viděl smysl svého konání ve vzdělávání lidí kolem něj. Chtěl jim umožnit přístup ke vzdělání a tím pádem ke kultuře, k lásce k bližnímu, k moudrosti, vyvést lidi z otroctví nevědomosti, ve které byla držena celá jedna polovina lidstva. Jak se říká, nechtěl jim dát rybu, ale naučit je rybařit. Zprostředkovat jim přístup ke vzdělání. Jak si s tím dál každý poradí už nechal na jedinci.

Žena a muž jsou v Náprstkově podání jen dvě formy jednoho živočišného druhu. Proto by celá jedna polovina neměla být utlačována a nechávána v nevědomosti tou druhou. Muž a žena nemůžou existovat jeden bez druhého. V ženě spatřuje rovnocennou partnerku mužovu. Společný život muže a ženy nachází své vyvrcholení v manželství, které najde naplnění jen když dochází k vzájemnému vzdělávání a zvyšování kulturní úrovně¹⁹⁴. To vše považuje za základ a předpoklad harmonického soužití mezi mužem a ženou, za předpoklad zdravého vývoje rodiny a dětí v ní. Chce ženám pomáhat, povznášet je, aby se mohly plně rozvinout a uplatnit všechny své vlohy a být rovnocenným protějškem mužovým. Tímto způsobem chce prospět národu a celému lidstvu, neboť ženy jsou vychovatelkami a matkami budoucích generací a tím formují národ víc než muži. Z každé dívky chtěl mít hrdou Češku.

Tyto myšlenky vyústily v Náprstkův zájem o ženy, ženské emancipační hnutí, v jeho podporu ženského vzdělávání a zprostředkovávání technických vymožeností ženám, aby jim usnadnil jejich práci v domácnosti a tím jim dopřál kousek volného času k vzdělávání sama sebe, aby je osvobodil od otrocké práce v domácnosti. Proto v šedesátých letech, po návratu z londýnské světové výstavy propagoval různé stoje pro domácnost. Měly přinést ženě osvobození od namáhavé práce v domácnosti. Podporoval snahy o ženské vzdělávání, podporoval vznik Amerického klubu dam, Ženský výrobní spolek atd.

---

¹⁹⁴ Náprstek si chtěl svou budoucí ženu vychovat k obrazu svému. A právě takovou neposkvrněnou a učenlivou duši našel v Pepičce Křížkové. Pod vlivem Náprstkovým napsala dvě anonymní statě do Národních listů na podporu emancipačních snah.

Po svém návratu z Ameriky¹⁹⁵ začal kolem sebe soustřeďovat významné osobnosti českého kulturního, politického a veřejného života a vytvářet něco jako český společenský salon. Společnost se scházela v místnostech, kde Náprstek hned po svém návratu začal budovat obsáhlou knihovnu. Za pobytu v Americe byl Náprstek ve svých názorech na potřebu ženské emancipace a vzdělání jen utvrzen.¹⁹⁶ Názorech o významu ženy-matky pro národ a lidskou společnost vůbec. Odtud pramenilo Náprstkovo

---

¹⁹⁵ Jaká vlastně byla politické situace, do které se Vojtěch Náprstek z Ameriky vrátil? Konec padesátých let je spojen s koncem bachova absolutismu. Byl to režim, který potlačoval všechny národní a demokratická hnutí. Ministerský předseda Bach vytvořil početnou armádu, policejní aparát a byrokratický systém. Došlo k silnému sociálnímu, národnostnímu útisku, k pronásledování, perzekucí, udavačství bylo na denním pořádku, zákazu shromažďování i veřejného života, byl potlačen kulturní život. Nový absolutismus byl mnohem víc promyšlenější, důsledný a soustavnější než metternichovský. Bachovský absolutismus měl za cíl upevnit centralismus, absolutismus a omezit svobody nabyté během revolučního roku 1848.

Po prohrané válce s Itálií v roce 1859 byl ministerský Bach propuštěn ze státních služeb. Státní pokladna zela prázdnotou, státní dluh rostl. Mocnářství se ocitlo ve finanční krizi. Bachovský absolutismus se neosvědčil, byl neúnosně nákladný. S odchodem A. Bacha odchází i absolutismus. Dochází k návratu k ústavnímu systému. K uspořádání vnitřních záležitostí v monarchii vydal císař dne 20.10.1860 Říjnový diplom. Byla provedena kritika absolutismu, byly přislíbeny liberální reformy a uspořádání říše na základě federalistického principu. V českých vlasteneckých kruzích se objevily naděje na obnovení ústavnosti.

Tyto události a opatření připravily půdu pro nástup Antona von Schmerlinga do úřadu ministerského předsedy. V únoru 1861 byla vydána nová oktrojovaná ústava, vypracována A. Schmerlingem. Byl zachován centralistický model a zavedena neúplná konstituční monarchie. Představitelé českých liberálů neskrývali své rozhořčení nad únorovou ústavou, ale zároveň ji brali jako odrazový můstek k dalším jednáním. Po bachovském absolutismu představoval i „umírněný Schmerlingovský konstitucionalismus“¹⁹⁵ pokrok. Otto Urban, Česká společnost 1848-1819, Praha 1982, s.150.

Po Bachově pádu dochází k posílení českého kulturního a politického života a snažení. Uvolnění politického života v 60.letech 19.století otvíralo nové možnosti nejenom pro politický, ale i kulturní a hospodářský, život. Změnil se politický systém, změnily se myšlenky, názory. České sebevědomí začalo po vydání nové ústavy vzrůstat, zakládaly se nové národní instituce, jejichž význam se pak objevil v dalším vývoji. Vznikl tělocvičný spolek Sokol, pěvecký spolek Hlahol, byly zahájeny sbírky na stavbu Národního divadla.

¹⁹⁶ Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek, s.155.

vědomí o nutnosti osvobodit ženu z pout fyzické dřiny a poskytnout jí náležité rozumové i mravní vzdělání.

Při svých cestách po Čechách se Náprstek pokoušel šířit národní uvědomění, tím že rozdával české knihy a noviny. Vlastenectví postupovalo veškeré Vojtovo myšlení a počínání. Rozdáváním knih chtěl Náprstek šířit úctu k české vlasti, českému jazyku. Náprstek projevoval své feministické smýšlení již před r. 1848 na vlasteneckých bálech. Poprvé na promluvil na téma emancipace žen a ženského vychování v roce 1848 na schůzi Jednoty česko-moravsko-slezské. Také po svém zvolení do městské rady bojoval za rovná práva žen a mužů. Byl za stejné platy učitelů a učitelek, za volební právo pro ženy, pro příspěvky na ženské školství. Věřil v úspěch prvního ženského gymnázia Minervy a jeho založení Eliškou Krásnohorskou.

V roce 1857 se vrátil Vojta Náprstek domů ze svého pobytu v Americe. Z tohoto pobytu si přinesl celou řadu poznatků z průmyslové a hospodářské oblasti, ale také demokratické názory na společnost a postavení žen v ní. Ne že by tyto poznatky byly pro Náprstka něčím novým, zájem o emancipační hnutí a postavení ženy ve společnosti lze u Náprstka pozorovat již před jeho příchodem do Ameriky. Zárným příkladem emancipované a nezávislé ženy mu byla jeho matka Anna Fingerhutová. V Americe se tyto myšlenky jen utříbily a prohloubily. Ale některé poznatky a názory vykrytalizovaly právě až za jeho pobytu v Americe.

Hned po svém návratu do vlasti se Náprstek vrhl na osvětovou, národní a emancipační činnost. Všechny jeho aktivity, ať už byla zaměřeny jakýkoli směrem měli jeden hlavní cíl a to povznesení ženy. Chtěl založit průmyslové muzeum, kde by předváděl a vystavoval nejnovější technické stroje, objevy a vynálezy. Což mělo hlavně přinést užitek ženám, usnadnit jim práci v domácnosti. Dále se chtěl podílet na vzdělávání žen a dívek, takže jeho snahou bylo zakládání škol, výchovných ústavů a další osvětová činnost. Náprstek nezapomínal ani na děti, ve kterých viděl budoucnost národa. Pořádal pro ně v rámci Amerického klubu dam výlety, návštěvy muzeí, hradů, památek. Již v roce 1862 uspořádal Náprstek na Střeleckém ostrově první výstavu moderních strojů. Byly to hlavně stroje, které měly ulehčit práci v domácnosti. Náprstek měl dlouhou přednášku o hodinách zbytečně strávených nad různými domácími pracemi, které za ženu mohly v té době již

vykonat stroje. Během několika mála let uspořádal Náprstek řadu přednáškových cyklů a výstav spojených s demonstrací. Nevěnoval se na nich pouze předvádění strojů, ale jeho tématem bylo i vzdělávání žen, podpora myšlenek ženské emancipace, předávání informací o pokroku ženské emancipace i jinde ve světě, hodně čerpal ze svého pobytu v Americe, zmiňoval se o postavení ženy v Americe, o úspěších ženského hnutí na Západě.

„Zájmy Vojtěcha Náprstka byly neobyčejně široké. Ještě v Americe byl prvním organizátorem krajanského života českých vystěhovalců. Již v roce 1849 patřil k zakladatelům Prvního československého spolku v Americe [...]. Napadlo ho ovšem také, že by Češi rozptýlení v Americe mohli vytvořit českou kolonii v Rusku na Sibiři.

V domě U Halánků se souhlasem své matky soustředil kolem sebe české vlastence a vybudoval zde centrum české liberální elity. Scházeli se zde např. František Palacký, František Ladislav Rieger, Josef Purkyně, Božena Němcová, Karel Jaromír Erben, Jan Neruda, Karolína Světlá, Jaroslav Vrchlický a další lidé, z nichž mnozí stáli u zrodu pokrokových českých spolků jako např. Sokol, Hlahol, Svatobor, Umělecká beseda aj. Dům byl také centrem všech českých krajanů i slavných českých cestovatelů jako např. Emil Holub, Enrique Stanko Vráz, Alberto Vojtěch Frič, Josef Kořenský, Joe Hloucha, Benedikt Roezl aj. Náprstek nadšeně sledoval výsledky jejich cest a některé z nich finančně podporoval, např. cestovatele Emila Holuba, zařizoval mu otiskování článků a ve Staroměstské radnici mu uspořádal výstavu dovezených předmětů.

Jeho hlavním cílem bylo založení Českého průmyslového muzea. Ještě téhož roku 1872 skutečně České průmyslové muzeum založil a po dvou letech v roce 1874 ho zpřístupnil veřejnosti v místnostech bývalého pivovaru U Halánků. Podobné ústavy tehdy existovaly jen v nejvyspělejších západních zemích. Byly zde sbírky surovin a průmyslových výrobků, různé výrobní stroje i přístroje, ale i sklo, porcelán, hodiny, soustruhy, patentní smetáky, sporáky aj. Časem se náplň muzea začínala měnit, přibývaly různé zajímavé etnografické předměty české i cizokrajné, mnohé Náprstek kupoval od známých cestovatelů. Vystavil zde např. kostru velryby z Norska (dnes v Národním muzeu). Muzeum bylo první pražskou budovou, kde se rozzářila

elektrická světla. Významnou součástí muzea byla knihovna, která obsahovala cca 46 000 svazků bohemik, bibliografií, knih o Orientu, Africe a Americe, o ženské otázce, encyklopedií aj. Patřilo k ní i na 18 000 fotografií.

Již na studiích ve Vídni byl přesvědčen o rovnoprávnosti žen. Byl jedním z prvních, kteří usilovali o práva žen na vzdělání a o její osvobození od fyzické dřiny. Rovněž se zasazoval o volební právo žen a jejich účast na veřejných záležitostech a podporoval vznik ženských institucí. Uspořádal několik přednášek na téma rovnoprávnosti žen. V roce 1866 inicioval vznik emancipačního spolku. Pořádal pro své členky přednášky, výlety, návštěvy obrazáren a předváděcí akce moderních pomůcek pro domácnost, které Náprstek z Ameriky přivezl: pračky, šicí a tiskařské stroje, ledničky, žehličky aj. Přednášely zde významné osobnosti české vědy a kultury, např. Julius Zeyer, Jaroslav Vrchlický, Josef Václav Sládek, Jan Evangelista Purkyně, Otakar Hostinský, T. G. Masaryk aj. Členky klubu řešily otázky vzdělání, byl zde dán např. impuls k založení Minervy, první dívčí střední školy v Čechách.

Náprstek byl propagátorem veškerých novot a nadšeným příznivcem spolkového života. Tak např. byl jeden z prvních v Praze, kdo používal telefon. Propagoval obecní vodovody, zavádění plynu, tramvaje, těsnopis, novinovou inzerci, vedl si např. vlastní výstřižkovou službu. Byl např. členem společnosti, která podporovala postavení rozhledny na Petříně, čestným členem Českého klubu velocipedistů, Spolku pro zbudování Husova pomníku, Spolku přátel žehu, Českého spolku pro pěstování moruší a jako jeden ze zakladatelů a první předseda Klubu českých turistů stál u zrodu našeho turistického značení. První a nejstarší turistická stezka v Čechách na trase Beroun - Sv. Jan - Karlštejn proto nese jeho jméno.¹⁹⁷ Kromě toho působil přes 20 let v pražském městském zastupitelstvu, z toho 11 let jako městský rada. I zde stál vždy na straně pokroku k povznesení města.

---

¹⁹⁷ Charakteristika činnosti Vojty Náprstka je převzata z http://www.pis.cz/cz/dalsi_informace/info_a_z/naprstek_vojtech

4.3.1. Vojta Náprstek a Americký klub dam

Po příjezdu se kolem Náprstka shromáždila elita české inteligence. Bohužel jenom mužská. Proto Náprstek požádal Karolínu Světlou, jestli by nechtěla svůj salon a společnost scházející se k kněžny Taxisové částečně přenést k němu, za účelem vzdělávání, šíření demokratických myšlenek atd. A tak se 15. ledna 1865 poprvé sešla dámská společnost v domě U Halánků, která si začala říkat *Americký klub dam* (tzn. Klub „po americkém způsobu“).¹⁹⁸ Bylo to volné sdružení, jehož členem mohla být pouze Češka starší šestnácti let, doporučená členkou klubu.¹⁹⁹ Náprstek poskytl Klubu místnosti ve svém domě U Halánků, svou knihovnu, která byla každou středu a sobotu vyhrazena k používání pouze dámám. Stal se také doživotním protektorem tohoto spolku.

Členkami Amerického klubu dam byly především manželky a dcery významných umělců, politiků a vědců a dále pak „ženská inteligence“ jako učitelky a spisovatelky. Z tohoto pohledu byl Americký klub uzavřenou společností dívek a žen ze středních a vyšších společenských vrstev, kterých se také nejpalčivěji dotýkal problém nevyužitého volného času²⁰⁰.

Shromažďoval se zde intelektuální výkvět českých žen a z jeho středu vycházely naše první sociální pracovnice, spisovatelky, později učitelky.²⁰¹ Americkým klubem dam začíná plně organizované emancipační hnutí českých žen. Zasluhou inteligence své matky a jejích úspěchů v podnikání o rovnocennosti žen nikdy nepochyboval. Americký klub dam měl více než 800 členek, z nichž 35-40 denně dobrovolně pracovaly v klubu a organizovaly jeho činnost. Klub pořádal týdenní odborné přednášky, koncerty pro dospělé i děti, hlavně z ústavů pro postižené, vybudoval velikou knihovnu. AKD se také věnoval rozsáhlé charitativní činnosti, neboť dámy si uvědomovaly, že chudé děti nemohou za to, v jakém prostředí se nerodily, a že nejsou o nic méně nadané než děti z rodin zámožných.

---

¹⁹⁸ Měla to být pozornost vůči Náprstkovi, jako upomínka na jeho pobyt v Americe a jako výraz jeho pokrokových tendencí.

¹⁹⁹ M. Secká, Americký klub dám, Český lid 82, 1995, č.1, s.56.

²⁰⁰ Marie Bahenská, Počátky, s.86.

²⁰¹ B. Liftka, Ženy, s.443.

Ženy scházející se U Halánků si vytkly za hlavní cíl vzdělávat samy sebe, aby se dokázaly samy uživit, kdyby zůstaly samy. Americký klub dám pořádal pravidelné přednášky²⁰², na kterých se podílely svými příspěvky nejruznější odborníci té doby. Na přednášky měly přístup pouze ženy. Muži mohli přednášky poslouchat pouze v předsíni, za dveřmi. Přednášky se týkaly veškerých do té doby známých vědních oborů, fyziky, astronomie, lékařství, práva, filozofie, historie, náboženství, zeměpisu, cestování. Velmi brzy se ženy přestaly spokojovat jen s pouhou úlohou posluchaček a převzaly i roli referentek.²⁰³ Přednášky probíhaly pouze v zimním období, v létě se chodilo na procházky a vycházky²⁰⁴ do blízkého okolí Prahy, které byly vždy spojeny s poznáváním přírodních či historických památek a zvláštností. Dámy se věnovaly sborovému zpěvu, výuce jazyků a chodily také cvičit do tělocvičny na Vinohradech.

Dále se věnovaly humanitní činnosti, podpoře a rozvoji sociálních otázek, navštěvovaly nemocnice, chudobince, dětské útulky. Během prusko-rakouské války v roce 1866 se Americký klub dám velmi intenzivně věnoval péči o raněné vojáky. Zraněných bylo více než Rakousko očekávalo a nemocnice ani nemocniční personál na vše nestačili. Tak se do ošetrovatelské činnosti zapojily i ženy z okolí Náprstkova. Již na počátku války se snažily něčím přispět a tak šily prádlo, pletly ponožky atd. Když do pražských špitálů začal proudit příliv raněných a nemocných vojáků chodily je dány navštěvovat, nosily jim tabák, rum, víno, karty, oblečení, předčítaly jim, psaly za ně jejich rodinám, neboť rakouská vláda zakázala vojákům posílat

---

²⁰² Za třicet let činnosti klubu se konalo 497 přednášek, jichž se zúčastnilo 28 000 žen. Tematicky zahrnovaly přednášky obory od astronomie přes medicínu, psychologii, chemii, fyziku, geologii, ekonomii, právo, filozofii, náboženství, historii, umění, literaturu až poutavé vyprávění cestovatelů. M. Secká, Americký klub dám, Český lid 82, 1995, č.1, s.56.

²⁰³ Jako první přednášela 3.12. 1865 Klemeňa Hanušová o konferenci německých žen v Lipsku. z dalších přednášejících můžeme jmenovat Karolínu Světlou, Sofii Podlipskou, Ludmila Šimáčková, Věnceslava Lužická, Otýlie Sklenářová-Malá.

²⁰⁴ [...] výlety se pořádaly v letech 1865-1884, uskutečnilo se jich 283, z toho 16 bylo vícedenních. [...] poučné vycházky v letech 1865-1888. Celkem 271 vycházek do historických objektů, paláců a kostelů, do škol a vědeckých institucí, knihoven, muzeí, na výstavy, do soukromých sbírek i obrazáren, do továren, cukrovarů a tiskáren, do sociálních ústavů, nemocnic, věznic a na hřbitovy.

zprávy domů. Staraly se o osiřelé děti a válečné vdovy. Za tuto obětavou činnost jim pak poděkoval sám císař František Josef.

Nemůžeme vynechat péči, kterou dámy věnovaly dětem, hlavně z opatroven a útulků. I pro ně šily prádlo, a připravovaly dárky a překvapení. Jednou týdně pořádal Americký klub dám pro tyto děti výlety s občerstvením. Samy pro ně připravily program, hry, dozor, občerstvení. Průvod dam se skotačícími dětmi vzbuzoval právem velkou pozornost obyvatel, vždy když procházel Prahou. Za průvodem většinou kráčel koník táhnoucí vozík s občerstvením. Za všemi těmito podniky stál samozřejmě Vojta Náprstek, který pomáhal dětské výlety organizovat a je i finančně podporoval. Roku 1905, jedenáct let po Náprstkově smrti, dokonce dámy vyhradily určité hodiny, v čítárně Bývalého amerického klubu dam, k dispozici dětem. Jako jedny z prvních tak začaly dámy nabízet dětem aktivity k trávení volného času a starat se o jejich správný duševní a fyzický rozvoj. Vojta Náprstek udělal hodně pro ženy ze svého okolí a tyto ženy pak vše vrátily nejen dalším ženám ale i dětem.

Na konci šedesátých let dochází k rakousko-uherskému vyrovnání (1867)²⁰⁵ a situace v českých zemích se vyhorčuje. Konec šedesátých let byl také dobou, kdy [...] začalo zakazování lidových táborů, začala policejní perzekuce, konfiskace novin a soudní stíhání českých novinářů a českých lidí za volnější, svobodomyšlnější projev, ba jen za pouhou vlasteneckou vzpomínku.²⁰⁶ A tak se stalo, že poté co několik jejích členek umístilo věnec na Bílé hoře s nápisem: „*Nedáme své vlasti zahynouti!*“²⁰⁷, byly tyto české

---

²⁰⁵ Byl to vlastně zajímavý vládní kompromis. Byl odstraněn zastaralý centralismus, ale nebyl přijat ani federalismus. Habsburská monarchie se ocitla někde uprostřed. Došlo k omezení suverénní pravomoci císaře, říšská rada se stala parlamentem s panskou a poslaneckou sněmovnou. S dualistickým uspořádáním byli spokojeni všichni až na Čechy. Neklid v Čechách způsobil, že císař souhlasil se započatím jednání o tzv. českém vyrovnání. České země byly totiž nejvyspělejšími zeměmi celého Rakousko-Uherského mocnářství. Neklid v českých zemích ohrožoval stabilitu celé říše. Výsledkem byly tzv. fundamentální články. Tyto články byly jakousi vzdálenou podobou rakousko-uherského vyrovnání. Fundamentální články neznamenal přeměnu dualismu na trialismus, byly spíše brány jako předpoklad pro česko-rakouské vyrovnání do budoucna.

²⁰⁶ Zdeněk Šolle, Vojta Náprstek, s.160.

²⁰⁷ Tamtéž, s.160.

vlastenky odsouzeny na 48 hodin žaláře a policie využila tohoto incidentu k perzekuci AKD a v roce 1870 ho zakázala. Jako důvod uvedla, že neměl registraci a neodpovídal zákonům spolčovacím²⁰⁸. Ovšem ani to nemohlo činnost dam zhatit. Americký klub dám se přejmenoval na Bývalý americký klub českých dam a existoval neoficiálně dál.

Dámy se podílely na založení Českého průmyslového muzea, samy v muzeu po jeho vzniku provázely. Podílely se na založení dobročinných a vzdělávacích spolků jako byl Ženský výrobní spolek, založený roku 1871 Karolínou Světlou a mnoho dalších, nevyjímaje podporu prvního českého gymnázia Minerva.

Po smrti Vojtěcha Náprstka, 2.9.1894, byla činnost klubu otřesena, ale nikoli zastavena. Veškerých Náprstkových aktivit se ujala jeho věrná a milující žena Josefa Náprstková. Josefa nezůstala jen u aktivit započatých Vojtěchem, ale pustila se také do svých vlastních. Velmi jí záleželo na postavení dělnických žen a žen ve služebném postavení. A tak roku 1899 představila členkám Bývalého amerického klubu dam svou vizi o jejich duševní rozvoj. Její návrh na osvětovou činnost v nižších vrstvách byl přijat a začaly se podnikat přípravy na jeho uskutečnění. První Nedělní dýchánek pro dělnické ženy a dívky všech oborů se konal 17. listopadu 1901. Zájem o dýchánky předčil veškeré očekávání, prvního dýchánku se zúčastnilo 420 žen a druhého již 750.²⁰⁹

13. září 1907 zemřela Josefa Náprstková a Bývalý americký klub dam tak ztratil další ze svých dobrodinců. Vlastně až do tohoto roku neexistoval klub oficiálně, po smrti Pepičky se proto dámy rozhodly řádně zaregistrovat svůj spolek. A tak ještě téhož roku vznikl Český americký klub dam. Během války došlo k omezení činnosti klubu ovšem po válce se jeho činnost zase obnovila. Český americký klub dam existoval s většími či menšími potížemi až do roku 1948, kdy ho definitivně zlikvidovala komunistická vláda.

---

²⁰⁸ M. Secká, Americký klub, s.59.

²⁰⁹ Tamtéž, s.60.

4.3.2. Závěr

Ženské hnutí začal probouzet k životu koncem padesátých let 19. století Vojta Náprstek. Náprstek šel ve svých záměrech dál než Amerling. Šlo mu o emancipaci ženy, o snahu osvobodit ji od domácí dřiny zavedením moderní techniky do domácnosti, aby žena tak získala čas nejen pro oddech, ale i pro své vzdělání. Náprstek více mluvil o ženském školství, vyjadřoval se už pro volební právo žen, pro zaměstnání žen ve státních službách apod.²¹⁰ Amerling ji více nechává v tom rodinném rámci, jenž je jeho době přiměřený.²¹¹

Náprstkovy se přezdívalo „advokát žen“. Nebyl to ovšem nějaký radikální přívrženec ženského hnutí. Jeho postoj vůči ženám byl dán přesvědčením, že každá z nich musí mít možnost samostatné existence, pokud se neprovdá. Výdělečná činnost však byla závislá na určitém stupni vzdělání, proto Náprstek podporoval rozvoj dívčích škol. [...] Náprstek ve své podpoře ženského hnutí stojí už výrazně dál než jeho předchůdci, nestačí mu vzdělání žen uplatňované pro potřeby rodiny, ale požaduje takové vzdělání a výchovu, které neprovdané ženě umožní najít zaměstnání. Tento požadavek se stává hlavním obsahem ženské otázky od poloviny šedesátých let 19. století. Od kulturní emancipace výrazně spjaté s vlasteneckými ideály se tak ženské hnutí posouvá k sociálním a hospodářským otázkám, zcela stranou zájmu zatím stále zůstává možnost politické rovnoprávnosti a politického uplatnění žen.²¹²

Existence AKD se ovšem nevyhla ani kritice. Jan Neruda si již rok po jeho vzniku posteskl, že je mnoho dívek, které sice nepocházejí ze známých předních rodin českých, mají však čisté české srdce a ducha schopného i toužícího rozehřát se v parscích nové české vzdělanosti. Přál si proto, aby soukromý a tudíž volně nepřístupný kruh dámský, do něhož by měla každá dívka volnost se přihlásit, a který by tím daleko vydatněji mohl působit.²¹³ Náprstek se bránil, že on žádný spolek nezaložil, chtěl jen české ženy podnítit,

---

²¹⁰ Jana Burešová, *Proměny*, s.54.

²¹¹ Kučerová, V.: *K historii*, s.116.

²¹² Marie Bahenská, *Počátky*, s.80-81.

²¹³ Zdeněk Šolle, *Vojta Náprstek*, s.161-162.

inspirovat. Nabídl jim svou knihovnu, prostory, možnost konání přednášek, výletů, exkurzí. Bylo podle něj, jen na ženách samotných jak tuto šanci využijí.

4.3. Scrap-books

V Náprstkově pozůstalosti se nacházejí tzv. „scrap-books“.²¹⁴ Jsou to velké sešity, do kterých Náprstek vlepoval články z novin, které jej upoutaly. Náprstek si uvědomoval, že v novinách a časopisech je velmi mnoho zajímavých informací, které se po přečtení snadno ztrácejí a časem upadají v zapomnění. Vybíral taková témata, která zajímala nejen jeho, ale o kterých byl přesvědčen, že zaujmou i jeho přátele.²¹⁵ Sbíрка výstřížkových knih dnes představuje soubor 350 svazků²¹⁶, v nichž je více jak 180 000 výstřížků a archiválií. Převážná většina výstřížků pochází z 2. poloviny 19. století a poslední byly nalepeny v mnoha případech v roce 1903. V tomto roce bylo z finančních důvodů od vystřihování upuštěno, ale v některých případech byly do knih nalepeny nebo jen vloženy výstřížky z let daleko pozdějších. To ale byly jen výjimky.²¹⁷

Pamětníci se shodují v tvrzení, že veškeré výstřížky a materiály vybíral osobně pan Náprstek. Barevnými tužkami zatrhával články, které se měly vystřihnout a jelikož se vystřihovalo hodně zpráv, některá periodika se kupovala ve více exemplářích. Co do titulů, objednávaly se především české a německé pražské noviny (Národní listy, Posel z Prahy, Pokrok, Pražský deník, Hlas národa, Humoristické listy, Politik, Bohemia, Prager Tagblatt), ale najdou se zde zprávy i z tisku vídeňského, berlínského, různých slovanských zemí, Anglie i Ameriky. Vybrané články vystřihoval a nalepoval do tlustých sešitů knihovník. Většina sešitů má stejný tvar (29 x 22 cm) a podobu; převážně 400 číslovaných stran je svázáno do desek potažených černo-zeleně pruhovaným plátnem se zavazováním na dvě černé tkaničky. Každý sešit má na hřbetě nalepený velký bílý štítek s názvem hesla, případně i s letopočtem

---

²¹⁴ „knihy výstřížků“

²¹⁵ <http://www.vkol.cz/konf/02ref04.htm>

²¹⁶ Milena Lenderová uvádí ve své knize K hříchu i k modlitbě počet 412 svazků. Viz. s.244.

²¹⁷ <http://www.vkol.cz/konf/02ref04.htm#fnB21>

nebo pořadovým číslem v rámci jednoho hesla. Některé sešity jsou zaplněné jen zčásti, ale většina je doslova přeplněna. Mnohé výstřižky byly pro úspornost nalepovány jen zčásti a poskládány tak, aby se jich na stránku vešlo co nejvíce, přičemž většina výstřižků je řazena chronologicky. U každého výstřižku je vždy napsán název periodika a datum, případně ročník a číslo.²¹⁸

I když jsou knihy nazývány výstřižkovými, neobsahují jen klasické novinové výstřižky. Ve snaze podat badateli co nejúplnější informace, byly do sešitů vlepovány kromě výstřižků i dopisy, drobné tisky, plakáty, svatební i úmrtní oznámení, vizitky, letáky, obrázky a další typy archiválií. Některé díly, např. věnované Americkému klubu dam shromáždily veškeré dostupné doklady a jelikož novinových zpráv bylo sporadicky, převažují archiválie a knihy jsou jakýmsi druhem kroniky.

Scrap-books týkajících se „ženské otázky“ je v Náprstkově pozůstalosti celkem devatenáct. Pouze první kniha je nadepsána anglicky a to: „Rights of Women etc.“ a částečně zahrnuje i dobu náprstkova pobytu v Americe. Je datován v rozmezí 4.5.1850-12.8.1875. poslední devatenáctá kniha je dovedena cca do roku 1903.²¹⁹ Formát prvních tří knih je odlišný, jsou menší a neobsahují tolik výstřižků.

Kromě scrap-books týkající se „ženské otázky“ jsou v Náprstkově pozůstalosti nazvané např. Náprstkovo České průmyslové muzeum, Americký klub dam, Vychovatelství, Průmysl, Dělnická otázka, Čína, Afrika, Praha, Přednášky, Výstavy, Muzea ad. Kromě toho vznikaly některé díly jako reakce na aktuální témata, např. Rok 1866 (Prusko-rakouská válka), Povodeň 1890, Hus pro a proti, kde byly zachovány informace o bojích mezi přívrženci a odpůrci Husova pomníku v Praze. Některé díly pak úzce souvisí se zájmy a názory (často kuriózními) svého zakladatele, jako např. Pohřbívání ohněm.²²⁰ Podobně velmi cenné jsou díly nadepsané Životopisy. Ve 22 svazcích je doslova nepřehledné množství informací o osobnostech českého politického i kulturního života 19. století. Je pochopitelné, že mnohé

---

²¹⁸ <http://www.vkol.cz/konf/02ref04.htm#fnB21>

²¹⁹ Štítek knihy č. 19 je bohužel nečitelný. Výstřižky jsou v této knize jen vloženy.

²²⁰ Náprstek byl přívržencem myšlenky kremace a i když ta byla v Rakousko-Uhersku v této době zakázána, shromažďoval veškeré dostupné informace, aby pak sám byl prvním Čechem zpopelněným v německé Gothě.

informace ani oficiální zdroje neuvádí, a tak jsou zde velmi často zaznamenána překvapující fakta. Navíc mnohé osobnosti jsou dnes pozapomenuty a soudobé encyklopedie se o nich nezmiňují. Některým osobnostem Náprstek věnoval samostatné svazky, jako např. Fr. Palackému, Fr. L. Riegrovi, K. Jonášovi, B. Jablonskému nebo J. Zeyerovi.²²¹

Badatel na poli 19. století nemusí procházet stohy starých a často těžce dostupných novin, ale má již, díky Vojtovi Náprstkovi, vše připraveno ke studiu v jednom či několika svazcích, což je velmi praktické a usnadňující.

---

²²¹ <http://www.vkol.cz/konf/02ref04.htm#fnB21>

5. Přelom 19. a 20. století – ve znamení boje o volební právo

Politická oblast byla poslední oblastí, do které české ženy vstoupily. Ovšem nemůžeme jen tak jednoduše říci – ženy se o politiku do té doby nezajímaly, politiky se neúčastnily či nechtěly účastnit. Veřejně činné ženy se vyskytovaly v české společnosti po velmi dlouhou dobu. Jedno z prvních velkých vystoupení v novodobé historii se odehrálo v roce 1848, kdy ženy stály společně s muži na barikádách.²²² Veřejné vystupování, politické projevy, protesty a boj proti režimu, to vše bylo českým ženám, jako celku, poněkud cizí, to je pravda²²³. Proto také, když vláda prodiskutovala reformy (po roce 1848) nikdo, ani ženy ani muži, o ženských politických právech neuvažovali. A tak se na dalších čtyřicet let ženská politická aktivita odmlčela.

V centru ženské veřejné činnosti se ocitlo kulturní a vzdělávací působení. Kultura – zejména literatura a školství – byla nejen ženskou, ale i mužskou částí národní reprezentace považována za jeden z nejdůležitějších prostředků národní práce. Tato veřejná činnost žen nebyla ničím neobvyklým a odpovídala celkovému rázu veřejného a politického života své doby.²²⁴ Jako veřejně činné ženy můžeme jmenovat např. Boženu Němcovou, Karolínou Světlou a Elišku Krásnohorskou.

Zřetelně viditelná diferenciaci a neshody uvnitř českého ženského hnutí jsou spojeny s diferenciací české politické scény. K prvním názorovým střetům dochází již v šedesátých letech 19. století. Tento posun souvisí s činností Vojty Náprstka, který se po svém návratu z Ameriky aktivně zapojil do společenských aktivit, které zde probíhaly. Náprstkovy snahy o povznesení žen, jeho demokratické názory na rovné postavení žen a mužů a tím pádem rovné příležitosti v přístupu nejen ke vzdělání, ale celkově k životu, oslovily zvláště mladší generaci českých žen a dívek. Byly to většinou dcery žen, co se ještě účastnily salonních dýchánek a zakládaly

---

²²² Marie Neudorfová se ve své práci „K opomíjené historii českých žen před r. 1914“ zmiňuje o pěti mrtvých a sedmi zraněných ženách, během revoluce v roce 1848.

²²³ Výjimka ovšem potvrzuje pravidlo. Známa je politická manifestace Boženy Němcové při pohřbu Karla Havlíčka Borovského. A položení trnové koruny na hrob Boženy Němcové členkami Amerického klubu dam.

²²⁴ Pavla Vošahlíková, Česká žena, s.292.

dobročinné spolky. Matky se často jen těžko smiřovaly s již radikálnějšími požadavky a přístupy svých dcer k ženské otázce. Tato starší generace většinou zůstávala věrna zásadám Magdaleny Dobromily Rettigové, která viděla ve vzdělání prostředek ke spokojenější domácnosti. Bylo těžké změnit jejich konzervativní pohled na funkci ženy v rodině.

Spolkové aktivity se týkaly výhradně vzdělávání a charitativní činnosti. Ženy nikdy nevznášely požadavky politického rázu, například získání volebního práva, členství v politických stranách nebo požadavek úplné rovnocennosti s muži. Politika byla až do konce 19. století mužskou záležitostí. K úkolům prvních spolků patřily věci, které se týkaly každodenního života a každodenních problémů žen – podpora chudých rodin, zakládání škol, poskytování praktických dovedností chudým ženám, aby měly aspoň nějakou šanci na lepší život. Politické problémy se v porovnání s tím, jak zajistit potřebným ženám existenci, jevily jako příliš vzdálené a až druhořadé.²²⁵ Ovšem ženy ke konci 19. století už nechtějí být jen prostředkem k vychovávání uvědomělých vlastenců, ale chtějí se na povznesení národa podílet i vlastní činností. Tyto snahy vyústí na přelomu století v požadavek volebního práva. Ženy si plně uvědomily svoji sílu, možnosti a hlavně práva a povinnosti ke svému národu, budoucímu státu a hlavně samy k sobě.

Zpočátku se ženy přikláněly ke dvěma nejvlivnějším českým politickým stranám a to k mladočechům nebo staročechům²²⁶. Ženy byly samozřejmě hodně ovlivněny politickým smýšlením svých rodin. Ovlivnit ženy mohl i ženský politický program té které strany. Ovšem s ženskými právy strany na přelomu století vůbec nepočítaly. Změna v přístupu politických stran k ženským požadavkům v rámci jejich volebního programu nastala až v prvních letech 20. století. V devadesátých letech 19. století byla ženská otázka v politice vnímána jen několika jedinci, mezi něž patřil např. Tomáš Garrigue Masaryk a Antonín Hain. Byly to ovšem osamocení bojovníci na tomto poli a většinou se neseťkávali s pochopením ani u svých stranických kolegů.

---

²²⁵ Marie Bahenská, Počátky, s.58.

²²⁶ Až do poloviny devadesátých let 19. století existují jen dvě české politické strany, a to již zmínění mladočeši a staroččeši. K diferenciaci domácí politické sféry dochází právě až na přelomu 19. a 20. století.

Co se týká podpory volebního práva pro dělnické ženy nebyli politici jednotní. Velké pochopení pro dělnické ženy měl již jmenovaný Tomáš Garrigue Masaryk, který často pořádal přednášky ve prospěch a na podporu žen. To co zrazovalo politiky od podpory dělnických vrstev byly myšlenky třídního boje, marxismu a revoluce.

Generace Karolíny Světlé a Elišky Krásnohorské si nedokázal představit, že by se ženy kdy mohly účastnit politiky a být takovým způsobem veřejně zviditelněny. Ovšem pro generaci žen 90. let to byl cíl dosažitelný. I když ženské vzdělání ještě nebylo celospolečenskou samozřejmostí, žena v politice nebyla již představa utopistická, ale naopak velmi reálná. Otázka politicky aktivní ženy nespočívala jen na ochotě a osvícenosti mužů – politiků, ale i na ochotě žen se politického dění přímo účastnit. Vše záviselo na tom, jestli ženy jako masa vnesou požadavek podílení se na politickém životě.

Po úspěšné emancipaci na poli vzdělávání se ženy zaměřily na nový cíl. A tím bylo získání práv. Což však nebylo možné bez politické podpory a aktivního zájmu žen o politiku. Ženy se snažily vstoupit do politických stran a ovlivňovat smýšlení politiků přímo. Problém politických práv žen vystoupil do popředí v letech 1905-1907, kdy vláda začala projednávat možnost všeobecného hlasovacího práva. Jen pro muže samozřejmě.²²⁷ Ženské hnutí se veřejně za svá práva postavilo a veřejně za ně začalo bojovat. Konala se veřejná shromáždění, manifestace, psaly se petice, které se posílaly do říšské rady ve Vídni. Rok 1907 byl ovšem také rokem, kdy si politické strany začaly uvědomovat, že možná v dohledné době setkají u voličských urn až s dvojnásobným počtem voličů s nevypočitatelnou reakcí. V druhé polovině prvního desetiletí 20. století dostalo ženské emancipační hnutí nový rozměr – veřejný. Ženy se veřejně začaly ucházet o svá dosud upíraná práva. Ženy se zviditelňovaly, už nezůstávaly v bezpečí svých domovů, rodin či soukromých spolků, ženy začaly veřejně vyjadřovat své názory a požadavky.

---

²²⁷ Již v roce 1899 byl založen Ústřední spolek českých žen, který si do svých stanov dal kromě charitativní a přednáškové činnosti, ochrany služek a dělnic, vzdělání, také požadavek na získání volebního práva pro ženy. Díky tomuto body, byly stanovy spolku několikrát vráceny a nakonec spolku byla zakázána veškerá politická činnost. Spolek se stal ústřední organizací pro všechny ženské spolky a usnadňoval jejich spolupráci. Marie Neudorfová, K opomíjen historii, s.17.

Závažnou překážkou v rozvoji nového typu ženského hnutí byl však i v této době nadále platný paragraf 30 spolkového zákona, který zakazoval osobám nezletilým, nesvéprávným, trestancům a ženám členství v politických spolcích.²²⁸ Díky tomuto paragrafu můžeme v již diferencovaném ženském hnutí najít společnou paralelu a to boj proti tomuto ustanovení. Některé ženy se pokoušely založit vlastní politickou stranu, byly ovšem úřady okamžitě zakázány, jiné se snažily využít mezery v zákoně, který ne zcela jasně vymezoval politickou stranu a usilovaly o přijetí za členky politických stran.

Tyto možnosti k řešení daného problému nepřispívaly. Státní orgány se proti požadavku žen o volební právo striktně ohradily. Neudělení volebního práva ženám zdůvodňovali tím, že ten, kdo nemá vůči státu povinnost, především branou povinnost, a neodvádí daně, nemůže mít podíl na rozhodování o veřejných záležitostech²²⁹. Tento argument však ztrácel své opodstatnění po tom co ženy získaly vzdělání a našly uplatnění ve veřejné sféře, dostávaly plat a tím pádem začaly odvádět daně. Procento takovýchto žen na počátku 20. století rychle stouvalo. Co se týká brané povinnosti, ženy vnesly argument, že mateřství tuto mužskou povinnost plně kompenzuje.

Bohužel v této době ženám nepomohlo ani psaní petic, ani interpelace poslanců v říšské radě. Dne 13. 9. 1906 byl návrh na uzákonění volebního práva pro ženy zamítnut. Tehdejší ministr vnitra Richard Bienenrth toto zamítnutí zdůvodnil, že po udělení aktivního volebního práva, by ženy začaly požadovat volební právo pasivní a přece jen představa ženy v parlamentu byla na tehdejší dobu představa nepředstavitelná a radě mužů se zdála také nebezpečná.

5.1. První česká politička

Čím více překážek bylo ženám na jejich cestě k emancipaci kladeno, tím větší úsilí vynakládaly, aby ke svému cíli úspěšně došly. Nový zákon

---

²²⁸ Pavla Vošahlíková, Česká žena, s.296.

²²⁹ Pavla Vošahlíková, Česká žena, s.296.

o všeobecném volebním právu do říšské rady²³⁰ účast žen vylučoval, ale staré volební zákony z r. 1861, podle kterých se volilo do českého zemského sněmu, ženám nezakazovaly kandidovat.²³¹ Starý kuriový systém sice vylučoval z voleb na základě majetkového a vzdělanostního censu velkou část voličů, nehovořil však výslovně o účasti žen.²³² Právo volit do zemského sněmu bylo odvozeno od volebního práva do obecních zastupitelstev a bylo přiznáno těm, kteří v obecních volbách patřili výši daní nebo svým úředním postavením k prvnímu a druhému volebnímu sboru, což byly mimo jiné vysokoškolsky vzdělané lékařky, definitivní učitelky a středoškolské profesorky, a také těm, kteří ve třetím sboru platili aspoň osm korun přímých daní, což se mohlo vztahovat i na ženy, které měly příslušně zdaněnou živnost nebo hospodářství.²³³ V roce 1861 ovšem nikoho nenapadlo, že by ženy kdy mohly volit či kandidovat.

Již roku 1908 tuto mezeru v zákoně využily první tři ženy. Byla to Karla Máchová²³⁴ – navržena za stranu sociálních demokratů, Marie Tůmová – Výbor pro volební práva žen a B. Zelinková – strana státoprávní. Jako první ohlásila kandidaturu žena československá sociálně demokratická strana dělnická. Ani jedna z žen v tomto roce ve volbách neupěla, ale uspěly ženy jako celek. Politické strany si uvědomily, že žena jako kandidátka není věc ztracená, ale má naději na úspěch a může dokonce přilákat voliče. Svůj vliv měly samozřejmě i příklady ze zahraničí. Ovšem i ženy ve své kandidatuře viděly veliký úspěch, zvláště pak příznivé ohlasy od některých předních politických činitelů a intelektuálů jim dodaly odvahy a pocit, že jejich boj není předem ztracený a marný. Ani ty největší optimistky nepočítaly, že by volby v roce 1908 mohla některá z kandidátek vyhrát, ale jejich kandidaturou

---

²³⁰ Volební zákon z roku 1907 do říšské rady ženy z aktivního i pasivního volebního práva výslovně vylučoval, taktéž i volební zákon z roku 1905 platící pro Moravu ženy k volbám nepřipouštěl.

²³¹ Jiná situace byla při volbách do moravského zemského sněmu či říšské rady, kde byly volební řády ustanoveny nově a žena z voleb zcela vyloučena.

²³² Pavla Vošahlíková, *Česká žena*, s.297.

²³³ Jiří Kořalka, *Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912*, in: *Documenta Pragensia* 13, 1996, s.308.

²³⁴ Karla Máchová, povoláním učitelka, která několik let pobývala ve Spojených státech mezi českými krajany a byla redaktorkou *Ženského listu*.

došlo prolomení těch největších zábran. Šlo o to dokázat, že to jde, a že i žena může na veřejném poli a v souboji s muži uspět. Došlo tak mimo jiné i k upoutání veřejné pozornosti na ženskou otázku, dostala se do podvědomí široké veřejnosti, takže i lidé, kteří se do té doby ženskou otázkou nezabývali nebo o ní nevěděli či vědět nechtěli se jí museli začít zabývat.

V roce 1912 v doplňovacích volbách do zemského sněmu ve volebním okrese Mladá Boleslav byla nasazena kandidátka Božena Viková-Kunětická²³⁵ jako společná kandidátka strany mladočeské, národně sociální a státoprávně pokrokové. Sociální demokraté nasadili jako protikandidátku již výše zmíněnou Karlu Máchovou. Pražské české politické stany se dohodly na nasazení pouze žen v těchto volbách. Ovšem setkaly se s nepochopením, nevolí a vlastními zájmy místních politických zastupitelstev, které postavily svého vlastního kandidáta a tím byl lékárník Bohumil Matoušek, starosta Mladé Boleslavi. Božena Viková-Kunětická volby vyhrála a stala se tak první ženou v Předlitavsku zvolenou do zemského sněmu. Její volba ovšem nebyla místodržitelstvím uznána a tak se Božena Viková-Kunětická nikdy oficiálně poslankyní nestala a nikdy jako poslankyně nevstoupila na půdu parlamentu. Byl to ovšem obrovský úspěch, který nešlo nerespektovat. Obvykle se soudí, že jakmile se „ženská otázka“ ocitla v programech politických stran, objevily se i ženy politicky. Do politiky ovšem ženy – třeba neptány – mluvily v Čechách odjakživa.

Je zarážející, že kandidátkou byla zvolena žena, která se na emancipačním hnutí aktivně nepodílela. Viková-Kunětická byla známá spíše svými romány, které se týkaly žen a ženského postavení v mužském světě. Aktivní feminismus Kunětické se rodí až během kandidatury a po jejím zvolení. Na jejím feminismu je pozitivní, že vyrůstá z životní zkušenosti a ne z volebního programu strany, za kterou kandidovala.

Boj za volební právo, změnu rodinného práva, za ženskou rovnoprávnost bojovaly už generace žen s vysokoškolskými tituly. A ve svém působení pak pokračovaly až do doby meziválečné. Pro generaci Elišky Krásnohorské, Terézy Novákové se požadavky této generace zdály

---

²³⁵ Božena Viková-Kunětická (1862-1934), spisovatelka, manželka úředníka v cukrovaru v Českém Brodě, aktivní členka ženského odboru Národní strany svobodomyšlné.

nepřijatelné a radikální²³⁶. Plny obav sledovaly své mladší bojovnice a netroufaly si odhadnout, kam jejich úsilí povede. Mladší generace již otevřeně kritizovala práci politických stran pro ženy, jejich kritika se snášela i do vlastních řad. Měly snahu řešit sociální i ekonomické problémy své doby. Se sociálními požadavky například tvrdě vystupovala již zmíněná Karla Máchová.

5.2. Diferenciace v ženském hnutí

Rozpory mezi mladou a starou generací vyvrcholily v roce 1908, kdy došlo k „druhému“ boji o Minervu. Názory mladších žen se přestaly shodovat s představami zakládající generace. Mladým členkám spolku Minerva se podařilo z vedení odstranit strou generaci a modernizovaly koncepci vzdělávání na tomto ústavu, s čímž starší generace samozřejmě nesouhlasila. Boj o Minervu nebyl jediným střetem v do té doby jednotném ženském hnutí. Stará generace se snažila, aby hnutí zůstalo jednotné. Ovšem mladší generace se dělila na různě názorové proudy, zakládala sdružení, kluby, spolky, které spolu jak soupeřily tak spolupracovaly, pokud našly společné téma.

Ženské spolky vydávaly své časopisy. K těm známým patří například Ženský obzor a Ženské listy, které byly redigovány starší generací a měly spíše osvětový a informační charakter a Ženská revue, která vyjadřovaly názory spíše těch mladších a radikálnějších feministek²³⁷. Ženský tisk vydávaný starší generací se udržel v přízni čtenářek až do období kolem první světové války, kdežto více politicky zaměřený tisk mladší generace získal na širší oblibě až po první světové válce.

Ženské feministické hnutí prodělalo v období na přelomu 19. a 20. století velké a zásadní změny. Došlo k diferenciaci ženského hnutí a to jak podle politické orientace žen tak podle jejich sociálního a rodinného cítění. Rychlý vývoj, který ženské feministické hnutí v tomto období nabralo, přispěl

---

²³⁶ I když snaha Elišky Krásnohorské o založení dívčího gymnázia Minerva bylo ve své době také shledáváno jako troufalost a neomalenost.

²³⁷ Ženská revue přinášela články o dění na říšské radě, o vývoji volebního práva pro ženy, zajímala se o hospodářskou situaci, o technický pokrok, vědu a přinášela zprávy o zahraničním ženském hnutí.

k roztržce v rámci hnutí, mezi mladší a starší generací, jejichž názory a představy o budoucím vývoji a prostředcích boje za ženskou emancipaci se značně rozcházely.

Hlavním cílem ženského hnutí na počátku 20.století bylo dosažení volebního práva. To se jim bohužel za Rakouska-Uherska nepodařilo. Ovšem dříve než se v Čechách dostalo všem ženám rovného volebního práva, objevily se ženy jako kandidátky na poslance. Česká žena se tedy dostala do politiky už „za Rakouska“, kdy vlastně téměř žádná občansko-politická práva neměla.²³⁸ V roce 1912 byl ženám v monarchii povolen přístup do politických organizací. Za předsednictví Františky Plamínkové vznikl v Praze na konci roku 1905 „Výbor pro volební právo žen“, jenž nebyl organizován formou spolku a mohl tedy vyvíjet činnost, kterou nadřízené orgány ministerstva vnitra mohly snadno označit jako politickou.²³⁹ Tento výbor se později stal součástí Mezinárodní aliance pro volební právo žen. Feministky doufaly, že těmito všemi kroky získají lepší pozici k boji za svou rovnoprávnost a prosadí zákony, které to umožní. V době bojů za uzákonění volebního práva v habsburské monarchii nalézalo zde větší ohlas i tehdejší západoevropské hnutí „sufražetek“ za volební právo žen.²⁴⁰

Zastánci politických práv žen tvrdili mimo jiné, že díky své větší citlivosti a úctě k životu dané mateřstvím by ženy mohly přispět k řešení některých společenských problémů, například práce dětí, prostituce nebo otázek rodinného práva. Jejich odpůrci naopak užívali i v západní Evropě běžnou myšlenku, že ženy nemají právo volit, protože neplní vojenskou službu. Ta byla odmítána s odůvodněním, že ženy plní srovnatelnou povinnost porodem a výchovou budoucích vojáků. Nejrozšířenější námitka proti volebnímu právu žen, kterou vyslovovali i mnozí zastánci koncepce rovnoprávnosti, pak stejně jako v jiných zemích spočívala v obavě, že ženy se projeví jako konzervativní síla, s tím uškodí pokroku společnosti.²⁴¹

---

²³⁸ Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.110-111.

²³⁹ *Tamtéž*, s.110.

²⁴⁰ *Tamtéž*, s.72.

²⁴¹ Jana Malínská, *Do politiky*, s.196.

Nejvíce pracujících žen bylo mezi dělnicemi.²⁴² Muži zpočátku viděli v ženské práci hrozbu pro vlastní zaměstnanost. Vznikal tak konkurenční trh pohlaví. Na přelomu 19. a 20. století si muži uvědomili, že ženy zvětšují dělnický vliv na zaměstnavatele a pomáhají v boji za zlepšení pracovních podmínek. Dělnické ženy se začaly výrazně organizovat, a to ve spolcích při socialistických stranách a také při křesťansko-sociálních stranách. Muži v daném prostředí ženy daleko více respektovali než zaměstnané ženy středních společenských vrstev. Dělnickým ženám nikdo nebránil, aby se zapojily do politiky. Právě socialistické politické strany jako první přijímaly do svých řad ženy a navrhovaly je, byť v minimálním počtu, do voleb za poslance.²⁴³

Naděje na stejné vzdělání s muži otevřela však další problém: bude-li mít žena stejné postavení v povolání, musí přece mít i stejná občanská práva. Žádná politická strana nemohla zcela pustit ze zřetele, že snad přistoupí k urnám i ženy a náležitě zamíchají volebními výsledky. Na venkově více vládly obavy z případných ženských hlasů pro klerikály, ve městech zase nebylo jisté, zda matky a dcery z dělnických rodin neposílí pozice socialistů. V předvečer první světové války se žádná česká politická strana, až na staročechy a klerikály, neodvážila neuznat právo ženy a společenskou emancipaci. Podobně jako v západní Evropě i v Čechách se ženská otázka dostala do každodenní politiky.²⁴⁴

5.3. Anglické a americké sufražetky

Organizované hnutí za volební právo žen se v anglo-americkém světě objevilo v šedesátých letech 19. století. Ovšem první požadavky za toto právo se začaly ozývat již po roce 1900. Ženy byly přesvědčeny, že chybějící politická moc brání v dalším postupu feminizace. Anglické i britské hnutí má vnější charakteristiku boje za volební právo hodně podobnou. V každé ze sledovaných zemí byly, ale dílčí důvody k zisku volebního práva poněkud

---

²⁴² Jana Burešová, *Proměny*, s.34.

²⁴³ Jana Burešová, *Proměny*, s.35.

²⁴⁴ Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.99.

rozdílné. V Americe se požadavek na volební právo objevil nejdříve a pramenil z neúspěchů, které počátky tamního emancipačního hnutí provázely. Americké feministky nebyly ve svých počátcích schopny dosáhnout vytyčených cílů. V českých zemích byl boj za volební právo výsledkem ženského sebeuvědomění a získaného vzdělání, kdy ve svém boji za rovnoprávnost již získaly vše až na rovnoprávnost politickou a tím pádem i občanskou. Anglické feministky se ve druhé polovině 19. století považovaly za strážkyně mravnosti žen a společnosti. Angažovaly se v sociálních otázkách a když v tomto směru vláda nemínala nic podniknout, začaly ženy spatřovat jedinou možnost úspěchu v zisku volebního práva²⁴⁵. V Anglii se díky neúspěšnému tlaku středních městských vrstev na vládu některé feministky radikalizovaly a začaly požadovat volební právo ve prospěch celé společnosti.

V roce 1903 se v Anglii zformovala Ženská sociální a politická unie (WSPU). Byla vedená sestrami Emmelinou a Christabel Pankhurstovými, které přešly k taktice militantního boje za volební právo. Byly nespokojeny s dosaženými úspěchy, pokrokem feministického hnutí a tak přikročily ke strategii občanské neposlušnosti, která k problematice ženského volebního práva přilákala pozornost široké veřejnosti. Členky WSPU vnesly boj za volební právo po celé zemi do ulic, do domů politiků a do míst, kde se bavili bohatí. Ničily golfové hřiště, zapalovaly divadla, vyrušovaly při schůzích politiků a chodily s poutači.²⁴⁶

Díky chování militantních feministek hlavně v Anglii byl boj o volební právo v očích veřejnosti zlehčen, ale zároveň byla pozornost veřejnosti na tento problém upoutána více jak při pokojných demonstracích. Militantní kampaň s sebou ovšem nesla i negativní vlivy. Samotné feministky se od militantní feministek distancovaly. Nesouhlasily s agresivním chováním, považovaly jejich chování za neženské a kontraproduktivní. Taktéž české feministky se na anglické „sufražetky“ dívaly s odporem a nechutí a odmítaly jejich způsob boje jakkoli obhajovat.

---

²⁴⁵ Jejich požadavky byly podloženy argumentem, že anglické ženy již měly volební právo v komunálních a městských volbách a bylo jim povoleno kandidovat do občanských zastupitelských orgánů jako byly školní rady. Lynn Abramsová, Zrození, s.286.

²⁴⁶ Lynn Abramsová, Zrození, s.286.

Americkému hnutí před Občanskou válkou dominovala postava Susan B. Anthony a její přítelkyně Elizabeth Cady Stanton²⁴⁷, které se až do poloviny 19. století angažovaly v abolicionistickém hnutí. Podnětem pro zaměření se na volební právo pro ně byl kongres proti otroctví pořádaný v Anglii v roce 1840, kterého se E.C. Stanton přijela do Británie zúčastnit. Ona i její spolupracovnice ovšem nebyly do sálu vpuštěny z důvodu, že jsou ženy. „Suffrage movement“²⁴⁸ se tudíž zrodilo na pozadí hnutí abolicionistického.

Z počátku jednotný proud se velmi brzy rozdělil na dva tábory. Po občanské válce některé feministky, včetně Anthony a Stanton, nesouhlasily s navrhovanou státní politikou rekonstrukce, která s ženami nepočítala a založily si vlastní organizaci na podporu boje za ženské hlasovací právo. Na druhé straně stály ženy, které souhlasily s vládou, že k zajištění stability země je potřeba zabezpečit občanská práva pro černé obyvatele a odložily své požadavky na volební právo pro ženy. Cena, kterou zaplatily sufražetky za toto rozdělení byl vzrůst rasismu a elitářství uvnitř ženského hnutí: „tendency to envision women’s emancipation in exclusively white terms“²⁴⁹. „Stanton, for example, had argued that a grave injustice had been perpetrated by giving the ballot to illiterate freedmen instead to elite white women, [...]“²⁵⁰

Na základě tohoto rozdělení americký sufražetek v roce 1869 vznikly dvě ženské organizace na podporu volebního práva žen. American Woman Suffrage Association (AWSA), vedená Lucy Stone a Henry B. Blackwell, podporující požadavky v rámci jednotlivých amerických států. A National

---

²⁴⁷ Obě ženy byly po více jak padesát let blízkými přítelkyněmi a spolupracovnicemi. Přitom to byly velmi rozdílné osobnosti. E.C. Stanton byla matkou a manželkou, neustále se zabývala myšlenkou na sociální revoluci, která by ženy a jejich požadavky propojila mezitřídně. Také se věnovala tématu rozvodu a rozdělení úlohy církve a státu. Anthony se nikdy neprovdala a děti brala jako překážku ženského nezávislosti rozvoje. Byla nepřekonatelnou řečnicí a organizátorkou. Starosti o ideovou stránku hnutí přenechala na Stanton a sama se věnovala vytváření veřejného podvědomí o volební otázce žen.

²⁴⁸ „hnutí za volební právo“

²⁴⁹ Tendence vidět ženskou emancipaci výlučně v bílých termínech. Stanton, například argumentovala, že vážné bezpráví bylo spáchané tím, že volební hlas byl dán nevzdělaným svobodným mužům místo elitním bílým ženám, [...]. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.5.

²⁵⁰ Tamtéž, s.5.

Woman Suffrage Association (NAWSA), pod vedení Anthony a Stanton, které se vydaly na cestu podpory ženských požadavků v každém státě, ale se zastřešujícími federálními akcemi a tématy.

NAWSA se zpočátku snažila do své organizace zapojit i dělnické ženy. Bohužel tato snaha nevyšla, neboť ženy ze středních a vyšších vrstev, které tomuto hnutí dominovaly, nebyly ochotny s dělnickými ženami spolupracovat. Vlastními slovy E.C. Stanton: „recognize the equal rights of all parties, sects and races, tribes and colors,“²⁵¹. A tehdejší organizace přece jen byly závislé na finanční podpoře bohatých žen a jejich manželů a dále věděly, že na svou stranu musí získat vlivné osoby, nejlépe z politické oblasti. To by se jim ve spolupráci s dělnickými ženami nepodařilo.²⁵² Bohužel obě křídla ženského volebního hnutí dělaly velmi málo na podporu či začlenění žen, které stály mimo „bílou elitu“. A co víc, ze strachu, aby neztratily podporu konzervativní strany, odmítly ženy podporovat otázku politických práv černých obyvatel. „Although working women and the occasional black activists were sometimes included in suffrage affairs, there were deep division along class and race lines that lay beneath the surface of the crusade’s democratic rhetoric.“²⁵³

V roce 1890 se obě ženské organizace dohodly na opětovném spojení a tak vznikla nová organizace pod názvem The National American Woman Suffrage Association, do čela byla zvolena Elizabeth Cady Stanton. Pro mnoho žen toto opětovné spojení „roztržitého“ hnutí znamenalo nový začátek. V roce 1885 vstoupila do organizace nová členka Carrie Chapman

---

²⁵¹ Rozpoznat rovná práva všech stran, sekt a ras, kmenů a barev. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.6.

²⁵² V Americe ke všemu panoval strach z dělnických organizací a socialistických myšlenek, které se v těchto kruzích v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století rozmáhaly. Hnutí za volební právo žen bylo často spojováno se vzrůstající socialistickou stranou, jako důkaz extremismu tohoto hnutí.

²⁵³ Ačkoli pracující ženy a příležitostně také barevné aktivistky byly někdy zahrnuté ve volebních záležitostech, byla zde velká propast mezi třídními a rasovými liniemi, které ležely pod povrchem demokratického řečnického tažení. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.6.

Catt, která byla podle Anthony zosobněním nového začátku a nových možností v americkém suffrage movement.²⁵⁴

Na přelomu století vzniká the National Association of Colored Women (NACW), sdružující, jak již název napovídá, barevné ženy. Skrze volební právo chtěly tyto ženy získat vzdělání, ekonomické a politické výhody. Když se NACW roku 1914 obrátilo na NAWSA s žádostí o spolupráci, bylo zdvořile, ale razantně odmítnuto.

V osmdesátých a devadesátých letech 19. století se začíná objevovat „antisuffrage movement“²⁵⁵. Tyto ženy vedly válku proti ženám bojujícím za volební právo žen. Uveřejňovaly články, agitovaly, poukazovaly na to, že ne všechny ženy touží po volebním právu. Ke svým článkům antisuffragetky připojovaly obrázky žen v bílých krajkových róbách s několika dětmi kolem nich. Ženy i muži, kteří byli proti volebnímu právu žen, poukazovali, že se ženy staly „mužatkami“, což se projevovalo v jejich mluvě, oblečení a aktivitách. Na neprovdané aktivistky bylo nahlíženo jako na „muže nenávidějící fanatičky“, které kdyby měly možnost tak zavrhnou instituci manželství a zničí poklidný americký rodinný život. Oponenti volebního práva označovaly volební hnutí žen za hrozbu pro rodinu, společnost, mravní bezúhonnosti žen a také zde nechyběly „vědecké“ zdůvodnění, proč by žena neměla mít volební právo – abnormální růst intelektu, zbytečné vyčerpávání ženských schopností, poškození mozku a samozřejmě sterilita žen jako důsledek nadměrné intelektuální činnosti. Jako kontrast zde působí mínění antisuffragistek o sobě samých: ženy tiché, přemýšlivé a skromné. Pod vlivem antisuffragetek získal boj o volební právo nálepku „proti přirozenosti přírody“. „Although antisuffragism can be interpreted as a symbol of deeply ingrained sexism within American society, such vehement opposition to expansion of the franchise may also be seen as one side in an intense debate over democracy itself.“²⁵⁶ A skutečně někteří politikové obhajovali proč by ženám nemělo být

---

²⁵⁴ Clarrie Chapman Catt totiž nebyla ovlivněna rozlukou v ženském hnutí ani připoutána k jedné či druhé organizaci.

²⁵⁵ „hnutí proti volebnímu právu žen“

²⁵⁶ Ačkoli „antisuffragism“ může být interpretován jako symbol hluboce zakořeněného sexismu v americké společnosti, takto silný odpor proti volebnímu právu může být také viděn,

uděleno volební právo. Americká demokracie byla v jejich očích pouhý experiment, který nedával nikomu právo na tomto základě požadovat „nebezpečné“ reformy – „American democracy is a government of the people, but not necessarily of all person constituting the people,[...] the word people was used simply to distinguish democracy from despotism or oligarchy“²⁵⁷.

S otázkou jestli má být ženám přiznáno volební právo se objevila i další a mnohem ožehavější otázkou. Má být volební právo dáno barevným a také imigrantům? Nezpůsobí to chaos a kolaps americké demokracie?

Na přelomu 19. a 20. století získávají emancipační snahy na národní, sociální a politické intenzitě. V tomto období je obraz české a západoevropské feministky značně odlišný. V anglofonním světě má ženské hnutí za volební právo již jistou tradici a nějaké to desetiletí za sebou. Jak již bylo zmíněno, nejdříve ženy boj za volební právo začaly prosazovat v Americe, nedlouho po nich se do tohoto boje zapojila Anglie. V českých zemích je snaha o získání volebního práva spojena až s koncem 18. a počátkem 20. století.

Také důvody, proč ženy začaly bojovat za své volební právo jsou rozdílné. Američanky z důvodu svého neúspěšného emancipačního boje po válce za nezávislost. Britské ženy chtěly svou účastí v politice dosáhnout hlavně sociálních změn a zlepšit celkové postavení žen v anglické společnosti. České ženy došly v boji za volební právo skrze vzdělání. Po tom co jim byly zpřístupněny jednotlivé fakulty, nebylo v této oblasti již vyšší mety. Nová vzdělaná žena a má také nové představy o svém uplatnění, svých právech a možnostech, cílech.²⁵⁸

---

jako jedna strana v prudké debatě o samotné podstatě demokracie. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.11.

²⁵⁷ Americká demokracie je vláda lidu, ale ne nezbytně všech osob představujících lidi, [...] slovo lidé bylo jednoduše užito, aby se odlišila demokracie od despotismu a oligarchie. Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.16.

²⁵⁸ Neodpustím si několik citací anglických žen, které po vstupu do ženských organizací zhodnotily vliv aktivní práce v rámci spolku. „Serioously, I did develope [sic] a new kind of consciousness, a sort of respect for myself and a feeling that I can do and old and of suffrage job that falls my way to do hereafter.“ „For the first time I’ve seen something within the bounds of possibility in my life that makes me able to bear the thought of it to the

Boj za politická práva žen je charakteristický pro všechna feministická hnutí v celé Evropě na počátku 20. století. Největší pozornost na sebe upoutával boj anglických sufražetek, které za prosazení volebního práva bojovaly tvrdě pomocí demonstrací, stávek, petic. Jejich akce českým feministkám připadaly jako nevhodné, nepřipustné a nedůstojné. Přístup českých a anglo-amerických feministek k boji o politická práva se velmi lišil. V Anglii měl spíše militantní charakter a v Americe charakter politizující. Akce na podporu volebního práva měly již mnoho společného s profesionální volební kampaní, a to zvláště v Americe. České ženy prosazovaly své zájmy nenásilnými metodami za podpory části mužské inteligence a ani důvtip a vynalézavost českým feministkám nechyběly.

V českém prostředí nenajdeme jev militantismu jako je tomu v západní Evropě. Militantní feminismus se z Anglie přenesl do Ameriky, kde byl částí tamějších feministek přijat s nadšením, ale v českých zemích se bojovný feminismus neujal. Česká společnost neměla předpoklady k přijetí této variace boje za rovnoprávnost jako anglo-americká společnost. Jako utlačovaný národ jsme spíše bojovali za národní osvobození, než aby ženy bojovaly proti mužům a naopak. Ženská emancipace v českých zemích byla spíše shledávána jako pozitivní jev v souvislosti s národním bojem a českou mužskou inteligencí hodně podporována. Jakékoli radikálně formulované cíle ženského hnutí byly českým feministkám vzdálené. Jakkoli byla česká společnost ženské otázce nakloněna, přece jen politická scéna nebyla ochotna akceptovat vstup žen do politiky. Příčin, proč tomu tak bylo, je možno nalézt jistě více, od tradičních rodinných vztahů, přes politické poměry, které soustřeďovaly pozornost velké části společnosti k problémům národnostním a sociálním, až po právní překážky.²⁵⁹

Slovo „sufražetka“ – bojovnice za volební právo žen – nabylo v Praze na počátku 20. století významu jisté extravagance. Kdo vlastně byly sufražetky, jejichž pojmenování se do češtiny dostalo spíše jako hanlivý název pro výstřednice, s nimiž průměrná žena lidových vrstev nemá nic společného?

---

end.“ „Women are just beginning to gain self-respect, and it is that that the symbolism and the chief value of the ballot lies.“ Sara Hunter Graham, *Woman suffrage*, s.78.

²⁵⁹ Pavla Vošahlíková, *Česká žena*, s.291.

Málokdo v Čechách spojoval tento název s francouzským slovem suffrage – volební hlas. Pražská žena, stejně jako v mnoha velkých a menších městech Čech a Moravy, vystupovala na veřejnosti sice od osmdesátých let 19. století stále častěji, avšak většinou ne jako „emancipistka“ či „sufražetka“, nýbrž jako reprezentantka společenské pozice své rodiny.

Vznesené požadavky na udělení občanských práv, což byl v podstatě požadavek na svobodu a rovnoprávnost, byly „přímým útokem na veškerá sídla a symbolická centra patriarchální moci. V prvním desetiletí dvacátého století už ženské hlasovací právo nebylo pouze jedním z požadavků, za něž se vedla kampaň. Volební právo se stalo nejmocnějším symbolem mužské nadvlády. To spolu se zdánlivou pravděpodobností úspěchu pomáhá vysvětlit, proč tato otázka sjednotila feministky všech přesvědčení a podnítila některé z nejvášnivějších kampaní v Evropě.²⁶⁰

Sufražetky po celé Evropě usilovaly o stejnou věc. Ženské organizace za volební právo byly prvními organizacemi, které vytvořily jednu velkou celosvětovou organizaci v boji o toto právo. Mezinárodní spolek za volební právo žen sdružovaly národní organizace po celé Evropě.

Během 19. století se ženy ze střední a vyšší třídy organizovaly v mnoha dobročinných a charitativních spolcích. K získávání členek, příspěvků, k upozornění na celospolečenské problémy, při konfrontaci s muži – místními politiky, používaly tyto ženy jako nástroj svých snah petice, delegace, psaly dopisy významným představitelům. Skrze práci v ženských organizacích se ženy naučily zhodnotit svůj vlastní potenciál a stát se aktivními občany státu. I v pozdějších letech se jim takto získané zkušenosti hodily a ženy bojující za své právo je dokázaly velmi dobře zúročit, jako nepřímou nátlakovou formu na vlivné politiky. Na přelomu 19. a 20. století získaly ženy pocit sebevědomí a i ženy, které si dříve nedokázaly samy sebe představit jakkoli veřejně činné či pracující na veřejnosti, byly nyní schopny řečnit na nárožích a upoutat posluchače.

---

²⁶⁰ Lynn Abramssová, Zrození, s.285-6.

Na přelomu 19. a 20. století evropské společnosti již nezbylo nic jiného než akceptovat ženu nacházející své uplatnění v zaměstnání.²⁶¹ Mužský svět byl ochoten přijmout ženu jako studentku, úřednici, učitelku, prodavačku. Na dělnice v továrnách bylo vždy pohlíženo jako na nutnou oběť v rámci industrializace a pokroku. Ovšem na přelomu století se začaly objevovat i ženy, které se chtěly věnovat vědecké činnosti, chtěly pracovat „hlavou a ne rukama“, upřednostňovaly vzdělání před sňatkem. Co s těmito ženami? Co s ženami, které v očích společnosti popřeli svou ženskost a jemnost a začaly nosit „výstřední“ kalhotové kostýmy? Do této spletité situace vstoupila 1. světová válka, která donutila ženy zaujmout místa, jaká si nikdy nepřály [...].²⁶² Příliš mnoho žen, které se nikdy nechtěly vzdát svých pozic v domácnosti, bylo válkou vyhnáno z tohoto bezpečí, než aby se mohlo po válce vše vrátit do svých původních hranic.

---

²⁶¹ V roce 1880 ani jediná žena v Předlitavsku nezastávala povolání, pro něž se vyžadovala kvalifikace vysokoškolského studia. Většina neprovdaných žen starších třiceti let měla již tehdy [1890] samostatné postavení, že se hůře či lépe samostatně živila, že nežila jako přebytečná příbuzná v rodině. Více Pavla Horská, *Naše prababičky*, s. 72-73.

²⁶² Pavla Horská, *Naše prababičky*, s.27.

Závěr

České emancipační hnutí má unikátní postavení v rámci evropských hnutí. České emancipační hnutí je neoddělitelně spjato s emancipací celého českého národa. České národní hnutí vytvořilo specifický obraz ženy jako partnerky. Vedle toho se postupně prosazovala představa, že charakteristickým rysem českého národa je rovnoprávný vztah mezi mužem a ženou, který ženám umožňuje a zároveň od nich vyžaduje, aby se zapojily do společenského života. Tato idea původně vyrůstala ze zkušenosti a potřeb prvních generací vlastenců. Usilovaly o to, aby ženy rozšířily stále poměrně omezený okruh vlastenců, a proto podporovali jejich aktivní účast v národním životě a vznikající národní kultuře. Řečí vázanou i nevázanou vyzývaly ženy, aby se staly vlastenkami a zapojily se do národního hnutí po boku mužů.²⁶³

U nevládnoucích národů byla emancipace žen často chápána jako součást emancipace národa a boje proti politickému režimu.²⁶⁴ Provázanost ženského a národního emancipačního hnutí je specifikem českých zemí. Čeští muži i ženy sdíleli názor, že bez demokratizace společnosti nemůže dojít ani k demokratizaci a emancipaci českého národa. Spojením ženského hnutí s emancipací českého národa a provázaností obou hnutí je možné vysvětlit také ono české zpoždění za západoevropských ženským hnutím.

Vliv národního cítění na ženské emancipační hnutí je možné shledat i v rodící se americké společnosti. Útisk ze strany Anglie a rodící se národní cítění v Americe mělo za následek válku a vznik nového národa. V českých zemích vedl útisk a perzekuce ze strany privilegovaného německy mluvícího národa k přenesení vlasteneckých a národních aktivit z veřejné sféry do sféry rodinné, což se mimo jiné dotklo i české ženy. Počátky byly ale stejné – snaha o prosazení se jako rovnoprávného a plnohodnotného národa.

Také spolupráce českého ženského emancipačního hnutí s muži je českým specifikem. České ženy byly hrdé na to, že jejich hnutí nemá protimužský charakter.²⁶⁵ Zprávy, které se občas v novinách vyskytly,

---

²⁶³ Jitka Malečková, Úrodná půda, s.127.

²⁶⁴ Tamtéž, s.97.

²⁶⁵ Neudorflová, M.L.: České ženy, s.10.

o vzájemné rivalitě mezi americkými ženami a muži vzbuzovaly u českých feministek nevoli a nepochopení. Tato spolupráce s muži ale nebyla vždy hodnocena pozitivně. Setkáme se i s názorem, „že díky spoléhání na cizí pomoc se ženy umí jen málo brát za svá práva“, jak připomíná například Pavla Buzková

ve svém díle z roku 1909 Pokrokový názor na ženskou otázku.²⁶⁶

České spolky a osobnosti udržovaly kontakty s organizacemi jiných národů a s jednotlivými osobnostmi v zahraničí. Již Marie Riegrová-Palacká si při budování dětských opatroven brala za vzor hlavně francouzské a belgické školky. Velmi výraznou osobností, která zprostředkovala českým ženám zahraniční myšlenky, zvláště americké, byl Vojtěch Náprstek. Za svého pobytu v Americe navázal nejenom množstvím přátelských vztahů, ale také se nechal „demokratickou a svobodnou“ zemí inspirovat a své zkušenosti se pak snažil předat v Čechách.

Co se týče dalších významných osobností na poli česko-anglo-amerických vztahů tak již byla zpracována diplomová práce o Josefě Humpal-Zemanové, krajanky z USA. Pozornost by si zajisté zasloužil i Karel Jonáš, konzul Spojených států v Praze a blízký Náprstkův přítel. Další zajímavou osobností je Ludmila Šimáčková, která sepsala životní osudy nejvýznamnějších anglických a amerických feministek.²⁶⁷ Prokázány jsou také styky Amerického klubu dam s jejich sesterskou organizací v Chicagu. Jak moc spolu tyto dvě organizace spolupracovaly nejsem oprávněna na základě prozkoumaného archivního materiálu zhodnotit. Co se týče zpráv v tisku jsou články na toto téma velmi povrchní a omezují se na několik malých odstavčků ohledně výstavy prací slovanských žen, uspořádanou českými ženami v Chicagu. Ale většinou šlo hlavně o výroční a finanční zprávy. O jejich konkrétních činech, náplni a práci se tisk nezmiňuje skoro vůbec.

Jak mohly styky několika českých osobností ovlivnit vnímání ženské otázky u nás či rozhled prvních emancipistek? Na základě prostudovaných

---

²⁶⁶ Marie Bahenská, Počátky, s.10.

²⁶⁷ Na počátku 20. století T.G. Masaryk, ale o jeho činnosti ve prospěch ženského emancipačního hnutí tato práce nepojednává.

materiálů jsem vyvodila, že jejich vliv byl minimální a vztahoval se jen na velmi malý okruh osob. Osobní styky ve formě korespondence a návštěv byly náhodné, [...].²⁶⁸ Vliv styků Marie Riegrové-Palacké byl, podle mého mínění, velmi omezený. Česká společnost kolem šedesátých let 19. století byla ještě hodně zahleděna do svých národních problémů, na to aby vnímala rozvoj ženské otázky v zahraničí a jeho možné vlivy na české ženy a společnost vůbec. Vliv Náprstkův byl již o něco větší, i když zaměřený, v rámci celé české společnosti, na úzký a specifický okruh žen a mužů. Náprstek sice šířil své zkušenosti a poznatky z anglo-amerického prostředí prostřednictvím veřejných přednášek, ovšem okruh posluchaček a posluchačů byl omezen na Prahu a její okolí. Také jeho činnost v rámci Amerického klubu dam byla omezena především na pražské měšťanské ženy.²⁶⁹

Česká společnost nebyla v druhé polovině 19. století prozatím schopna přijímat a sledovat celkový vývoj západoevropského ženského hnutí. kontakty jednotlivých osob nebyly dostačující. Vliv skrze tyto osobnosti na českou společnost byl minimální. Pokud se projevil, tak jen v úzkém kruhu měšťanské elity, která jej ovšem přijímala dosti kriticky, ale zároveň velmi idealisticky.

Styky českého emancipačního hnutí začaly nabývat intenzivnějšího charakteru až na konci 19. století, s rozvojem mezinárodního hnutí za volební právo žen. Politická emancipace byla jedinou oblastí, ve které české ženy navázaly kontakty s mezinárodním hnutím. Bylo to z důvodu pozdějšího zrodu emancipace v českých zemích a také mezinárodní organizace měly jen málo pochopení pro potřeby menších nerovnoprávných národů [...].

Od roku 1902 byly české ženy v úzkém kontaktu také s mezinárodní Aliancí pro volební právo žen (International Alliance for Women's Voting Rights), která vznikla pod vedením [...] Carrie Chapman Catt. Protože zákony habsburské říše nedovolovaly ženám politicky se organizovat, ženy z říše včetně českých se nemohly stát členkami mezinárodní Aliance pro volební právo žen od jejího počátku.²⁷⁰

---

²⁶⁸ Neudorflová, M.L.: České ženy, s.319.

²⁶⁹ Viz. Kritika Jana Nerudy (kap. IV)

²⁷⁰ Neudorflová, M.L.: České ženy, s.255, 265.

Dále pak informovanost stoupla díky rozvíjející se ženské žurnalistice. První český ženský časopis *Ženské listy* začaly vycházet v roce 1871. *Ženské listy* zůstaly v podstatě jediným významným ženským časopisem až do devadesátých let 19. století, kdy se vznikly objevovat a jeho úlohu přebírat další. Tisk sehrál velmi významnou roli ohledně informací o jiných ženských hnutích.

Pokud k nám zprávy z anglo-amerického prostředí vůbec pronikly, tak nebyly systematické, byly torzovité a většinou hodně optimistické až idealistické²⁷¹. Ve snaze poukázat na úspěchy v zahraničí se negativa potlačovala a pozitiva vyzdvihovala. České ženy byly na přelomu 19. a 20. století již lépe informovány o způsobech anglických sufražetek. [...] podrobnější přehledy o jeho charakteru se však začaly v českých časopisech uveřejňovat až v posledním desetiletí před válkou. Do té doby to byly spíše informace kuriózního charakteru, převzaté z cizích, většinou německých listů. Taktéž Náprstkovy výstřižky z *The Times* a jiných zahraničních periodik byly dostupné omezenému množství čtenářstva.²⁷² Ani styky ani články vztahující se k zahraničním hnutím nebyly nikterak systematické.

Pro anglické emancipační hnutí²⁷³ je charakteristické téměř masové zapojení žen. V počátcích hnutí se anglické ženy zaměřily hlavně na změnu jejich právního postavení v rodině a majetkových poměrů. Druhým stěžejním bodem byl zisk volebního práva. Boj anglických žen o rovnoprávnost nabyl na přelomu století radikální charakter a hnutí se tak nejenom zviditelnilo, ale vzbudilo i dost silné negativní emoce, nesouhlas a protesty. Celkem brzy si

---

²⁷¹ Krásným příkladem je článek – *Ženská otázka v Americe a v Čechách*, *Naše doba*, 1894, r.1, s.42-46.

²⁷² Viditelný rozdíl mezi českými a anglo-americkými články je ve stylu, způsobu vyjadřování pisatelek, taktéž jejich radikálnosti a sebevědomí.

²⁷³ Británii vládla v letech 1837-1901 královna Viktorie. Mohlo by se zdát, že s nástupem ženy na trůn se ženská otázka dostane na výsluní a bude podporována mladou královnou. Bohužel se tak nestalo. Viktorie se osobně o ženské emancipační hnutí nezajímala. Po svém sňatku s princem Albertem zdůrazňovala mateřskou a domácí roli ženy. Přesto ale podporovala snahy na zlepšení ženského vzdělávání v Anglii. Viktoriiným nástupem na trůn jako by se dalo za dost ženským politickým právům nejenom z pohledu mužů, ale také z pohledu Viktorie. Karen Offten, *European feminism*, s.93-94.

vybojovaly právní úpravy týkající se postavení ženy v manželství a také vstup na vysoké školy byl anglickým dívkám umožněn poměrně brzy. O volební právo začaly anglické ženy bojovat již před polovinou 19. století, ale až do konce první světové války neúspěšně. Taktéž americké ženy, které se na volební právo zaměřily hned z počátku.

České ženy dokázaly dosáhnout západní feministické hnutí poměrně rychle a bez větších problémů. Podle mého názoru to bylo způsobeno účastí mužů na českém emancipačním hnutí. Ve čtyřicátých letech 19. století jsou iniciátoři ženské emancipace především muži. Mužský element představoval v počátcích ženského hnutí hybnou sílu a zkušenost s organizačnickou prací²⁷⁴. Ve chvíli, kdy se byly ženy schopny postavit na „vlastní nohy“, vystupují muži jako rádci a spolupracovníci. Díky podpoře mužů v samotných začátcích se české ženy nedostaly do fáze neúspěchů jako v Americe. Takže toto období bloumání, nejasných cílů a tápání v českém feminizačním proudu zcela chybí.

Na rozdíl od anglického a amerického hnutí české probíhalo pozvolna, mělo nenásilný průběh, nedocházelo k žádným extrémním výstřelkům, česká společnost měla čas zvykat si na postupné úspěchy a požadavky českých žen. České ženské hnutí bylo oproti svým evropským sestrám jako by dospělejší, vyzrálší, mělo jasnější představu o svých možnostech. A i když začalo o několik desetiletí později, tak ve výsledku můžeme říci, bylo české ženské hnutí hnutím velmi úspěšným.

Česká společnost nebyla natolik připravena ani neměla možnosti, aby přejímala vlivy ze západního, zvláště pak anglo-amerického feministického hnutí. Vlivy, které se k nám dostaly v 19. století byly malého rozsahu i dosahu. Většinou se nedostaly dál než mezi několik měšťanských žen z kulturních a intelektuálních špiček národa. Určitá viditelná propojenost je patrná teprve v posledním desetiletí před první světovou válkou a po ní.

Celková úroveň žen od poloviny 19. století stoupla způsobem, o kterém by ještě v první čtvrtině 19. století nikdo neměl odvahu ani snít.²⁷⁵ Všechna hnutí šla za stejným cílem, ale používala rozdílné metody, byla různě aktivní až

---

²⁷⁴ Bahenská, M.: Počátky, s.143.

²⁷⁵ Neudorfová, M.L.: České ženy, s.363.

radikální, hlavní cíle se v různých době lišily. Bylo to dáno historickým, politickým, sociálním a ekonomickým podmínkami. Musíme si, ale také uvědomit, že feministické hnutí bylo v 19. století velmi úspěšným hnutím. Za velmi krátkou dobu dosáhlo překvapivých výsledků. Pokud si uvědomíme, že po celou dobu až do první světové války působily ženy mimo politickou scénu a že neměly žádná politická práva, jsou jejich úspěchy opravdu ohromující.

Na závěr své práce bych uvedla charakteristiku výsledků ženského emancipačního hnutí od francouzské socioložky Evelyne Sullerotové: „Feministky hledaly emancipaci v profesionální aktivitě, v kultuře, ve veřejném životě: stalo se paradoxem, že největšího svého úspěchu a dokonce nadvlády dosáhly tam, kde o to vůbec neusilovaly: v rodině. Ženy nepřevzaly jen plné rozhodování o své plodnosti, nýbrž získaly v široké míře vůči svým dětem role dosud otcovské, aniž otcové převzali role mateřské.“ Otázkou pro historika zůstává, jestli právě takové rozuzlení sporu o ženská práva si ženy kdysi představovaly.²⁷⁶

---

²⁷⁶ Horská, P.: Za práva, s.32.

Archivní prameny:

Archiv Náprstkova muzea: Scrap-book č.1-19 „Ženská otázka“
Deník Vojtěcha Náprstka z roku 1845
„Kostra k deníku Vojtěcha Náprstka“ koncipovaná Juliem Zeyerem

Prameny editované:

Indruchová, L.: Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení, Praha 1998.

Šimáčková, L.: Ženy vynikající mimo kruh rodinný, Praha 1909.

Šolle, Z.: Zachovalé deníky Vojtěcha Náprstka jako pramen k poznání jeho osobnosti, Muzeum a současnost 4, 1981, s.81-115.

Literatura:

Abrams, L.: Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918, Brno 2005.

Bahenská, M.: Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století, Praha 2005.

Bolt, Ch.: The women's Movements in the United States and Britain from the 1790s to the 1920s. University of Massachusetts Press, Amherst 1993.

Brabencová, J.: Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.203-211.

Burešová, J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, Olomouc 2001.

Buzková, P.: Krize ženskosti, Praha 1925.

Česká žena očima statistiky za posledních sto let, Historické listy, 1991, č.1, s.8-16.

Freiová, M.: Rozprava o feminismu v českém kontextu, Střední Evropa 67, 1997, s.116-126.

Graham, S.H.: Woman suffrage and the new democracy, Yale University Press 1996.

Hašková, M.: Emancipovaná česká žena – mýtus či skutečnost? In: Documenta Pragensia 13, 1996, s.27-30.

Horská, P.: Za práva žen, Dějiny a současnost 14, 1992, č.1, s. 27-32.

Horská, P.: K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století. Příklad Českých zemí, ČSČH 31, 1983, č.5, s.711-743.

- Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999.
- Horská, P.: Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.195-202.
- Horská, P.: Ženy v evropských dějinách, Dějiny a současnost 6, 1994, s.4-8.
- Horská, P. a kol.: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990.
- Horská, P. - Fialová, L.: Česká žena očima statistiky za posledních sto let, Historické listy, 1991, č.1, s.8-16.
- Iggers, W.: Women of Prague. Ethnic diversity and social changes from the eighteenth century to the present, Oxford 1995.
- Kodym, S.: Dům u Halánků, Praha 1955.
- Kořalka, J.: Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.307-320.
- Kučerová, V.: K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra, Brno 1914.
- Lenderová, M.: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999.
- Lenderová, M.: Gender history v českých zemích, Česko-Slovenská historická ročenka 2001, s.139-147.
- Lifka, B.: Anna Náprstková, in: K. Stloukal (ed.), Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940.
- Lifka, B.: Ženy z rodiny Riegrovy a Palackých, in: K. Stloukal (ed.), Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940.
- Lifka, B.: Velké ženy české, Praha 1997.
- Macura, V.: Příběh encyklopedie dam, Tvar 9, 1998, č.5, s.1, 4-5.
- Malečková, J.: Úrodná půda. Žena ve službách národa, Praha 2002.
- Malínská, J.: Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století, Praha 2005.
- Neudorfová, M.L.: České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.
- Neudorfová, L.M.: K opomíjené historii českých žen před rokem 1914, in: Dějiny a jejich přítomnost. Sborník přednášek pro učitele dějepisu. J. Kohnová (ed.), Praha 1996, s.6-24.
- Offten, K.: European feminism 1700-1950. A political history, Stanford University Press, California 2000.
- Pešková, J.: Proč právě ženy? In: Documenta Pragensia 13, 1996, s.13-20.

Polišenský, J. – Ostrovská, S.: Velké a malé ženy v dějinách lidstva, Praha 2000.

První jsme vyšly na cestu z poddanství, časopis Sokolnice, 1931, s.4.

Rádl, E.: O ženském hnutí, Praha 1932.

Sak, R.: Salón dvou století. Anna Lauernammová-Mikschová a její hosté, Praha a Litomyšl 2003.

Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12.-14. března 1998. Praha 1999.

Secká, M.: Americká klub dám, Český lid 82, 1995, č.1, s.55-66.

Slavíková, M.: Dívčí gymnasia, in: Ženské studium na českých školách středních a vysokých, Almanach, Praha 1917.

Šiklová, J.: O feminismu, women a gender studiích u nás a na Západě, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.21-25.

Šolle, Z.: Americký pobyt Vojty Náprstka (Od příchodu do USA v prosinci 1848 až po návrat do Čech v únoru 1858). Sborník národního muzea v Praze, Řada C, sv. 27, 1983, č.3, s.97-158.

Šolle, Z.: Vojtěch Náprstek a jeho doba, Praha 1994.

Urban, O.: Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století, Praha 2003.

Urban, O.: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.

Utrio, K.: Dcery Eviny. Historie evropské ženy, Havlíčkův Brod 1994.

Vošahlíková, P.: Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20.století, in: Documenta Pragensia 13, 1996, s.291-299.

Wollstonecraft, M.: Obhajoba práv ženy, Aspekt, č.1, 1997, s.17-23.

Dobová publicistika:

Humpal-Zemanová, J.: Žena v Americe, in: Amerika v pravém světle, Praha 1903.

Ideál ženy emancipované, Ženské listy 6, 1878, č.1, s.19-21; č.2, s.35-8; č.3, s.50-3.

Krásnohorská, E.: Ženská otázka česká, publikoval v roce 1881 Julius Grégr v knize Epištoly svobody, Epištola 29, s.1-32.

Krásnohorská, E.: Naše snaha, Svoboda, 25. ledna 1873, s.33-42, 164-7.

Mill, J.S.: Poddanství žen, Praha 1890.

Nesý, P.C.: Emancipace žen se stanoviska národohospodářského, Kalendář paní a dívek českých, 1892.

Nováková, T.: Ze ženského hnutí. Soubor statí napsaných pro ženské časopisy v letech 1890-1910, Praha 1985.

Priknerová, E.: V příčině otázky učitelek, Ženské listy 6, 1878, č.5, s.65-7; č.6, s.89.

Proč žádáme my ženy volební právo do zemského sněmu, Ženský list 17, 23. ledna 1908, č.4, s.1-3.

Šimáčková, L.: Ženy vynikající mimo kruh rodinný, Praha 1903.

Ženská otázka u nás. Bývalý Americký klub dam v Praze, Vesna 4, 1907, č.1.

Ženská otázka v Americe a Čechách, Naše doba 1, 1894, s.42-6.

Slovníky:

Ottův slovník naučný

Riegrův slovník naučný

Velký sociologický slovník

Dobový tisk:

Ženské listy

Ženská revue

Ženský obzor

Ženský svět

Národní listy

Susan B. Anthony

Susan B. Anthony (1820-1906)

Carrie Chapman Catt (1859-1947)

Elizabeth Cady Stanton (1815-1902)

Mary Wollstonecraft (1759-1797)

Florence Nightingale (1820-1910)

John Stuart Mill (1806-1873)

Jedny z prvních sufražetek

Účastnice proti alkoholního hnutí

Karel Slavoj Amerling (1807-1884)

Božena Němcová (1820-1862)

Karolína Světlá (1830-1899)

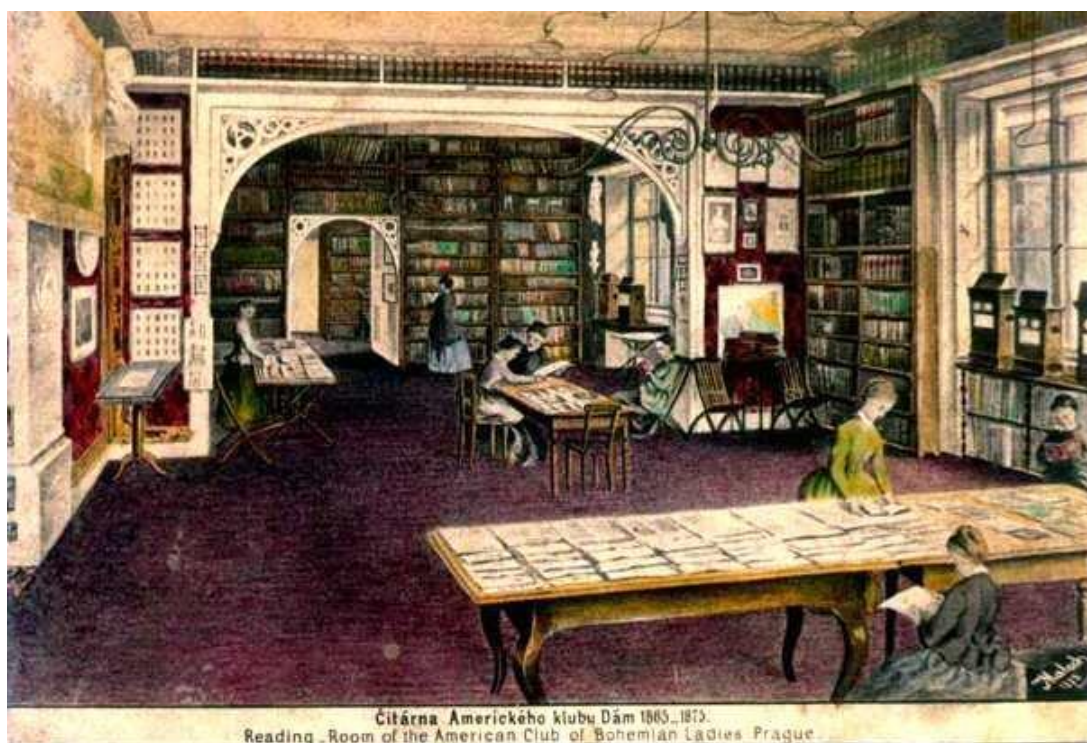
Teréza Nováková (1853-1912)

Vojtěch Náprstek (1826-1894)

Dům „U Halánků“ (dnešní stav)

Interiéry Náprstkovy knihovny v domě „U Halánků“

Ukázka činnosti Amerického klubu dam

Převzato: Památník třicetileté činnosti bývalého Amerického klubu dam v Praze (1865-1895), Praha 1896, s.22-24.

1865

Leden	15. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“. 22. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“. 29. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“.
Únor	5. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“. 12. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“. 19. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Astronomie“. 26. Přednáška: pan Dr. E. Kaizl „Mayhew v Německu“.
Březen	5. Přednáška: pan Dr. E. Kaizl „Mayhew v Německu“. 25. Přednáška: pan V. Náprstek „Dobročinných ústavech“. 26. Přednáška: pan V. Náprstek „Dobročinných ústavech“.
Duben	2. Přednáška: pan V. Náprstek „Dobročinných ústavech“. 9. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „O vzduchu“. 17. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Člověk a příroda“. 23. Návštěva hvězdárny a cis. Knihovny. 30. Přednáška: pan prof. Dr. F. Studnička „Člověk a rostlinstvo“.
Květen	7. Návštěva tělocvičného ústavu. 14. Návštěva musejní knihovny. 21. Návštěva ústavu hluchoněmých. 28. Návštěva ústavu dospělých slepých.
Červen	5. Výlet do Roztok s hluchoněmými děvčaty. 11. Návštěva strahovské knihovny. 25. Návštěva ústavu pro slepé dívky. 29. Návštěva Ferdinandea. S výkladem pana prof. E. Tonnera. 29. Dýchánek hluchoněmých u pana V. Náprstka.

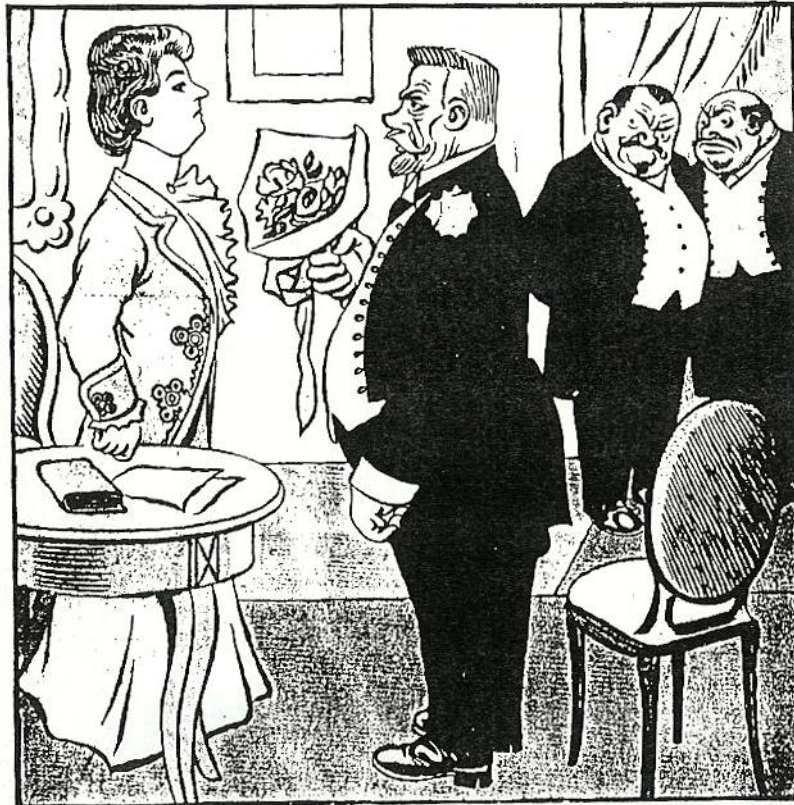
Ekonomická aktivita žen v Předlitavsku v roce 1880
 [Pramen: Österreichische Statistik, sv. 5, seš. 3, Wien 1884, s. LVIII—LXIX]

Počet žen v nějakém zaměstnání v Předlitavsku	4 620 991
Z 10 000 těchto žen	
4 520 pracovalo jako	dělnice v zemědělství
1 409	služka v domácnosti
1 363	samostatně hospodařící v zemědělství
973	dělnice v průmyslu, řemesle a hornictví
927	nádenice
199	majitelka domů a rent
167	samostatně činná v průmyslu, řemesle, hornictví
102	samostatně činná v obchodu, peněžnictví, dopravě
76	pensistka
61	dělnice v obchodním sektoru
53 bylo neznámého	povolání
50 pracovalo jako	úřednice nebo dllovedoucí
33	učitelka nebo vychovatelka veř. ústavů a škol
30	zdravotnice
18	duchovní
7	umělkyně, spisovatelka, redaktorka

KOPÍLY

List satyrický

ROK 1912. ■ ČÍSLO 13. VYCHÁZÍ KAŽDÝ DRUHÝ ČTVRTEK. V PRAZE ■ 20. ČERVNA.

ŽENA POSLANCEM.

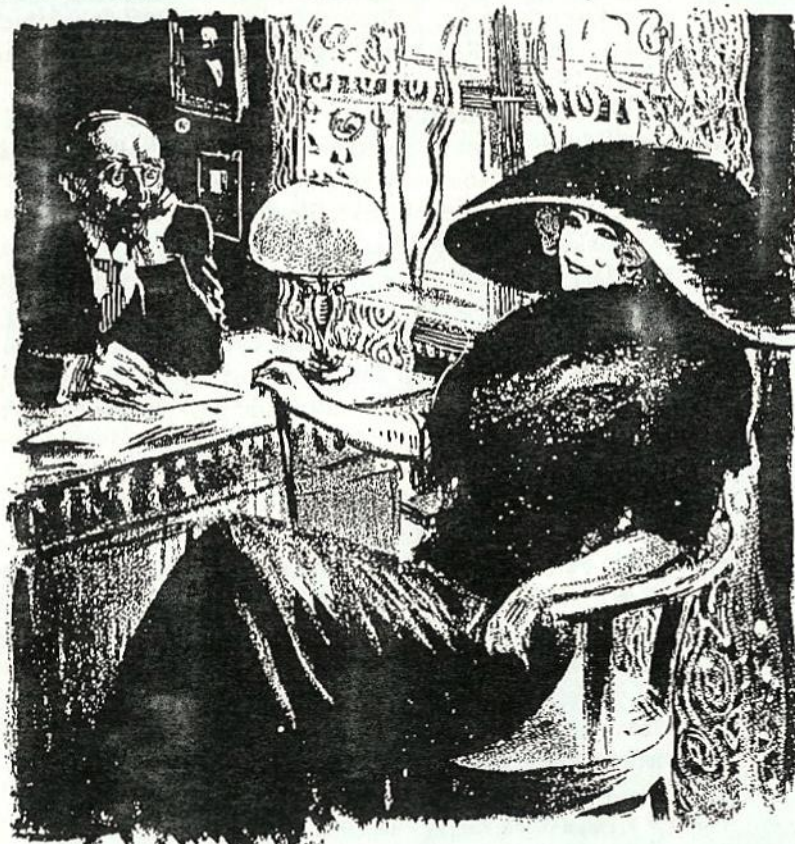
Kramář k pi. Víkové: »Pani kolegyně! V zastoupení celé národní strany svobodomyšlně přináším vám nejsrdčnější gratulaci ku zvolení zemským poslancem.«
Mladoboleslavští mladočeši u pozadí: »Ale kdyby vzal babu čert, dali bychom na modlení.«

Ukázka dobového tisku zesměšňujícího ženskou emancipaci

KOPIDLY

List satyrický

ROK 1912. ■ ČÍSLO 7. VYCHÁZÍ KAŽDÝ DRUHÝ ČTVRTEK. V PRAZE ■ 28. BŘEZNA

MLADOČESKÁ SUFRAGETKA.

Poslanec: «A soudíte, milostivá, že bychom měli opravdu bojovat za všeobecné hlasovací právo žen?»
Milostpaní sufragetka: «Co vás napadá. Vždyť bych pak měla tu samou cenu, jako naše Máry...»

Ukázka dobového tisku zesměšňujícího ženskou emancipaci

Kdyby tak rozličné milovnice vleček dostaly pana Náprstka do své moci,

